

Pomoc społeczna i służby ratownicze w obliczu wojny w Ukrainie

Redakcja naukowa:

Beata Ziębińska, Józef Młyński, Ewelina Zdebska

Pomoc społeczna i służby ratownicze
w obliczu wojny w Ukrainie

SERIA / SERIES: Biblioteka Instytutu Zarządzania
i Spraw Społecznych
Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

REDAKTOR SERII / EDITOR: Norbert G. Pikuła

RADA NAUKOWA / COUNCIL: Zbigniew Marek, Dagmara Zuzek,
Krystyna Kmiotek, Agnieszka Rzepka,
Norbert G. Pikuła, Małgorzata Duda,
Leszek Graniszewski, Joanna M. Łukasik,
Mirosław Grewiński, Marek Klimek,
Jerzy Krzyszkowski, Józef Młyński,
Beata Ziębińska

SEKRETARZ SERII / SECRETARY: Ewelina Zdebska

Pomoc społeczna i służby ratownicze w obliczu wojny w Ukrainie

Redakcja naukowa:

Beata Ziębińska, Józef Młyński, Ewelina Zdebska

Kraków 2023

Recenzenci naukowci / Reviewers:

Prof. PhDr. Maria Smidova (Trnavska Univerzita v Trnave)

Prof. dr hab. Władysław Majkowski (Akademia Polonijna w Częstochowie)

© by Redakcja, 2023

© by Wydawnictwo «scriptum», 2023

Adres redakcji / Adress:

Biblioteka Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

os. Stalowe 17, 31-922 Kraków

+48 12 662 79 50

biss.iss.up@gmail.com

<https://isszp.up.krakow.pl/>

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Opracowanie graficzne, dtp i projekt okładki serii / Dtp and cover design:

Tomasz Sekunda

Na okładce / On cover:

© Wojciech Glac; transport darów dla Stowarzyszenia Sialnia w Brovarach – Ukraina (stowarzyszenie sprawuje stałą opiekę nad osobami z niepełnosprawnościami w różnym wieku) do Szpitala w Brovarach (szpital leczy ofiary nalotów i żołnierzy) oraz do Szpitala Aleksandrowskiego w Kijowie. Dary dla ofiar wojny zostały zebrane i spakowane podczas zbiórki zorganizowanej przez studentów z Koła Naukowego Animacji i Wolontariatu wraz z pracownikami Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Wydanie I / First edition

ISBN 978-83-67586-60-3

Wydawnictwo «scriptum»

Tomasz Sekunda

tel. +48 604 532 898

e-mail: scriptum@wydawnictwoscriptum.pl

Wydawnictwo «scriptum» znajduje się na liście wydawnictw MNiSW,

publikacje otrzymują 80 pkt.

www.wydawnictwoscriptum.pl

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część I

Prawne, polityczne i psycho-społeczne uwarunkowania pomocy Ukraińcom

Marcin Kęska

Charakterystyka konstytucyjnych organów władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej na Ukrainie	13
--	----

Liudmyła Kryvachuk

Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci	27
--	----

Krzysztof Trębski, Józef Młyński

Ukraińscy uchodźcy: problemy, oczekiwania, bezpieczeństwo, wsparcie i nadzieje na przyszłość	51
---	----

Edyta Pytel

Pomoc ukraińskim uchodźcom wojennym jako element bezpieczeństwa społecznego	73
--	----

Olena Kovalenko

Psychologia migrantów przymusowych z Ukrainy i ich wsparcie w Polsce	93
---	----

Część II

Pomoc ukraińcom – studium przypadków

Aleksandra Dudzik	
Praca socjalna z uchodźcami	113
Dominika Sozańska, Karina Rożek	
Kwestia uchodźców jako wyzwanie dla pracy socjalnej.	
Polskie egzemplifikacje	133
Magdalena Suduł	
Działania miasta Lublin na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy.....	145
Grzegorz K. Sudół	
Działania praktyczne w obszarze zarządzania kryzysowego	
związane z początkowym napływem uchodźców wojennych	
z terenów Ukrainy na przykładzie miasta Tarnowa	157
Marek Chwała, Andrzej Kobiałka	
Rola i zadania Straży Pożarnej w aspekcie bezpieczeństwa socjalnego	
w polityce społecznej miasta i wsi	175
Józef Młyński, Marzena Socha	
Działania inkluzyjne i zarządzanie w usługach samorządowych Dębicy	
wobec uchodźców ukraińskich	187

Wstęp

Książka, którą oddajemy Czytelnikom, jest kolejną z serii prezentującej doświadczenia polskiego systemu pomocy społecznej w czasie dwóch znaczących kryzysów, wywierających wpływ zarówno na indywidualne życie jednostek, jak i na systemy organizacyjne pomocy społecznej oraz służb ratowniczych różnych poziomów administrowania. Wspomniane kryzysy to zarówno pandemia COVID-19, jak i kryzys uchodźczy, będący skutkiem wojny na Ukrainie. Oba te zdarzenia miały charakter nagły i z jednej strony wpływały na znaczne zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa dotyczącego zdrowia i życia, a z drugiej uzewnętrznily w wyraźny sposób silną potrzebę bycia w relacji i wspierania innych ludzi. Dla systemu pomocy społecznej, a szerzej, także dla różnych instytucji samorządowych i państwowych, ten czas był okresem tworzenia nowych rozwiązań organizacyjnych, które opierano, w większym niż dotychczas stopniu, na zaangażowaniu organizacji społecznych i wolontariacie. Wiele z tych rozwiązań przenikało do kultury organizacji pomocy społecznej i obecnie jest jej elementem. Przedstawiona monografia jest zbiorem artykułów prezentujących sytuację związaną z wybuchem wojny na Ukrainie. Składa się z dwóch części. W pierwszej, mającej charakter teoretyczny, przedstawiono wybrane aspekty wojny na Ukrainie w kontekście bezpieczeństwa socjalnego, polityki społecznej, konstytucyjnych zasad funkcjonowania władz ukraińskich oraz psychologicznych aspektów

życia na uchodźstwie. Zamysłem części drugiej, mającej charakter teoretyczno-empiryczny, jest przedstawienie zarówno studiów przypadków organizacji wsparcia realizowanego przez instytucje służb społecznych i ratowniczych, jak i badań sondażowych na temat opinii o organizacji pomocy.

Książkę rozpoczyna artykuł autorstwa Marcina Kęski przedstawiający konstytucyjne zasady określające ustrój Ukrainy. Jego celem jest wskazanie podstaw funkcjonowania organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej jako niezmiennych i fundamentalnych dla ustroju politycznego Ukrainy. We wnioskach podkreślono występowanie podobieństw tych organów do ich polskich odpowiedników, ale także odmienności – znacznie silniejszą rolę prezydenta na Ukrainie niż w Polsce. Tę silną rolę eksponuje Konstytucja Ukrainy z 1996 roku i mimo zmian prawnych, jakie dotyczyły ustroju Ukrainy, obecnie pozycja głowy państwa jest nadal bardzo silna i głęboko zakorzeniona w tradycjach, które przyświecały redaktorom pierwszej Konstytucji niepodległej Ukrainy w brzmieniu z 1996 roku.

Kolejny artykuł pt. *Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci*, autorstwa Liudmily Kryvachuk, jest analizą wybranych problemów społecznych spowodowanych wojną (np. deportacją dzieci ukraińskich), a także różnych aspektów polityki społecznej na Ukrainie, w tym także innowacji w polityce społecznej. Wśród najważniejszych opisano głównie te wykorzystujące nowoczesne technologie do gromadzenia i przetwarzania informacji, jak np. funkcjonowanie zunifikowanego Systemu Informacyjnego Sfery Społecznej, mechanizmu świadczenia usług społecznych w sytuacjach nadzwyczajnych (kryzysowych), Informacyjną Bazę Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych, czy Platformę Humanitarną ePomoc.

Tekst napisany przez Józefa Młyńskiego i Krzysztofa Trębskiego, zatytułowany *Ukraińscy uchodźcy: problemy, oczekiwania, bezpieczeństwo, wsparcie i nadzieje na przyszłość*, oparty został o analizę raportów z badań obrazujących charakterystykę ukraińskich uchodźców i ich problemów, a także potrzeb, oczekiwań, oraz form wsparcia, jakie otrzymują w Polsce. Z artykułu wynika, że Ukraińcy w Polsce czują się relatywnie dobrze ze względu na bliskość kulturową, językową czy geograficzną. Odczuwają życzliwość Polaków i są im wdzięczni za okazaną pomoc, ale pragną też zmagać się z codziennością własnymi staraniami.

Kolejny podrozdział, autorstwa Edyty Pytel, przedstawia spojrzenie na organizację pomocy Ukraińcom w kontekście bezpieczeństwa socjalnego. Autorka pisze o tym, że masowy napływ uchodźców do Polski, spowodowany wybuchem wojny na Ukrainie, ukształtował nowe wyzwanie dla podmiotów odpowiedzialnych

za zapewnienie bezpieczeństwa społecznego. W szybkim tempie opracowywano i wdrażano rozmaite rozwiązania pomagające żyć w Polsce Ukraińcom dotkniętym skutkami wojny. Pomoc dotyczyła każdego niemal aspektu życia uchodźców, ale głównie miała na celu zabezpieczenie ich elementarnych potrzeb egzystencjalnych, obejmowano także wsparciem mającym ograniczyć poczucie niestabilności.

Psychologia migrantów przymusowych z Ukrainy i ich wsparcie w Polsce to artykuł opracowany przez Olenę Kovalenko, który przybliży czytelnikowi perspektywę pomagania widzianą i odczuwaną przez adresatów pomocy. Poświęcony jest analizie specyfiki przeżyć migrantów przymusowych z Ukrainy oraz możliwościom pomocy, która byłaby adekwatna do ich stanu psychicznego. Pojawia się tu odniesienie do doświadczenia samotności oraz takich zjawisk jak „syndrom uchodźcy” czy szok kulturowy, których mogą doświadczać Ukraińcy.

Drugą część monografii rozpoczyna podrozdział pt. *Praca socjalna z uchodźcami* autorstwa Aleksandry Dudzik. Przedstawiono w nim specyfikę pracy socjalnej z uchodźcami, problemy doświadczane przez pracowników socjalnych pracujących z uchodźcami z Ukrainy oraz specyfikę współdziałania różnych instytucji pomocowych w pierwszej fazie napływu ofiar wojny. Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny, jego część badawcza prezentuje wyniki sondażu diagnostycznego przeprowadzonego z udziałem pracowników socjalnych.

Dominika Sozańska i Karina Rożek w tekście *Kwestia uchodźców jako wyzwanie dla pracy socjalnej. Polskie egzemplifikacje* przedstawiają zarówno teoretyczne ramy pracy socjalnej z uchodźcami, jak i przykłady różnorodnych form pomocy, jaką otaczano Ukraińców przybywających do Polski tuż po wybuchu wojny w lutym 2022 roku. Głównym wnioskiem wypływającym z przeprowadzonej analizy jest stwierdzenie, że pomoc, którą otoczono w pierwszych miesiącach trwania konfliktu zbrojnego obywateli ukraińskich, miała bardzo szeroki zakres, dość szybko stała się stosunkowo dobrze skoordynowana, często miała także spontaniczny charakter, była to pomoc zarówno indywidualna, jak i zbiorowa.

Artykuł *Działania praktyczne w obszarze zarządzania kryzysowego związane z początkowym napływem uchodźców wojennych z terenów Ukrainy na przykładzie miasta Tarnowa* autorstwa Grzegorza Sudoła przedstawia różne aspekty wsparcia uchodźców w Tarnowie w pierwszych miesiącach agresji Rosji na Ukrainę. Omówiono w nim cele i zadania podmiotów różnego sektora – publicznych, pozarządowych oraz grupy wolontariuszy, zasady współpracy między tymi sektorami podczas realizacji projektów adresowanych do uchodźców z Ukrainy. W tekście zwrócono uwagę na znaczącą rolę i duże zaangażowanie wolontariuszy w bezinteresowną pomoc ofiarowaną napływającej ludności.

Współautorski artykuł Andrzeja Kobiałki i Marka Chwały *Rola i zadania Straży Pożarnej w aspekcie bezpieczeństwa socjalnego w polityce społecznej miasta i wsi* przedstawia działania Państwowej Straży Pożarnej w pierwszej fazie kryzysu uchodźczego zza wschodniej granicy na tle teoretycznych założeń dotyczących bezpieczeństwa lokalnego i ogólnokrajowego. Działania te polegały głównie na tworzeniu i wspieraniu punktów recepcyjnych, dzięki którym można było ewidencjonować i koordynować relokację przybywającej ludności.

Magdalena Sudul w artykule *Działania miasta Lublin na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy* zauważa, że początkowy okres konfliktu zbrojnego w Ukrainie był dla samorządów lokalnych największym wyzwaniem dotyczącym kryzysu uchodźczego w powojennej Polsce. W tekście przedstawiono różnorodne działania związane z napływem Ukraińców, realizowane przez społeczność lokalną Lublina. Tak jak w wielu innych samorządach i tutaj nie dysponowano, zwłaszcza w początkowej fazie wojny, jakimikolwiek opracowanymi wcześniej metodami i narzędziami pomagania. Przedstawiono poszczególne formy wsparcia, jakimi otoczono Ukraińców – schronienie, zabezpieczenie podstawowych potrzeb socjalno-bytowych, rozwiązania z zakresu dostępu do rynku pracy i edukacji.

Kolejnym miastem, którego ludność intensywnie zaangażowała się we wsparcie napływającej ludności ukraińskiej, była Dębica. Józef Młyński wraz z Marzeną Sochą w tekście *Działania inkluzyjne i zarządzanie w usługach samorządowych Dębicy wobec uchodźców ukraińskich* opisują różne formy pomocy ludności ukraińskiej. Z analizy wynika m.in., że inkluzyjne działania samorządu i mieszkańców Dębicy, w sytuacji doświadczanego kryzysu uchodźczego, zmierzały nie tylko do udzielenia doraźnej pomocy, ale też umiejętnego włączenia uchodźców do życia społeczności lokalnej. Dla lokalnej pomocy społecznej i pracy socjalnej oznaczało to realizację modelu wsparcia zbliżonego do systemowej pracy z polskimi obywatelami, a w konsekwencji pomoc w adaptacji i integracji Ukraińców oraz w radzeniu sobie z doświadczaną traumą.

Beata Ziębińska, Ewelina Zdebska, Józef Młyński

Część I

Prawne, polityczne i psycho-społeczne uwarunkowania pomocy Ukraińcom

Marcin Kęska

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0009-0006-6681-704X

Charakterystyka konstytucyjnych organów władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej na Ukrainie

Characteristics of constitutional organs of legislative, executive and judiciary power in Ukraine

Wprowadzenie

Ukraina jest jednym z najmłodszych państw Starego Kontynentu, ponieważ jako państwo powstała w wyniku rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku. Jednocześnie jest drugim co do wielkości państwem w Europie, zaraz po Federacji Rosyjskiej. Ukraina istniała na długo przed 1991 rokiem, jednak wchodziła w skład ZSRR jako Ukraińska Republika Ludowa (Stelmach, 2016). W 1990 roku Rada Najwyższa Ukrainy dokonała proklamacji Deklaracji o suwerenności Ukrainy, której treść w dużym skrócie stanowiła, iż Ukraina jest w pełni niepodległym, suwerennym i niezależnym państwem posiadającym pełną władzę w granicach jej terytorium. Przedmiotowa deklaracja stanowiła podstawę do przyszłych prac kodyfikacyjnych nad konstytucją państwową. Kwestia niepodległości Ukrainy rozstrzygnęła się ostatecznie w 1991 roku, kiedy to zorganizowano ogólnonarodowe referendum dotyczące niepodległości Ukrainy. W przedmiotowym referendum zdecydowana większość obywateli opowiedziała się za niepodległością swojego państwa, co stanowiło „kropkę nad i” w uzyskaniu statusu niepodległego państwa. Uzyskanie niepodległości było dopiero

początkiem długiej i krótej drogi Ukraińców do uchwalenia i usystematyzowania swojego ustroju oraz porządku prawnego w państwie (Pietnoczka, 2018). W tym celu powołano Komisję Konstytucyjną, której zadaniem było przygotowanie nowej konstytucji dla Ukrainy. Jej prace bardzo często były zakłócone, z uwagi na fakt ścierania się różnych sił politycznych i walki o władzę w państwie. Po pięciu latach od uzyskania niepodległości (podczas których obowiązywała Konstytucja Socjalistycznej Republiki Radzieckiej), w dniu 28 czerwca 1996 roku została uchwalona Nowa Konstytucja Ukrainy, która z różnymi modyfikacjami obowiązuje do dziś i stanowi ustawę zasadniczą Ukrainy (Przywara, 2013). Zgodnie z postanowieniami ustawy zasadniczej, Ukraina jest suwerennym, niepodległym, demokratycznym i socjalnym państwem prawnym. Cały system opiera się na tradycyjnym trójpodziale władz, zgodnie z którym władza państwowa na Ukrainie sprawowana jest na zasadzie podziału na władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Najwyższym rangą aktem prawnym jest Konstytucja, a następnie ustawy i inne normatywne akty prawne, które tworzone są wyłącznie na podstawie i zgodnie z ustawą zasadniczą. Ustawa zasadnicza przewiduje także szereg spraw, które mogą być uregulowane wyłącznie przez akty prawne w randze ustawy. Do takich spraw zalicza się między innymi: prawa i wolności człowieka i obywatela; gwarancje tych praw i wolności; podstawowe obowiązki obywatela; podstawy opieki socjalnej; formy i rodzaje ubezpieczenia emerytalnego; zasady regulacji pracy i zatrudnienia; małżeństwa; rodziny; ochronę dziecka; macierzyństwo; ojcostwo; wychowanie, wykształcenie, kulturę i ochronę zdrowia; bezpieczeństwo ekologiczne; zasady regulowania procesów demograficznych i migracyjnych; system prawny własności; zasady i gwarancje prawne działalności gospodarczej; reguły konkurencji oraz normy regulacji antymonopolowych oraz wiele innych, wskazanych w artykule 92. Konstytucji Ukrainy.

Prezydent

Głową państwa jest Prezydent Ukrainy. Zgodnie z postanowieniami konstytucji, występuje on w imieniu państwa. Ponadto jest gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej Ukrainy, przestrzegania Konstytucji Ukrainy oraz praw i wolności człowieka i obywatela. Prezydent Ukrainy, podobnie jak w Polsce, wybierany jest na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych. Osoba starająca się o urząd prezydenta powinna spełniać określone warunki, jakimi są: posiadanie obywatelstwa ukraińskiego, ukończenie 35. roku życia, posiadanie czynnego prawa wyborczego, zamieszkiwanie na terytorium Ukrainy przez

ostatnie dziesięć lat przed dniem wyborów oraz władanie językiem państwowym. Znamiennym jest także fakt, iż jedna osoba nie może pełnić urzędu prezydenta dłużej niż przez dwie kadencje. Ponadto, podobnie jak w przypadku deputowanego, Prezydent Ukrainy nie może piastować innego mandatu przedstawicielskiego, sprawować urzędu w organach władzy państwowej albo w organizacjach społecznych, a także zajmować się inną pracą zarobkową albo działalnością gospodarczą lub wchodzić w skład zarządu albo rady nadzorczej przedsiębiorstwa nastawionego na osiągnięcie zysku (Konstytucja Ukrainy, art. 103).

Zgodnie z treścią konstytucji, Prezydent Ukrainy gwarantuje niepodległość państwa, bezpieczeństwo narodowe i prawną ciągłość państwa; zwraca się z orędziami do narodu i z corocznymi oraz nadzwyczajnymi orędziami do Rady Najwyższej Ukrainy o stanie państwa; reprezentuje państwo w stosunkach międzynarodowych, sprawuje kierownictwo nad polityką zagraniczną państwa, prowadzi rozmowy oraz zawiera międzynarodowe umowy Ukrainy; podejmuje decyzje o uznaniu państw obcych; powołuje i odwołuje szefów przedstawicielstw dyplomatycznych Ukrainy w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych; przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące przedstawicieli dyplomatycznych innych państw; zarządza referendum ogólnoukraińskie w sprawie zmiany Konstytucji Ukrainy, zgodnie z artykułem 156 niniejszej Konstytucji, zarządza referendum ogólnoukraińskie z inicjatywy obywateli; zarządza przedterminowe wybory do Rady Najwyższej Ukrainy w terminie określonym w niniejszej Konstytucji; rozwiązuje Radę Najwyższą Ukrainy w przypadkach przewidzianych przez niniejszą Konstytucję; przedkłada na wniosek koalicji frakcji parlamentarnych w Radzie Najwyższej Ukrainy, utworzonej zgodnie z art. 83 Konstytucji Ukrainy, wnioski odnośnie do powołania przez Radę Najwyższą Ukrainy premiera Ukrainy w terminie nie krótszym niż w piętnastym dniu od chwili otrzymania takiego wniosku; przedkłada Radzie Najwyższej Ukrainy wnioski odnośnie do powołania ministra obrony Ukrainy i ministra spraw zagranicznych Ukrainy; powołuje na stanowisko i odwołuje ze stanowiska, za zgodą Rady Najwyższej Ukrainy, Prokuratora Generalnego; powołuje i odwołuje połowę składu Rady Banku Narodowego Ukrainy; powołuje i odwołuje połowę składu Narodowej Rady Ukrainy ds. Telewizji i Radiofonii; przedkłada Radzie Najwyższej Ukrainy wnioski odnośnie do powołania i odwołania szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy; uchyla akty wydane przez Gabinet Ministrów Ukrainy z powodu ich niezgodności z niniejszą Konstytucją, zwracając się jednocześnie do Sądu Konstytucyjnego Ukrainy z pytaniem odnośnie do ich zgodności z Konstytucją; unieważnia akty wydane przez Radę Ministrów

Autonomicznej Republiki Krym; jest Najwyższym Głównodowodzącym Sił Zbrojnych Ukrainy; powołuje i odwołuje naczelne dowództwo Sił Zbrojnych Ukrainy oraz innych formacji wojskowych; kieruje sprawami bezpieczeństwa narodowego i obrony państwa; stoi na czele Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy; przedkłada Radzie Najwyższej Ukrainy wniosek o ogłoszenie stanu wojny, jak również w wypadku napaści zbrojnej na Ukrainę podejmuje decyzję o użyciu Sił Zbrojnych Ukrainy oraz innych formacji wojskowych utworzonych zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy; podejmuje zgodnie z ustawą decyzję o powszechnej albo częściowej mobilizacji i wprowadzeniu stanu wojennego na Ukrainie albo na określonych jej obszarach w razie groźby napaści lub zagrożenia niepodległości państwowej Ukrainy; w wypadkach koniecznych podejmuje decyzje, następnie zatwierdzane przez Radę Najwyższą Ukrainy, o wprowadzeniu na Ukrainie albo na określonych jej obszarach stanu wyjątkowego, a także ogłasza w razie konieczności określone obszary Ukrainy obszarami nadzwyczajnej sytuacji ekologicznej; powołuje na stanowiska jedną trzecią składu Sądu Konstytucyjnego Ukrainy i wiele innych, których nie sposób wymienić w przedmiotowym artykule.

Porównując wyżej wymieniony zakres uprawnień Prezydenta Ukrainy do zakresu uprawnień Prezydenta RP, jednoznacznie można wskazać, iż nie bez przyczyny w Polsce mamy ustrój parlamentarny, natomiast w Ukrainie panuje system prezydencko-parlamentarny, który podkreśla siłę i szeroki wachlarz uprawnień Prezydenta, który nie pełni jedynie funkcji reprezentacyjnej, lecz posiada ugruntowaną władzę w swoim państwie.

Władza ustawodawcza – Rada Najwyższa Ukrainy

Władzę ustawodawczą sprawuje wyłącznie parlament, czyli Rada Najwyższa Ukrainy. Parlament składa się z 450 deputowanych ludowych Ukrainy, którzy są wybierani na podstawie powszechnych, równych i bezpośrednich wyborów w głosowaniu tajnym, których kadencja trwa 5 lat. Członkiem Rady Najwyższej Ukrainy może być jedynie obywatel ukraiński, który w dniu wyborów ma skończone co najmniej 21 lat, posiada czynne prawo wyborcze i mieszka na terenie Ukrainy nieprzerwanie co najmniej przez pięć lat (Nikołajew, 2013). Sprawowanie mandatu deputowanego ludowego ma charakter zawodowy, co oznacza, że nie mogą oni piastować innego mandatu przedstawicielskiego, pełnić służby państwowej, zajmować innych płatnych stanowisk, prowadzić płatnej działalności lub działalności gospodarczej (z wyjątkiem pracy dydaktycznej lub

działalności twórczej), wchodzić w skład organu kierującego bądź rady nadzorczej przedsiębiorstwa lub organizacji nastawionych na osiągnięcie zysku (Konstytucja Ukrainy, art. 78). Istotną kwestią jest fakt, iż deputowany ludowy piastuje swoje stanowisko nie od momentu wyboru do Rady Najwyższej Ukrainy ale od momentu złożenia przysięgi, której formuła została określona w Konstytucji. Brak złożenia przedmiotowej przysięgi oznacza utratę mandatu. Mandat deputowanego wygasa wraz z zakończeniem kadencji Rady Najwyższej Ukrainy, chyba że zajdą okoliczności przewidziane w artykule 81 Konstytucji Ukrainy, które przewidują szereg sytuacji związanych z wcześniejszym wygaśnięciem mandatu deputowanego.

Tryb działania Rady Najwyższej Ukrainy uregulowany jest przez Konstytucję Ukrainy oraz Regulamin Rady Najwyższej Ukrainy. W obecnej sytuacji politycznej, tj. trwającej napaści zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, warto zwrócić uwagę na funkcjonowanie Rady Najwyższej Ukrainy podczas trwania stanów nadzwyczajnych. Zgodnie z Konstytucją Ukrainy w razie ogłoszenia dekretu Prezydenta Ukrainy o wprowadzeniu stanu wojennego lub stanu wyjątkowego na Ukrainie lub na jej określonych obszarach, Rada Najwyższa Ukrainy zbiera się bez zwoływania w ciągu dwóch dni. W razie zakończenia kadencji Rady Najwyższej Ukrainy w czasie trwania stanu wojennego lub stanu wyjątkowego, jej kadencję przedłuża się do dnia pierwszego posiedzenia pierwszej sesji Rady Najwyższej Ukrainy wybranej po zniesieniu stanu wojennego lub stanu wyjątkowego (Konstytucja Ukrainy, art. 83). Te postanowienia Konstytucji Ukrainy powodują, że obecny skład Rady Najwyższej Ukrainy pozostanie niezmienny co najmniej do czasu zniesienia stanu wojennego na jej terytorium.

Treść konstytucji wskazuje także liczny wachlarz uprawnień Rady Najwyższej Ukrainy, do których należą wprowadzanie zmian do Konstytucji Ukrainy w zakresie i trybie przewidzianym przez Konstytucję; zarządzanie referendum ogólnoukraińskiego w sprawach określonych w Konstytucji; uchwalanie ustaw; uchwalanie budżetu państwowego Ukrainy i wprowadzanie do niego zmian; kontrola wykonania budżetu państwowego Ukrainy; podejmowanie uchwały dotyczącej sprawozdania z jego wykonania; określanie zasad polityki wewnętrznej i zagranicznej; zatwierdzanie ogólnopaństwowych programów rozwoju ekonomicznego, naukowo-technicznego, socjalnego, narodowo-kulturalnego, ochrony środowiska; zarządzanie wyborów Prezydenta Ukrainy w terminie wyznaczonym w niniejszej Konstytucji; wysłuchiwanie corocznych i nadzwyczajnych orędzi Prezydenta Ukrainy o wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Ukrainy; ogłaszanie na wniosek Prezydenta Ukrainy stanu wojny i zawieranie pokoju; aprobowanie decyzji

Prezydenta Ukrainy o użyciu Sił Zbrojnych Ukrainy i innych formacji wojskowych w razie napaści zbrojnej na Ukrainę; złożenie z urzędu Prezydenta Ukrainy w trybie specjalnej procedury (impeachmentu), określonej w Konstytucji; rozpatrywanie i przyjmowanie uchwał w sprawie aprobowania programu działania Gabinetu Ministrów Ukrainy; powoływanie na wniosek Prezydenta Ukrainy premiera Ukrainy, ministra obrony Ukrainy, ministra spraw zagranicznych Ukrainy, powoływanie na wniosek premiera Ukrainy pozostałych członków Gabinetu Ministrów Ukrainy, przewodniczącego Komitetu Antymonopolowego Ukrainy, przewodniczącego Komitetu ds. Radia i Telewizji Ukrainy, Przewodniczącego Funduszu Majątku Państwowego Ukrainy, odwoływanie powyższych osób ze stanowisk, kierowanie zapytań pod adresem premiera Ukrainy oraz członków Gabinetu Ministrów Ukrainy; powoływanie na stanowisko oraz odwoływanie ze stanowiska na wniosek Prezydenta Ukrainy szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy; sprawowanie kontroli nad działalnością Gabinetu Ministrów Ukrainy zgodnie z niniejszą Konstytucją oraz ustawami; zatwierdzanie decyzji o udzieleniu przez Ukrainę kredytów i pomocy gospodarczej innym państwom oraz organizacjom międzynarodowym, a także o przyjmowaniu przez Ukrainę od innych państw, banków i międzynarodowych organizacji finansowych kredytów nieprzewidzianych w budżecie państwowym Ukrainy oraz sprawowanie kontroli nad ich wykorzystaniem; uchwalanie Regulaminu Rady Najwyższej Ukrainy; powoływanie i odwoływanie przewodniczącego i innych członków Izby Obrachunkowej; powoływanie i odwoływanie Rzecznika Praw Człowieka w Radzie Najwyższej Ukrainy; wysłuchiwanie jego corocznych sprawozdań o stanie przestrzegania i ochrony praw i wolności człowieka na Ukrainie; powoływanie i odwoływanie prezesa Banku Narodowego Ukrainy na wniosek Prezydenta Ukrainy; powoływanie i odwoływanie połowy składu Rady Banku Narodowego Ukrainy; powoływanie i odwoływanie połowy składu Narodowej Rady Ukrainy ds. Radia i Telewizji; powoływanie i odwoływanie członków Centralnej Komisji Wyborczej na wniosek Prezydenta Ukrainy; zatwierdzanie ogólnej struktury, liczebności, określania funkcji Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, Sił Zbrojnych Ukrainy oraz innych formacji wojskowych utworzonych zgodnie z ustawami Ukrainy, a także Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Ukrainy; aprobowanie decyzji o udzieleniu pomocy wojskowej innym państwom, o skierowaniu kontyngentu Sił Zbrojnych Ukrainy do innego państwa lub o zezwoleniu na stacjonowanie formacji sił zbrojnych innych państw na terytorium Ukrainy; ustanawianie symboli państwowych Ukrainy; wyrażenie zgody na powołanie na stanowisko oraz odwołanie ze stanowiska Prokuratora Generalnego przez Prezydenta Ukrainy; wyrażenie wotum

nieufności Prokuratorowi Generalnemu, co powoduje jego dymisję; powoływanie na stanowiska jednej trzeciej składu Sądu Konstytucyjnego Ukrainy; przedterminowe skracanie pełnomocnictw Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym na podstawie orzeczenia Sądu Konstytucyjnego Ukrainy o naruszeniu przez nią Konstytucji Ukrainy albo praw Ukrainy; zarządzanie przedterminowych wyborów do Rady Najwyższej Autonomicznej Republiki Krym; tworzenie i likwidacja rejonów, określenie i zmiana granic rejonów i miast, nadawanie osadom statusu miast, nadawanie nazw i zmiana nazw miejsc zasiedlonych i rejonów; zarządzanie zwyczajnych i przedterminowych wyborów do organów samorządu lokalnego; zatwierdzanie w ciągu dwóch dni od momentu zarządzenia przez Prezydenta Ukrainy dekretów o wprowadzeniu stanu wojennego lub stanu wyjątkowego na Ukrainie bądź na jej określonych terenach, o powszechnej albo częściowej mobilizacji, o ogłoszeniu określonych terenów obszarami nadzwyczajnej sytuacji ekologicznej; wyrażanie w drodze ustawowej zgody na obligatoryjność umów międzynarodowych Ukrainy oraz wypowiedzanie umów międzynarodowych Ukrainy; sprawowanie kontroli parlamentarnej w zakresie określonym w niniejszej Konstytucji oraz w ustawach; podejmowanie decyzji o skierowaniu do Prezydenta Ukrainy zapytania na wniosek deputowanego ludowego Ukrainy, grupy deputowanych ludowych Ukrainy lub komitetu Rady Najwyższej Ukrainy, po uzyskaniu uprzednio poparcia co najmniej jednej trzeciej konstytucyjnego składu Rady Najwyższej Ukrainy; powoływanie i odwoływanie szefa aparatu Rady Najwyższej Ukrainy; zatwierdzanie planu wydatków Rady Najwyższej Ukrainy oraz struktury jej aparatu; zatwierdzanie wykazu obiektów będących własnością państwową, nie podlegających prywatyzacji; określanie zasad prawnych przejmowania obiektów będących własności prywatną; zatwierdzanie ustawą Konstytucji Autonomicznej Republiki Krym oraz wprowadzanych do niej zmian (Konstytucja Ukrainy, art. 85).

Wyżej wymienione uprawnienia nie stanowią zamkniętego katalogu, gdyż zgodnie z dalszymi zapisami konstytucji Rada Najwyższa Ukrainy posiada także inne uprawnienia, jakie należą do jej kompetencji (Nikołajew, 2013).

Organy władzy wykonawczej

Organy władzy wykonawczej na Ukrainie dzielą się na organy centralne, którymi są Gabinet Ministrów Ukrainy, premier Ukrainy, pierwszy wicepremier, wicepremierzy i ministrowie oraz organy lokalnej administracji państwowej, sprawujące władzę wykonawczą w obwodach, rejonach w mieście Kijów oraz

w mieście Sewastopol. Najwyższym organem w systemie władzy wykonawczej jest Gabinet Ministrów Ukrainy, której pracami kieruje Premier w oparciu o program działania przyjęty przez Radę Najwyższą. W jego skład wchodzi premier, pierwszy wicepremier, wicepremierzy i ministrowie. Gabinet Ministrów Ukrainy w zakresie wykonywania swoich zadań jest odpowiedzialny przed Prezydentem Ukrainy i Radą Najwyższą Ukrainy oraz podlega kontroli i sprawozdawczości wobec Rady Najwyższej Ukrainy (Konstytucja Ukrainy, art. 114). Premier powoływany jest przez Radę Najwyższą Ukrainy na wniosek Prezydenta, który przedstawia kandydata zawnioskowanego przez frakcję parlamentarną, która posiada większość deputowanych w Radzie Najwyższej Ukrainy lub koalicję frakcji parlamentarnych posiadających przedmiotową większość. Ponadto Rada Najwyższa Ukrainy na wniosek Prezydenta powołuje także ministra obrony oraz ministra spraw zagranicznych. Pozostali członkowie Gabinetu Ministrów również powoływani są przez Radę Najwyższą, jednak wnioskodawcą poszczególnych kandydatur jest wcześniej powołany Premier.

Do zadań Gabinetu Ministrów należy: zapewnienie suwerenności państwa i niezależności gospodarczej Ukrainy, realizacja wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa, przestrzeganie Konstytucji, ustaw Ukrainy i aktów Prezydenta Ukrainy; zapewnienie realizacji strategicznego kursu państwa w kierunku pełnego członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej i Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (Ustawa Rady Najwyższej Ukrainy Nr 2680-VIII z 7.02.2019 r.); podejmowanie środków w celu zapewnienia praw i wolności człowieka i obywatela (Postanowienie Sądu Konstytucyjnego Ukrainy Nr 3-rp/2012 z 25.01.2012 r.); zapewnienie wykonania polityki finansowej, cenowej, inwestycyjnej i podatkowej; polityki w sprawach pracy, zatrudnienia, osłony socjalnej, wykształcenia, nauki, kultury, ochrony przyrody, bezpieczeństwa ekologicznego i korzystania ze środowiska naturalnego; opracowanie i realizacja ogólnonarodowych programów rozwoju ekonomicznego, naukowo-technicznego, społecznego i kulturalnego Ukrainy; zapewnienie równych warunków rozwoju wszystkim formom własności; organizacja zarządzania obiektami własności państwowej zgodnie z ustawą; opracowanie projektu Budżetu Państwowego Ukrainy i zapewnienie wykonania Budżetu Państwowego Ukrainy przyjętego przez Radę Najwyższą Ukrainy; tworzenie warunków dla zapewnienia zdolności obronnych i bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, porządku publicznego i walki z przestępczością; organizacja i zapewnienie realizacji współpracy gospodarczej Ukrainy z zagranicą oraz realizacji polityki celnej; kierowanie i koordynacja pracy ministerstw i innych organów władzy wykonawczej; powoływanie i odwoływanie

na wniosek premiera Ukrainy kierowników centralnych organów władzy wykonawczej nie wchodzących w skład Gabinetu Ministrów Ukrainy (Ustawa Rady Najwyższej Ukrainy Nr 742-VII z 21.02.2014 r.).

Jak zostało wspomniane powyżej, odrębną kategorią organów władzy wykonawczej są takie, które nie wchodzą w skład Gabinetu Ministrów Ukrainy, czyli organy lokalnej administracji państwowej. Skład tychże organów formują ich kierownicy, których powołuje Prezydent na wniosek Gabinetu Ministrów Ukrainy. Kierownicy lokalnej administracji państwowej za wykonywanie swoich obowiązków odpowiadają przed Prezydentem i Gabinetem Ministrów. Do zadań lokalnej administracji państwowej jako organu wykonawczego na podległym jej terytorium należy: przestrzeganie Konstytucji, ustaw, aktów Prezydenta Ukrainy, Gabinetu Ministrów Ukrainy, innych organów władzy wykonawczej; strzeżenie praworządności i porządku prawnego, przestrzeganie praw i wolności obywatela; wykonywanie państwowych i regionalnych planów rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego, planu ochrony środowiska, a w miejscach zwartego zamieszkiwania rdzennych ludów i mniejszości narodowych – także programów ich narodowo-kulturowego rozwoju; przygotowywanie i wykonywanie odpowiednich budżetów obwodowych i rejonowych; zdawanie sprawy z wykonania odpowiednich budżetów i programów; współpraca z organami samorządu lokalnego (Konstytucja Ukrainy, art. 119). Wspólnym mianownikiem dla wszystkich organów sprawujących władzę wykonawczą jest fakt, iż nie mają oni prawa łączyć swojej działalności służbowej z inną pracą (z wyjątkiem pracy dydaktycznej oraz działalności naukowej lub twórczej wykonywanej poza godzinami pracy) ani wchodzić w skład organu kierowniczego lub rady nadzorczej przedsiębiorstwa lub organizacji nastawionych na osiągnięcie zysku (Konstytucja Ukrainy, art. 120 ust. 1).

Władza sądownicza

Zgodnie z art. 124 Konstytucji Ukrainy wymiarem sprawiedliwości kierują wyłącznie sądy. W związku z tym brak jest możliwości, aby ich kompetencje czy uprawnienia mogły być delegowane na inne organy czy funkcjonariuszy publicznych. Sądy wykonując trzecią z trójpodziału władz, tj. władzę sądowniczą, swoją jurysdykcją obejmują wszelkie spory prawne i oskarżenia w sprawach karnych. Mogą także rozpatrywać sprawy, które będą wchodziły w zakres ich właściwości na mocy ustawy (Senyk, 2013).

Głównymi zasadami systemu sądowego w Ukrainie są równość wszystkich uczestników postępowania sądowego wobec prawa i sądu; konieczność udowodnienia winy; kontradiktoryjność oraz swoboda stron w przedstawianiu przez nie sądowi dowodów i wykazywaniu przed sądem ich wiarygodności; wspieranie oskarżenia publicznego w sądzie przez prokuratora; zapewnienie oskarżonemu prawa do obrony; jawność procesu sądowego oraz pełny zapis jego przebiegu przy użyciu środków technicznych; rozsądny termin rozpatrzenia sprawy przez sąd; zagwarantowanie prawa do apelacji w sprawie, do wniesienia kasacji od orzeczenia w określonych w ustawie przypadkach oraz mocy wiążącej orzeczenia sądowego.

System sądowy tworzony jest w oparciu o zasady specjalizacji i terytorialności, co pozwala precyzyjnie sprawować ten rodzaj władzy i ma przyczyniać się do ogólnej wysokiej sprawności systemu sądownictwa. Naczelnym sądem w Ukrainie jest Sąd Najwyższy. Prócz tego, zgodnie z konstytucją mogą działać sądy naczelne, które posiadają wyspecjalizowany zakres zadań. W stosunkach publiczno-prywatnych swoją właściwość mają sądy administracyjne, analogicznie jak ma to miejsce w Polsce. W Ukrainie naród czynnie uczestniczy w sprawowaniu władzy sądowniczej, uczestnicząc w postępowaniach sądowych jako ławnicy. Wyroki wydają sędziowie, którzy chronieni przez Konstytucję i inne ustawy są nietykalni i niezawisli w wydawaniu wyroków oraz w wykonywaniu swoich obowiązków służbowych.

Sędziego powołuje Prezydent Ukrainy na wniosek Najwyższej Rady Wymiaru Sprawiedliwości. Na stanowisko sędziego może zostać powołany wyłącznie obywatel Ukrainy, który ukończył 30 lat i nie osiągnął wieku 65 lat, posiada wyższe wykształcenie prawnicze i co najmniej pięcioletni staż zawodowy w dziedzinie prawa, jest kompetentny, uczciwy oraz włada językiem urzędowym. Sędzia nie może być członkiem partii politycznych, związków zawodowych, brać udziału w jakiegokolwiek działalności politycznej, piastować mandatu przedstawicielskiego, obejmować jakichkolwiek stanowisk, z którymi łączy się pobieranie wynagrodzenia, wykonywać innej pracy zarobkowej, z wyjątkiem pracy naukowej, dydaktycznej lub twórczej. Sędziowie obejmują swoje stanowisko na czas nieokreślony a państwo zapewnia bezpieczeństwo osobiste sędziego oraz członków jego rodziny (Senyk, 2013). Zgodnie z art. 126 Konstytucji Ukrainy bez zgody Naczelnej Rady Wymiaru Sprawiedliwości sędzia nie może zostać zatrzymany lub aresztowany przed wydanie prawomocnego wyroku, chyba że zostanie złapany na gorącym uczynku popełnienia ciężkiego lub szczególnie ciężkiego przestępstwa. Sędzia nie może także zostać pociągnięty do jakiegokolwiek odpowiedzialności z powodu

wydanego orzeczenia. Jedynymi sytuacjami, które stanowią podstawę do odwołania sędziego ze stanowiska, jest niemożność wykonywania obowiązków ze względu na stan zdrowia; naruszenie przez sędziego zakazu łączenia stanowisk; popełnienie istotnego wykroczenia dyscyplinarnego; rażące lub systematyczne zaniedbywanie obowiązków, co jest niezgodne ze statusem sędziego albo ujawniło jego niezdolność do zajmowania stanowiska; złożenie wniosku o dymisję albo zwolnienie ze stanowiska na własne życzenie; niewyrażenie zgody na przeniesienie do innego sądu w razie likwidacji czy reorganizacji sądu, w którym sędzia pełni urząd; naruszenie obowiązku potwierdzenia legalności źródeł pochodzenia majątku. Sędzia traci swój urząd także w sytuacji osiągnięcia przez sędziego wieku 65 lat; ustania obywatelstwa Ukrainy albo nabycie przez sędziego obywatelstwa innego państwa; uprawomocnienia się wyroku sądu uznającego sędziego za zaginionego albo zmarłego, całkowicie lub częściowo pozbawionego zdolności do czynności prawnych; śmierci sędziego; uprawomocnienia się wyroku skazującego sędziego za popełnienie przestępstwa.

Przedstawiając konstytucyjne cechy władzy sądowniczej, nie sposób nie wspomnieć także o Naczelnej Radzie Wymiaru Sprawiedliwości, która pośrednio również ma duży wpływ na ukraińskie sądownictwo. W skład przedmiotowej rady wchodzi między innymi prezes Sądu Najwyższego. Naczelna Rada Wymiaru Sprawiedliwości składa się z dwudziestu jeden członków, z których dziesięciu wybiera kongres sędziów Ukrainy, spośród sędziów lub sędziów w stanie spoczynku, dwóch powołuje Prezydent Ukrainy, dwóch wybiera Rada Najwyższa Ukrainy, dwóch wybiera zjazd adwokatów Ukrainy, dwóch wybiera ogólnoukraińska konferencja prokuratorów, dwóch wybiera zjazd przedstawicieli wyższych szkół prawniczych oraz placówek naukowych.

Członkowie Naczelnej Rady Wymiaru Sprawiedliwości wybierani są na okres 4 lat, przy czym ta sama osoba nie może być członkiem rady przez więcej niż dwie kadencje z rzędu. Członek Naczelnej Rady Wymiaru Sprawiedliwości, podobnie jak sędzia, nie może być członkiem partii politycznych, związków zawodowych, brać udziału w jakiegokolwiek działalności politycznej, piastować mandatu przedstawicielskiego, obejmować jakichkolwiek stanowisk, z którymi łączy się pobieranie wynagrodzenia (z wyjątkiem stanowiska Prezesa Sądu Najwyższego), wykonywać innej pracy zarobkowej, z wyjątkiem pracy naukowej, dydaktycznej lub twórczej. Członek Naczelnej Rady Wymiaru Sprawiedliwości powinien wykonywać zawód prawniczy oraz odpowiadać kryterium neutralności politycznej.

Naczelna Rada Wymiaru Sprawiedliwości może wykonywać swoje uprawnienia, jeśli zostanie powołanych co najmniej piętnastu jej członków, wśród których większość to sędziowie. Do głównych zadań Rady należy składanie wniosków o powołanie sędziego na stanowisko; podejmowanie decyzji co do naruszenia przez sędziego czy prokuratora zakazu łączenia stanowisk; rozpatrywanie odwołania od decyzji właściwego organu o pociągnięciu sędziego czy prokuratora do odpowiedzialności dyscyplinarnej; podejmowanie decyzji o zwolnieniu sędziego ze stanowiska; wyrażanie zgody na zatrzymanie sędziego lub przetrzymywanie go w areszcie; podejmowanie decyzji o tymczasowym odsunięciu sędziego od orzekania w ramach wymiaru sprawiedliwości; podejmowanie stosownych kroków na rzecz gwarancji niezależności sędziów; podejmowanie decyzji co do przeniesienia sędziego z jednego sądu do innego; realizowanie innych uprawnień określonych w Konstytucji oraz ustawach Ukrainy.

Podsumowanie

Analizując charakterystykę, kompetencje czy samą strukturę wyżej przedstawionych organów administracji Państwowej Ukrainy w ramach władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej możemy zauważyć wiele podobieństw w odniesieniu do ich polskich odpowiedników (Kowalski, 2013). Należy jednak mieć na uwadze, że rola prezydenta na Ukrainie jest znacznie silniejsza niż w Polsce. Nie bez znaczenia jest także fakt, że Konstytucja w brzmieniu z 1996 roku zakładała właśnie dominującą rolę prezydenta. W 2004 roku wprowadzono jednak zmiany do konstytucji Ukrainy, na mocy których system na Ukrainie przeobraził się w parlamentarno-prezydencki (Olszański, 2010). Następnie w 2010 roku Sąd Konstytucyjny Ukrainy uchylił wprowadzone zmiany, twierdząc, iż są one niekonstytucyjne, zatem powrócono do konstytucji w wersji z 1996 roku (Olechno, 2012). Po protestach obywateli Ukrainy w 2014 roku przywrócono jednak zmiany zaproponowane w 2004 roku, a co za tym idzie, powrócono do systemu parlamentarno-prezydenckiego, co utrzymało się do dziś. Pomimo tego systemu nie sposób nie zauważyć, iż pozycja i rola Prezydenta na Ukrainie jest bardzo silna i zakorzeniona w tradycjach, jakie przyświecały redaktorom pierwszej Konstytucji niepodległej Ukrainy w brzmieniu z 1996 roku.

Streszczenie: Artykuł przedstawia i analizuje konstytucyjne organy władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej w Ukrainie. Przedstawia tryb wyboru poszczególnych organów, ich kompetencje oraz obowiązki, jak również konstytucyjny zakres działania. Przedstawienie poszczególnych organów przez pryzmat konstytucji ma na celu wskazanie podstaw ich funkcjonowania jako niezmiennych i fundamentalnych dla ustroju politycznego Ukrainy oraz stanowiących podstawę dalszych, szerszych rozwiązań ustawowych, które mogą się zmieniać w zależności od opcji politycznej sprawującej rządy w danej kadencji.

Słowa kluczowe: Konstytucja Ukrainy, władza ustawodawcza, władza wykonawcza, władza sądownicza, Prezydent Ukrainy.

Abstract: The article presents and analyzes the constitutional organs of the legislative, executive and judicial powers in Ukraine. It presents the procedure for selecting individual bodies, their powers and duties, as well as the constitutional scope of their activities. Presentation of individual bodies through the prism of the constitution is intended to indicate the basis of their functioning as unchangeable and fundamental for the political system of Ukraine and constituting the basis for further, broader statutory solutions that may change depending on the political option ruling in a given term of office.

Keywords: The Constitution of Ukraine, the legislative power, the executive power, the judiciary power, the President of Ukraine

Bibliografia

- Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 roku. Pobrane 11 kwietnia 2023 z: <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2023/02/Ukraina2023.pdf>
- Kowalski, G.. (2013). Konstytucyjne obowiązki jednostki w Ukrainie na tle polskich rozwiązań ustrojowych. W: M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew (red.), *Prawo Ukraińskie. Wybrane zagadnienia* (s. 59–70). Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych Libropolis.
- Nikołajew, J. (2013). Wybory deputowanych ludowych do Rady Najwyższej Ukrainy. W: M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew (red.), *Prawo Ukraińskie. Wybrane zagadnienia* (s. 21–56). Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych Libropolis.
- Olechno, A. (2012). *Ukraina*. Pobrane 3 maja 2023 z: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12938/3/A_Olechno_Ukraina.pdf
- Olszański, T.A. (2010). *Sąd Konstytucyjny przywraca system prezydencki na Ukrainie*, Ośrodek Studiów Wschodnich. Pobrane 3 maja 2023 z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-10-06/sad-konstytucyjny-przywraca-system-prezydencki-na-ukrainie>
- Pietnoczka, P. (2018), *Ewolucja pozycji ustrojowej instytucji prezydenta na Ukrainie*. Pobrane 3 maja 2023 z: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-dcad4d41-d010-4755-9510-cc39845b3008>
- Przywara, K. (2013). Wybrane akty władzy ustawodawczej na Ukrainie na początku XX wieku W: M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew (red.), *Prawo Ukraińskie. Wybrane zagadnienia* (s. 15–20). Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych Libropolis.
- Senyk, S. (2013). Zasady prawne sądownictwa na Ukrainie. W: M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew (red.), *Prawo Ukraińskie. Wybrane zagadnienia* (s. 87–88). Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych Libropolis.
- Stelmach, A. (2016) *Strukturalny i funkcjonalny wymiar systemu politycznego Ukrainy*. Pobrane 3 maja 2023 z: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/24669/1/Strukturalny%20i%20funkcjonalny%20wymiar%20systemu%20politycznego%20Ukrainy.pdf>

Liudmyla Kryvachuk

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-3083-4781

Polityka społeczna w czasie wojny na Ukrainie: innowacje, migracje, deportacja ukraińskich dzieci

Social policy during the war in Ukraine: innovations, migrations, deportation of Ukrainian children

Wprowadzenie

Wojna na Ukrainie, rozpoczęta przez Federację Rosyjską 24 lutego 2022 roku, stała się wielkim wyzwaniem XXI wieku dla całej ludzkości. Wywołała procesy migracyjne w dużej części Ukrainy, zwłaszcza na czasowo okupowanym terytorium Ukrainy. Rozpoczęcie działań wojennych i wprowadzenie stanu wojennego miało krytyczny wpływ na krajowy system gospodarczy. Szkody psychiczne i materialne spowodowane działaniami wojennymi i okupacyjnymi są czynnikami negatywnymi, które w istotny sposób wpływają na życie społeczne w kraju, dlatego z każdym dniem wojny na Ukrainie rośnie liczba osób potrzebujących pomocy społecznej ze strony państwa. Polityka społeczna zawsze odgrywała strategicznie ważną rolę, jednak we współczesnych warunkach wojennych na Ukrainie polityka społeczna nabiera wyjątkowego znaczenia. Warto dodać, że od skuteczności realizacji polityki społecznej w warunkach stanu wojennego zależy nie tylko stabilność rozwoju społecznego kraju, ale także stan bezpieczeństwa narodowego państwa. Zbrojna agresja Federacji Rosyjskiej i początek działań wojennych spowodowały znaczny wzrost liczby rodzin z dziećmi, osób niepełnosprawnych, osób

starszych, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, bardzo często w sytuacjach kryzysowych. Wiele osób zostało zmuszonych do opuszczenia miejsc stałego zamieszkania i przeniesienia się do innych regionów Ukrainy lub do innych krajów. Dzieci są najbardziej bezbroną kategorią społeczną, wymagającą szczególnej opieki, ochrony i troski w warunkach stanu wojennego. Jak zauważyła w tym kontekście Pierwsza Dama Ukrainy Ołena Zeleńska na 78. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku 20 września 2023 roku: „Pomoc ukraińskim dzieciom jest potrzebna nie tylko samym dzieciom, ale także światu, bo oznacza to przywrócenie sprawiedliwości i praw człowieka, w szczególności dziecka... jeśli dzieciństwo jest zagrożone w jednym kraju, jest zagrożone wszędzie” (Prezydent Ukrainy: oficjalny portal, 2023a).

24 lutego 2022 roku świat dzieciństwa zmienił się dla wszystkich ukraińskich dzieci. Wojna utrudnia, a często wręcz uniemożliwia realizację podstawowych praw dziecka. Dzieci doświadczają przemocy, otrzymują poważne obrażenia i rany o różnym stopniu złożoności, tracą rodziców i krewnych, stają się ofiarami handlu ludźmi, tortur, wyzysku, złego traktowania, tracą prawo do bezpiecznego środowiska, naruszane są wszelkie podstawowe prawa dziecka. Niestety, dzieci na Ukrainie podczas wojny spotykają się z najgorszymi zbrodniami przeciwko ludzkości. Dzieciństwo jest bardzo wrażliwe na wszelkie zmiany zachodzące w społeczeństwie, więc zmienia się wraz ze społeczeństwem. Na Ukrainie w warunkach wojny *dzieciństwo* otrzymało nową nazwę *wojenne dzieciństwo*, z jego bólem, stratami, rozpaczą i być może – z nową siłą, z nową adaptacją, z nowym obrazem dzieciństwa, w nowych warunkach, bardzo często w innym kraju, w innej kulturze, na innej ziemi.

Celem artykułu jest analiza wybranych aspektów polityki społecznej, problemów społecznych spowodowanych wojną na Ukrainie (wsparcie osób znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, migracje, uchodźcy z Ukrainy w różnych krajach, deportacja ukraińskich dzieci itd.) oraz określenie innowacji w polityce społecznej w czasie stanu wojennego na Ukrainie.

Innowacje w polityce społecznej w czasie wojny na Ukrainie

Wraz z rozpoczęciem wojny na Ukrainie ze strony państwa w zakresie polityki społecznej potrzebna była jasność, maksymalna efektywność i tworzenie nowych instrumentów polityki społecznej, skutecznych w warunkach stanu wojennego na Ukrainie. Jednym z pierwszych obszarów regulacji i zmian po wprowadzeniu stanu wojennego było zabezpieczenie świadczeń socjalnych w nowych

warunkach funkcjonowania społeczeństwa. W marcu 2022 roku uchwalono Uchwałę Gabinetu Ministrów Ukrainy „Niektóre kwestie świadczenia państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego” (z dnia 7.03.2022 r. Nr 214), zgodnie z którą ustalono tryb udzielania państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego oraz miesiąc po jego zakończeniu lub odwołaniu (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy Nr 214, 2022).

Nieco później, w kwietniu 2022 roku, Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła Ustawę Ukrainy „O dokonaniu zmian w niektórych ustawach Ukrainy dotyczących świadczenia usług społecznych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie lub w niektórych jej miejscowościach” (z dnia 14.04.2022 r. Nr 2193-IX), w związku z tym wprowadzono zmiany w ustawach Ukrainy „O usługach społecznych” (z dnia 17.01.2019 r. Nr 2671-VIII), „O reżimie prawnym stanu wojennego” (z dnia 12.05.2015 r. Nr 389-VIII). Kolejnym krokiem było dokonanie zmian w systemie świadczenia usług społecznych w społeczności lokalnej w warunkach stanu wojennego na Ukrainie (Ustawa Ukrainy „O dokonaniu zmian...”, 2022; Ustawa Ukrainy „O usługach społecznych”, 2019; Ustawa Ukrainy „O reżimie prawnym stanu wojennego”, 2015).

Biorąc pod uwagę ogromne wyzwania w obszarze polityki społecznej i jej strategiczne znaczenie w tym trudnym czasie wojny, Gabinet Ministrów Ukrainy i Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy w maju 2022 roku opracowały i zarekomendowały do praktycznego zastosowania *mechanizm świadczenia usług społecznych w sytuacjach nadzwyczajnych (kryzysowo)*, zwłaszcza dla obywateli, którzy znajdują się na terytorium działań wojennych oraz dla osób wewnętrznie przesiedlonych (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „W sprawie zmian...”, 2022).

Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy i Departament Ochrony Socjalnej Ludności uzyskały dostęp do Zunifikowanego Systemu Informacyjnego Sfery Społecznej – ZSISS (Єдина інформаційна система соціальної сфери, ЄІССС) w celu centralizowanego wyznaczania, obliczania i wypłacania pomocy osobom *wewnętrznie przesiedlonym*. Wszystkie dane osobowe są przechowywane na poziomie centralnym, więc utrata lub nieuprawnione wykorzystanie tych danych, w szczególności na poziomie lokalnym w przypadku działań wojennych lub okupacji, są niemożliwe; ułatwione jest przejście do obsługi z jednego Departamentu Ochrony Socjalnej Ludności na inny w przypadku zmiany aktualnej lokalizacji, co zapewne szybka i automatyczna weryfikacja.

Przez Ministerstwo Polityki Społecznej Ukrainy, przy wsparciu finansowym Szwecji, na Ukrainie została stworzona *Platforma Humanitarna ePomoc* (Платформа гуманітарна е-допомога). Aby platforma ePomoc była bardziej przejrzysta i przyczyniła się do równomiernej dystrybucji ukierunkowanej pomocy rodzinom i dzieciom dotkniętym wojną, opracowano „Licznik pomocy”.

Platforma Humanitarna ePomoc ma trzy kierunki:

- 1) pomoc pieniężna ze strony państwa (jest to pomoc państwa);
- 2) przyjmowanie i udzielanie pomocy wolontariuszy (jest to pomoc wolontariuszy);
- 3) płatności od organizacji międzynarodowych (to pomoc międzynarodowa).

Dodatkowo w Ukrainie została uruchomiona platforma koordynacyjna *Ukraine Frontline Media Platform* (UFMP), mająca na celu systematyzację pracy przedstawicieli mediów zagranicznych w regionach frontowych Ukrainy (Charków, Donieck, Ługańsk, Zaporże, Mikołajów, Cherson i Odessa). Oprócz tego UFMP gromadzi, przetwarza i rozpowszechnia aktualną informację z tych regionów podczas wojny. Projekt jest realizowany przez Platformę Dyplomacji Publicznej, przy wsparciu Fundacji Konrada Adenauera (Charków) i EDYN, w koordynacji ze Sztabem Generalnym Sił Zbrojnych Ukrainy i Ministerstwem Spraw Zagranicznych Ukrainy (Ukraine Frontline Media Platform, 2022).

Aby uniknąć naruszeń, w pierwszych tygodniach wojny zawieszono rejestrację adopcji ukraińskich dzieci. Wkrótce jednak pojawiła się forma pomocy dzieciom poprzez tymczasową opiekę w rodzinie. W tym celu został stworzony i uruchomiony przez Biuro Prezydenta Ukrainy, z inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka i Rehabilitacji Dziecięcej, ogólnonarodowy program „Dziecko nie jest samo” (Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”). Ponad 23 000 obywateli Ukrainy zadeklarowało gotowość udzielenia opieki dzieciom w czasie wojny. Spośród nich ponad 5000 ukończyło specjalne szkolenie online, a 1800 otrzymało już status, że mogą zostać opiekunami (Ogólnonarodowy program „Dziecko...”, 2022). Warto zwrócić także uwagę na projekt „Adres dzieciństwa” (проект „Адреса дитинства”), którego prezentacja odbyła się we wrześniu 2023 roku. Projekt zakłada budowę domów (mieszkań) dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w regionach przyfrontowych (Olena Zelenska Foundation, 2023).

Ważną decyzją strategiczną w obszarze polityki społecznej dotyczącą ochrony praw dziecka było utworzenie w marcu 2022 roku, już na początku wojny, Sztabu Koordynacyjnego ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego

(Координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану) (Gabinet Ministrów Ukrainy: oficjalny portal internetowy, 2022). Na czele stali współprzewodniczący, w szczególności Minister Polityki Społecznej Ukrainy oraz Rzecznik Praw Dziecka i Rehabilitacji Dzieci. Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego koordynuje prace centralnych i regionalnych organów wykonawczych, organów samorządu terytorialnego w zakresie ewakuacji, tworzenia bezpiecznych warunków i zapewnienia praw dzieci różnych kategorii w czasie stanu wojennego na Ukrainie.

W sierpniu 2022 roku utworzono portal „Dzieci wojny” (*портал „Діти війни”*), który pełni dwie główne funkcje: pierwszą funkcją jest dostarczanie aktualnych informacji o dzieciach, które ucierpiały w wyniku działań wojennych, w tym zabitych, rannych, zaginionych, deportowanych lub przymusowo wysiedlonych ze stałego miejsca zamieszkania, oraz o tych, które zostały odnalezione i uratowane, wskaźniki ilościowe są codziennie aktualizowane przez organy ścigania i Narodowe Biuro Informacyjne; drugą funkcją jest pomoc w odnalezieniu dzieci. Portal „Dzieci wojny” umożliwia kontakt z organami ścigania, Prokuraturą Generalną oraz Narodowym Biurem Informacyjnym (Państwowy portal „Dzieci wojny”, 2023). Platforma ta została utworzona przez Ministerstwo Reintegracji Ukrainy oraz Narodowe Biuro Informacyjne, jako narzędzie umożliwiające odnalezienie dzieci, uratowanie ich i uwolnienie z miejsc przymusowych przesiedleń lub deportacji.

W czasie wojny na Ukrainie strategicznie ważnym problemem jest organizacja udzielania specjalistycznej pomocy psychologicznej i psychospołecznej różnym kategoriom ludności, które jej potrzebują w warunkach stanu wojennego. W tym celu z inicjatywy Ołeny Zełenskiej opracowano „Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego” (*Всеукраїнська програма ментального здоров'я*), koordynacją programu zajmuje się Ministerstwo Zdrowia Ukrainy, partnerem eksperckim jest Światowa Organizacja Zdrowia (Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego, 2023). W ramach tego programu opracowano platformę zapewniającą dostępność odpowiednich zasobów dla obywateli Ukrainy zarówno w kraju, jak i za granicą. Na przykład platforma zapewnia dostęp do zasobów, które są specjalistyczne i mogą być interpretowane jako innowacje w polityce społecznej:

- 1) Centrum Zdrowia Psychicznego i Rehabilitacji „Leśna Polana” (*Центр психічного здоров'я та реабілітації „Лісова поляна”*) Ministerstwa Zdrowia Ukrainy (dla weteranów, ludzi, którzy przeżyli niewolę i tortury);

- 2) Centrum Pomocy dla Uratowanych (dla osób, które opuściły strefę działań wojennych i/lub terytoria czasowo okupowane lub ucierpiały w wyniku wojny);
- 3) projekt HOPE (dla osób wewnątrznie przesiedlonych i wspólnot terytorialnych);
- 4) projekt „Gen Ukraiński” (dla dzieci dotkniętych wojną, praca psychologiczna z rodzicami i opiekunami itp.).

Analizując innowacje w polityce społecznej, w tym świadczenia usług społecznych w czasie wojny na Ukrainie, warto dodać kilka refleksji, które podała w wywiadzie S. Tolstouchowa, przewodnicząca Ogólnoukraińskiej Asocjacji „Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy” w Dniu Pracownika Socjalnego w listopadzie 2022 roku (Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy, 2022):

Jak zmienił się zawód pracownika socjalnego od początku wojny?

Pierwsze i najważniejsze, co pojawiło się w pracy pracownika socjalnego, to potrzeba szybkiego reagowania kryzysowego. Po drugie, nawet gdy nie ma możliwości wypełniania swoich bezpośrednich obowiązków, ludzie kontynuują pracę. I trzeci, w czasie wojny na Ukrainie do pracowników socjalnych dołączyła ogromna liczba wolontariuszy z organizacji pozarządowych. Wspólnota pracowników socjalnych wielokrotnie się powiększała – i jest to wyjątkowy akcent w historii pracy socjalnej na Ukrainie.

Czego pozbawiła wojna i na odwrót – jaką siłę dała?

Wojna zabrała spokój, ciepło, przytulność, miejsce pracy, które nie jest fizycznie dostępne. Ale dała wiarę, siłę, optymizm, nauczyła pracować i żyć razem, robić dobre sprawy, doceniać to, co jest, cieszyć się z małych rzeczy, kochać ludzi i siebie, doceniać życie.

Migracja a ewakuacja dzieci w czasie wojny na Ukrainie

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku spowodowała *migracje wewnętrzne i zewnętrzne* Ukraińców. Kraje europejskie stanęły przed problemem przyjęcia ponad 7 mln uchodźców z Ukrainy. Pojawiły się problemy wsparcia społecznego i pomocy społecznej, wypracowanie – przez władze państwowe, samorządy lokalne, organizacje międzynarodowe, organizacje publiczne – nowego podejścia do świadczenia usług społecznych w czasie wojny, zarówno na Ukrainie, jak i w różnych krajach, które przyjęły ukraińskich uchodźców, przede wszystkim kobiet z dziećmi. Szczególnie ważne były kwestie ewakuacji i pomocy społecznej

dla tych kategorii ludności, które najbardziej potrzebowały takiego wsparcia. Są to przede wszystkim osoby niepełnosprawne, dzieci-sieroty i dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej, wychowankowie z różnego rodzaju placówek opieki instytucjonalnej, osoby starsze, przesiedleńcy wewnętrzni itp.

Przesiedleńcy wewnętrzni, jako konkretna grupa społeczna, to osoby przemieszczające się z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy lub terytorium działań wojennych, to m.in. kobiety z dziećmi, osoby starsze, niepełnosprawne itd., które przebywają w kryzysowych, trudnych sytuacjach, związanych z utratą domu, adaptacją do nowych warunków życia, napięciem psychicznym. Należy dodać, że na Ukrainie jeszcze w roku 2016 utworzono Informacyjną Bazę Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych (*Єдина інформаційна база даних про вимушено-переміщених осіб*), a w 2022 roku Gabinet Ministrów Ukrainy dokonał odpowiednich zmian w związku ze stanem wojennym (Informacyjna Baza Danych..., 2022). Zdaniem Iryny Wereszczuk, *wicepremier Ukrainy i minister ds. Reintegracji Tymczasowo Okupowanych Terytoriów Ukrainy*, w 2023 roku zarejestrowano już prawie ok. 5 mln osób wewnętrznie przesiedlonych, a ich rzeczywista liczba wynosi ok. 7 mln osób. Wśród osób wewnętrznie przesiedlonych 60% to kobiety, 25% – dzieci, 25% – emeryci, w tym też osoby niepełnosprawne (Ukraina przekroczyła próg kryzysu..., 2023). Aby zapewnić wsparcie społeczne osobom tej kategorii opracowano Kompleksowe Programy Regionalne Wsparcia Osób Wewnętrznie Przesiedlonych na okres stanu wojennego na Ukrainie.

Najstarszą, najszerszą oraz najbardziej właściwą formą *ochrony międzynarodowej* jest *status uchodźcy*, przyznawany na podstawie Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, zwanej powszechnie Konwencją Genewską (Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców..., 1951). Została ona przyjęta w 1951 roku jako dokument, który miał reagować na problem znaczących ruchów migracyjnych wywołanych w Europie przez II wojnę światową, a także wydarzenia bezpośrednio po niej następujące, w tym związane z podziałem kontynentu na strefy wpływów. W ich wyniku bardzo wiele osób zmieniało kraj zamieszkania. Konwencja Genewska początkowo obejmowała swoimi przepisami jedynie Europejczyków i odnosiła się do powodujących migrację wydarzeń, które zaszły przed 1 stycznia 1951 roku. Dopiero tzw. Protokół Nowojorski z 1967 r. pozwolił na zastosowanie tego dokumentu do wszystkich uchodźców, niezależnie od ich kraju pochodzenia. Zniósł także wcześniejsze ograniczenia czasowe. Polska przystąpiła do Konwencji dość późno, bowiem dopiero pod koniec 1991 roku.

Konwencja Genewska z 1951 roku to najważniejszy międzynarodowy dokument w tym zakresie, w dokumencie *uchodźcę* określono jako „osobę, która pod

presją w wyniku uzasadnionej obawy o własne życie lub w wyniku prześladowania na gruncie religijnym, pogładowym czy rasowym, także narodowościowym musi opuścić swój kraj; uchodźcy najczęściej uciekają z powodu toczących się konfliktów zbrojnych, rewolucji lub czystek etnicznych” (Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców..., 1951). Zapisane są w niej też najważniejsze zasady traktowania uchodźców i wskazania dotyczące zapewnienia opieki przez państwa.

Podstawowymi formami *ochrony międzynarodowej* są:

- 1) status uchodźcy;
- 2) ochrona uzupełniająca;
- 3) ochrona tymczasowa.

Do podstawowych form *ochrony krajowej w Polsce* można odnieść: azyl, zgoda na pobyt ze względów humanitarnych, zgoda na pobyt tolerowany, zezwolenie na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi, zezwolenie na pobyt czasowy wydawany ze względu na poszanowanie życia rodzinnego i praw dziecka. Przyznanie *statusu uchodźcy* umożliwia korzystanie z większości praw socjalnych.

Ochrona uzupełniająca to forma ochrony dla kogoś, kto nie otrzymał statusu uchodźcy, ale nie może wrócić do swojego kraju np. ze względu na ryzyko stosowania tortur; *ochrony tymczasowej* udziela się do chwili, gdy możliwy stanie się powrót cudzoziemców do uprzedniego miejsca ich zamieszkania, jednakże nie dłużej niż na okres roku. Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców (2001) została przyjęta w 2001 r. w związku z masowym napływem uchodźców do Unii, zwłaszcza z Bośni i Hercegowiny oraz Kosowa, spowodowanym konfliktami zbrojnymi na Bałkanach Zachodnich.

W decyzji wykonawczej z dnia 4 marca 2022 roku określono, w jaki sposób państwa członkowskie mają stosować Dyrektywę Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców (2001) do Ukraińców. Wskazano przede wszystkim, że ma ona zastosowanie do wysiedleńców, którzy musieli opuścić Ukrainę poczynawszy od 24 lutego 2022 roku. Dotyczy zarówno obywateli Ukrainy, jak i bezpaństwowców i obywateli państw trzecich, którzy korzystali z ochrony międzynarodowej lub ochrony krajowej na Ukrainie, a także członków ich rodzin. Osoby, które przebywały na stałe w Ukrainie i opuściły kraj 24 lutego 2022 roku lub później, aby ochronić się przed wojną, mogą mieć prawo

do tymczasowej ochrony w dowolnym kraju UE. Ochrona tymczasowa będzie obowiązywać przez co najmniej jeden rok i może zostać przedłużona w zależności od sytuacji na Ukrainie. Prawa wynikające z dyrektywy w sprawie tymczasowej ochrony to m.in. prawo do pobytu, dostęp do rynku pracy i zakwaterowania, pomoc medyczna oraz dostęp dzieci do edukacji.

Dla celów statystycznych UNHCR (Office of the High Commissioner for Refugees, The UN Refugee Agency) używa terminu *uchodźcy* w sposób ogólny, odnosząc się do wszystkich osób, które opuściły Ukrainę w wyniku wojny. Sposoby weryfikacji UNHCR i poziom dostępu do uchodźców z Ukrainy różnią się w zależności od kraju. Chociaż dołożono wszelkich starań, aby wszystkie informacje statystyczne zostały zweryfikowane, liczby mają charakter szacunkowy i na razie nie można uwzględnić potencjalnych dalszych zmian w przypadku wszystkich krajów. Zestawienie statystyk UNHCR udostępnionych na portalu danych operacyjnych „Ukraine Refugee Situation” z dnia 12 września 2023 r. pokazuje, że na całym świecie ogółem odnotowano 6 199 700 uchodźców z Ukrainy, w tym zarejestrowanych w Europie – 5 830 500 osób. Najwięcej uchodźców z Ukrainy przebywa w takich krajach jak: Niemcy – 1 086 355 osób, Polska – 959 875 osób, Czechy – 368 300 osób, Wielka Brytania – 210 800 osób, Hiszpania – 186 125 osób, Włochy – 167 525 osób, Mołdawia – 116 615 osób, Holandia – 94 415 osób, Irlandia – 93 810 osób, Rumunia – 86 810 osób, Belgia – 73 095 osób, Austria – 68 700 osób, Francja – 70 570 osób itd. (Operational data portal „Ukraine Refugee Situation”, 2023).

Ważnym problemem wymagającym natychmiastowego rozwiązania w czasie wojny na Ukrainie była *ewakuacja dzieci*, przede wszystkim dzieci przebywających w placówkach opiekuńczych, dzieci z rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka, rodzin z dziećmi znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Pomimo tego, że odpowiedzialnymi za ewakuację placówek zapewniających instytucjonalne usługi społeczne oraz ich podopiecznych są jednostki samorządu terytorialnego, w praktyce nie zawsze dysponowali wystarczającymi zasobami finansowymi i administracyjnymi, aby zapewnić ewakuację, w szczególności niezbędną liczbą pojazdów. Warto dodać, że dość trudnym zadaniem było poszukiwanie podobnych instytucji, które mogłyby przyjąć ewakuowanych podopiecznych, lub innych możliwości zapewnienia pobytu i korzystania z usług społecznych na obszarach, na których nie toczą się działania wojenne. Dlatego ewakuacja ogólnie miała charakter raczej niesystematyczny i w wielu przypadkach została w dużej mierze zorganizowana przez organizacje międzynarodowe,

inicjatywy wolontariackie, fundacje charytatywne i troskliwych ludzi. Dotyczyło to także zaopatrzenia w lekarstwa, żywność i artykuły higieniczne.

Na Ukrainie najwięcej dzieci *wewnętrznie przesiedlonych (ewakuowanych)* znajduje się w takich obwodach jak: obwód lwowski – 32%, obwód zakarpacki – 16%, obwód czerniowiecki – 19%, obwód iwano-frankowski – 8%, obwód tarnopolski – 5%. Spośród krajów zagranicznych najwięcej dzieci z placówek przebywa w Polsce – 36%, Niemczech – 17%, Włoszech – 8%, Austrii – 6%, Rumunii – 6%, Turcji – 6%, Hiszpanii – 4%, Holandii – 3%, Czechach – 3%, Szwajcarii – 2% (Informacje o zapewnieniu praw..., 2023).

W Polsce w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej zostały powołane dwa sztaby, których zadaniem jest koordynacja ewakuacji najmłodszych: Sztab Ewakuacja Dzieci oraz Sztab Miejsca dla Dzieci. Do Sztabu Ewakuacja Dzieci zgłaszane są informacje o przewozie dzieci z Ukrainy, natomiast Sztab Miejsca dla Dzieci koordynuje bazę miejsc, w których można ulokować grupy dzieci. Zostały uwzględnione potrzeby transportu oraz ulokowania dzieci osieroconych, samotnych, potrzebujących specjalnej opieki czy też niepełnosprawnych. Resort pozostaje w stałym kontakcie z resortami sprawiedliwości, infrastruktury, spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych, jak również organizacjami pozarządowymi. W Stalowej Woli powstał Punkt recepcyjny dla dzieci ewakuowanych z rodzin zastępczych i domów dziecka oraz małoletnich bez opieki. Tam dzieci po długiej i wyczerpującej podróży otaczane są wszechstronną, troskliwą opieką, a następnie umieszczane w docelowych miejscach na terenie kraju. Zbierane dane z całej Polski dotyczą miejsc, gdzie jest możliwe umieszczanie dzieci, pierwszeństwo mają większe grupy dzieci. Ważne było, aby dzieci nie rozdzielać, aby maksymalnie zapewnić im poczucie bezpieczeństwa.

Biuro Rzecznika Praw Dziecka w Polsce odpowiada, że wojna to sytuacja nadzwyczajna, dlatego podejmowane są nadzwyczajne działania, które w pierwszej kolejności mają zapewnić natychmiastowe i bezpieczne schronienie dzieci. Dodaje, że kwestie prawne, regulacje ich pobytu, dostosowania do obowiązujących od lat przepisów czy standardów postępowania są bardzo ważne, ale pierwszeństwo ma obecnie ochrona życia i bezpieczeństwo (Rzecznik Praw Dziecka, 2023).

Dzieciństwo w czasie wojny... Dzieci wojny...

Jeszcze przed 24 lutego 2022 roku, przed rozpoczęciem wojny na Ukrainie, w dniu 14 kwietnia 2021 roku do Rady Najwyższej Ukrainy IX kadencji wpłynął projekt Uchwały Rady Najwyższej Ukrainy Nr 5343 „W sprawie upamiętnienia

dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę”. W dniu 1 czerwca 2021 roku w Międzynarodowy Dzień Dziecka odbyło się głosowanie, w czasie którego uchwalono, aby corocznie 4 czerwca obchodzić Dzień Pamięci Dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę (Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy „O upamiętnieniu dzieci, które zginęły...”, 2021).

Dzień 4 czerwca został wprowadzony przez ONZ na szczeblu międzynarodowym, aby przypomnieć wszystkim organizacjom i instytucjom międzynarodowym zaangażowanym w ochronę praw dzieci o ich nieustającym zobowiązaniu wobec najmłodszych, jest także przypomnieniem dorosłym o ich odpowiedzialności. Historia tej daty sięga 19 sierpnia 1982 roku, kiedy to na 31. sesji plenarnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ poświęconej kwestii Palestyny postanowiono co roku obchodzić 4 czerwca jako Międzynarodowy Dzień Niewinnych Dzieci – Ofiar Agresji. Dzień ten obchodzony jest w rocznicę pierwszego nalotu izraelskiego na Bejrut i inne osady libańskie, który miał miejsce 4 czerwca 1982 roku (International Day of Innocent Children, 2023). Niestety, od 2014 roku data ta nabrała dla Ukraińców szczególnego znaczenia. Ustanowienie na Ukrainie Dnia Pamięci Dzieci, które zginęły w wyniku agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę właśnie 4 czerwca to kolejny krok w kierunku przyciągnięcia uwagi społeczności międzynarodowej, walki z arbitralnością i przemocą, a także zbrodniami wobec dzieci na Ukrainie.

W czasie wojny hybrydowej na Ukrainie (2014–2022), jeszcze w roku 2016 Ustawą Ukrainy „O ochronie dzieciństwa” z dnia 24.04.2001 r. Nr 2402-III wprowadzono nowe pojęcie: „dziecko, które cierpi z działań wojennych i konfliktów zbrojnych”, które zostało zdefiniowane w tym dokumencie jako „dziecko, które w wyniku działań wojennych lub konfliktów zbrojnych zostało ranne, zakontraktowane, zranione, doznało przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej, zostało uprowadzone lub nielegalnie wywiezione z Ukrainy, zostało wzięte do udziału w formacjach wojskowych lub nielegalnie zatrzymane, w tym w niewoli” (Ustawa Ukrainy „O ochronie dzieciństwa”, 2021).

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku przeniosła dzieci Ukrainy do innej rzeczywistości, rzeczywistości wojny – są to dzieci, które widziały śmierć, cierpienie, tortury bliskich i krewnych, dzieci, które zostały ranne, dzieci, które zmarły w czasie wojny, dzieci wywiezione z terytorium Ukrainy itp. Pod wpływem wojny hybrydowej (2014–2022) i wojny toczącej się z dnia 24 lutego 2022 roku na Ukrainie powstaje nowe pokolenie – pokolenie „dzieci wojny”. Pokolenie, które formowało się w specyficznych, nowych warunkach, związanych z utratą domu,

terytorium, adaptacją do nowych warunków życia, edukacji, dołączaniem do nowych grup społecznych, kształtowaniem umiejętności radzenia sobie ze stresem i napięciem psychicznym. W tym kontekście pokolenie „dzieci wojny” warto traktować jako „dzieci, których rozwój i socjalizacja nastąpiły w czasie wojny, dzieci, które w czasie wojny straciły poczucie spokoju i bezpieczeństwa, dzieci, które straciły rodziców, domy, dzieci zagubione, dzieci, które zostały ranne, okaleczone, dzieci, które cierpiały lub były świadkami przemocy i tortur, dzieci, które zostały uprowadzone, nielegalnie przetrzymywane lub nielegalnie wywiezione z Ukrainy” (Kryvachuk, 2022).

Na portalu „Dzieci wojny” podane są następujące dane o dzieciach, które ucierpiały w czasie wojny na Ukrainie (24.02.2022–24.09.2023) (Państwowy portal „Dzieci wojny”, 2023):

- 1) *zginęło dzieci* – 504 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy);
- 2) *ranne dzieci* – 1 125 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy);
- 3) *zagubione dzieci* – 1 242 (wg danych Narodowej Policji Ukrainy);
- 4) *znalezione dzieci* – 17 990 (wg danych Narodowej Policji Ukrainy);
- 5) *deportowane dzieci* – 19 546 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);
- 6) *dzieci, które wróciły* – 386 (wg danych Narodowego Biura Informacyjnego);
- 7) *dzieci dotknięte przemocą seksualną* – 13 (wg danych Biura Prokuratora Generalnego Ukrainy, wskaźnik został wprowadzony we wrześniu 2023 r.).

Dzieci deportowane to jedna z kategorii dzieci w prowadzonych statystykach. Problem jest niezwykle ważny i niezwykle trudny we współczesnych warunkach wojny i działań wojennych. Dlatego ten aspekt zostanie omówiony odrębnie w dalszej części artykułu.

Deportacja ukraińskich dzieci: problemy i wyzwania

W czasie wojny na Ukrainie powstał nowy problem społeczny, nowe zagrożenie, nowe zjawisko społeczne dotyczące ukraińskich dzieci, które stanowi naruszenie prawa międzynarodowego z zakresu ochrony praw dziecka, w tym Konwencji ONZ o prawach dziecka (Konwencja o prawach..., 1989), Czwartej Konwencji Genewskiej (Konwencja genewska o ochronie..., 1949), dotycząca traktowania ludności cywilnej podczas wojny. Zjawisko to jest sprzeczne z ogólnie uznaną zasadą zapewnienia dobra dziecka i nie spełnia żadnych obowiązujących standardów międzynarodowych – to jest *deportacja ukraińskich dzieci*.

Zgodnie z raportem analitycznym „Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium czynnych działań wojennych lub z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy na terytorium Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś”, który został przygotowany przez grupę ekspertów Koalicji „Ukraina. Piąta rano” (A. Luniowa – dyrektor Centrum Praw Człowieka „Zmiana”; K. Raszevska – prawniczka Regionalnego Centrum Praw Człowieka; T. Katryczenko – koordynatorka Medialnej Inicjatywy Praw Człowieka; A. Pawluk – prawnik i analityk Ukraińskiej Prawnej Grupy Doradczej; J. Usenko – dyrektor Departamentu Ochrony Interesów Dzieci i Zwalczania Przemocy Prokuratury Generalnej Ukrainy), w wyniku działań filtracyjnych pewna liczba ukraińskich dzieci trafiła na terytorium Federacji Rosyjskiej bez rodziców lub przedstawicieli prawnych, z uwagi na to, że ich bliscy zostali zatrzymani podczas działań filtracyjnych lub zabici przez okupantów. Wśród dzieci wywiezionych siłą z Ukrainy przez Rosję są też dzieci z domów dziecka i szkół-internatów, z których większość ma biologicznych rodziców lub krewnych (Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium..., 2022).

Należy pamiętać, że kiedy Rosja przekazuje deportowane ukraińskie dzieci rodzinom rosyjskim w celu ich adopcji, to czyni to wbrew temu, że te dzieci mają rodziców lub bliskich krewnych na Ukrainie. Takich sierot przesiedlonych na terytorium Federacji Rosyjskiej jest od 1500 do 2500, nie licząc sierot wojennych. Ponadto wśród deportowanych dzieci są dzieci niepełnosprawne lub z zaburzeniami psychicznymi, które również mają rodziców lub krewnych. Zdaniem K. Raszevskiej, prawniczki Regionalnego Centrum Praw Człowieka, Rosja deportuje dzieci do co najmniej 57 regionów, w tym tak geograficznie odległych od Ukrainy jak Sachalin, Astrachań, Murmańsk, Dagestan. Według niej organizacje międzynarodowe, takie jak UNICEF, Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego czy Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka, już zwróciły uwagę na sytuację łamania praw dziecka i nieprzestrzegania międzynarodowych standardów oraz wskazały, że ani deportacja, ani przymusowe przekazywanie ukraińskich dzieci do rodzin rosyjskich nie jest zgodne z międzynarodowymi konwencjami, międzynarodowym prawem humanitarnym ani zasadą dobra dziecka (Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium..., 2022).

Następny problem dotyczy przebywania ukraińskich dzieci w rosyjskich obozach reedukacyjnych. Według danych zawartych w raporcie Yale Humanitarian Research Lab, który został sfinansowany przez Departament Stanu USA, w 2022 roku w czasie wojny na Ukrainie co najmniej 6000 ukraińskich dzieci uczestniczyło w rosyjskich obozach reedukacyjnych, a kilkaset przetrzymywanych było tam przez tygodnie lub miesiące po planowanej dacie powrotu. Od początku wojny

dzieci mieszkające na terenach okupowanych zostały wywiezione do 43 obozów w całej Rosji, w tym na anektowanym przez Moskwę Krymie i Syberii, z powodu prorosyjskich patriotycznej i wojskowej edukacji. W co najmniej dwóch obozach termin powrotu dzieci był opóźniony o tygodnie, podczas gdy w dwóch innych obozach powrót części dzieci został przesunięty na czas nieokreślony. Władze rosyjskie starały się przedstawić dzieciom prorosyjski punkt widzenia poprzez programy szkolne, a także wycieczki do miejsc patriotycznych i rozmowy z weteranami. Filmy opublikowane z obozów przez okupacyjne władze regionalne pokazują dzieci w obozach śpiewające rosyjski hymn narodowy i niosące rosyjską flagę. W oddzielnych filmach nauczyciele zatrudnieni do nauczania dzieci mówią o potrzebie skorygowania ich rozumienia historii Rosji i Związku Radzieckiego (Thousands of Ukrainian children..., 2023).

„Niszczycielski wpływ wojny Putina na ukraińskie dzieci będzie odczuwalny przez pokolenia”, napisano w oświadczeniu Departamentu Stanu USA w wyżej wspomnianym raporcie. Jak twierdzi Rzecznik Departamentu Stanu Ned Price, „raport szczegółowo opisuje systematyczne, ogólnorządowe starania Rosji o trwałe przesiedlenie tysięcy ukraińskich dzieci na obszary znajdujące się pod kontrolą rosyjskiego rządu za pośrednictwem 43 obozów i innych obiektów. W wielu przypadkach Federacja Rosja rzekomo tymczasowo ewakuowała dzieci z Ukrainy pod pretekstem bezpłatnych kolonii letnich, by później odmawiać powrotu dzieci i rozerwać wszelki kontakt z ich rodzinami”. W raporcie wezwano do przyznania neutralnemu organowi dostępu do obozów i do natychmiastowego zakazu adopcji ukraińskich dzieci (Thousands of Ukrainian children..., 2023).

Warto dodać, że współpracownicy Putina byli ściśle zaangażowani w operację, zwłaszcza M. Lwowa-Bełowa, Rzecznik Praw Dziecka Federacji Rosyjskiej (Rosyjski Rzecznik Praw Dziecka..., 2023). Liczba dzieci wysyłanych do obozów jest prawdopodobnie znacznie wyższa niż wspomniane 6000 osób. Po wezwaniu kierownika obozu jednej matce powiedziano, że „dzieci nie mogą zostać zwrócone, ponieważ tam jest wojna”. Niewiele jest informacji na temat wyjaśnień udzielanych dzieciom w związku z opóźnieniami w ich powrocie. W obozie „Niedźwiadek” („Медвежонок”) chłopcu z Ukrainy powiedziano, że jego powrót jest warunkowy: dzieci zostaną zwrócone tylko wtedy, gdy Rosja odbije miasto Izium. Innemu chłopcu powiedziano, że nie wróci do domu ze względu na jego „proukraińskie poglądy” (Thousands of Ukrainian children..., 2023). Federacja Rosyjska naruszyła Czwartą Konwencję Genewską dotyczącą traktowania ludności cywilnej podczas wojny, a we wspomnianym raporcie Departamentu Stanu

problem deportacji dzieci prawdziwie został nazwany „gigantycznym bursztynowym alarmem” (!).

Analizując problem deportacji ukraińskich dzieci, należy zauważyć, że ukraińskie dzieci, które zostały deportowane do Federacji Rosyjskiej, nie stanowią jednej, konkretnie określonej grupy, kategorie deportowanych dzieci są różne, ich liczba też jest różna, a ustalenie tej liczby jest bardzo trudne, ponieważ Federacja Rosyjska nie daje dostępu do danych na ten temat ani Ukrainie, ani organizacjom międzynarodowym. Dlatego dokładna liczba dzieci nie jest znana. W celu skoordynowania i zorganizowania działalności nad sprawą deportowanych ukraińskich dzieci w czerwcu 2022 roku na Ukrainie utworzono Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych, w tym dzieci deportowanych, a w sierpniu 2022 roku, jak już było wspomniano, utworzono portal „Dzieci wojny”, w ramach którego podjęto prace nad gromadzeniem i międzyresortową wymianą informacji dotyczących dzieci deportowanych. W sierpniu 2022 roku powołano Radę Koordynacyjną ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy (*Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України*) (Dekret Prezydenta Ukrainy..., 2022).

Jedyną organizacją publiczną na Ukrainie, która regularnie organizuje i prowadzi *Misje Ratunkowe* mające na celu powrót ukraińskich deportowanych dzieci z Rosji, jest *Centrum Wzajemnej Pomocy Save Ukraine*. Centrum od początku swojej działalności, czyli od 2014 roku, skupia się na ewakuacji ludności ze strefy działań wojennych, od 2015 roku głównym kierunkiem działalności Centrum jest zapewnienie realizacji praw dziecka, ochrona i wsparcie rodzin z dziećmi. W czasie wojny na Ukrainie w latach 2022–2023 swą działalnością obejmuje całą strefę buforową wzdłuż linii demarkacyjnej, a centra pomocy wolontariuszy znajdują się w 27 miejscowościach. Priorytetem jest ewakuacja dzieci oraz powrót deportowanych dzieci z Rosji (Centrum Wzajemnej..., 2023).

Przez Centrum Wzajemnej Pomocy „Save Ukraine” wypracowano podstawowe etapy powrotu ukraińskich deportowanych dzieci z Rosji (Centrum Wzajemnej..., 2023):

- 1) identyfikacja deportowanych dzieci i ich miejsca pobytu;
- 2) powrót dzieci na Ukrainę;
- 3) dokumentowanie spraw dzieci i kierowanie ich do sądów lokalnych i międzynarodowych przez trzy zespoły prawników;
- 4) pomoc dzieciom i ich rodzinom w odzyskaniu zdrowia psychicznego i fizycznego.

Pod koniec maja 2023 roku wspomniana już Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przedstawiła Plan Działań „Bring Kids Back UA” dotyczący powrotu ukraińskich dzieci nielegalnie wywiezionych z okupowanych terytoriów Ukrainy. W ramach realizacji planu przewiduje się szereg różnego rodzaju skutecznych działań przy zaangażowaniu społeczności międzynarodowej, w szczególności przedstawicieli rządów państw partnerskich, wyspecjalizowanych ekspertów i instytucji oraz sektora publicznego (Prezydent Ukrainy..., 2023).

Analizując ten problem w swoim badaniu, B. Ostrowska wyróżnia następujące motywy deportacji ukraińskich dzieci (Ostrowska, 2023):

1. Rejestracja dzieci w wieku przedszkolnym odbywa się często z wykorzystaniem nowych danych osobowych, zmieniając im nazwisko i imię. Jednocześnie dzieci, nie zdając sobie sprawy z konsekwencji takich działań, nie sprzeciwiają się, a nawet zgadzają się na zaproponowane im imię. Zmiana ta spowoduje przede wszystkim to, że znalezienie takiego dziecka w bazach danych będzie prawie niemożliwe, a tym bardziej po jego adopcji w Federacji Rosyjskiej.
2. Dzieci są zarówno ofiarami, jak i świadkami zbrodni wojennych. Im starsze jest dziecko, tym jaśniejsze i bardziej świadome jest jego postrzeganie przestępczości działań rosyjskiego wojska, w szczególności morderstw, tortur, przemocy fizycznej (seksualnej) wobec rodziców, krewnych, znajomych itp.
3. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w trakcie nielegalnej działalności następuje zmiana dat urodzenia starszej młodzieży w kierunku podwyższenia jej wieku, co ma na celu swobodne wywożenie jej na obozy bez konieczności pytania o zgodę ich rodziców. To z kolei znacznie komplikuje powrót na Ukrainę dzieci, które według dokumentów wydanych w Federacji Rosyjskiej ukończyły już 18 rok życia, zwłaszcza chłopców, którzy po wjeździe na terytorium Federacji Rosyjskiej podlegają poborowi do wojska.
4. Niepokojący jest także dalszy los ukraińskich dzieci, które zostały wywiezione pod pretekstem badań lekarskich, polegających na interwencji medycznej w ich ciałach już na terytorium Federacji Rosyjskiej. Rodzi to problem nielegalnego dawstwa-przeszczepiania i angażowania takich dzieci w działalność eksperymentalną z zakresu przeszczepiania materiałów anatomicznych człowieka. Ważne jest ustalenie, czy wobec ukraińskich dzieci doszło do jakiegokolwiek formy przemocy, zarówno fizycznej (zwłaszcza

seksualnej), jak i psychicznej. A także, czy wykorzystywano pracę dzieci, czy doszło do przymusu i innych poważnych przestępstw międzynarodowych, takich jak udział w dziecięcej prostytucji i pornografii. W tym samym kontekście problem handlu dziećmi staje się coraz bardziej istotny.

5. Wykorzenienie tożsamości ukraińskiej poprzez rusyfikację przyszłych pokoleń Ukraińców. Kolejnym krokiem w tym kierunku była asymilacja ukraińskich dzieci ze społeczeństwem rosyjskim poprzez zmianę ich obywatelstwa, co z kolei legalizuje procedurę ich dalszej adopcji przez obywateli Federacji Rosyjskiej.

Podsumowanie

Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku stanowi potężne wyzwanie dla całego społeczeństwa ukraińskiego. Celem masowych ataków na ludność cywilną i obiekty cywilne ataków są często szkoły i szpitale, przedszkola i budynki mieszkalne. Wskutek działań wojennych dzieci doznają traumy wojennej, która ma potężny wpływ na ich rozwój i dalsze życie. Wojna na Ukrainie spowodowała wprowadzenie wielu zmian do funkcjonowania polityk publicznych, w tym wypracowanie i wdrożenie nowych innowacyjnych instrumentów polityki społecznej. Na podstawie przeprowadzonej analizy można wymienić *innowacje w polityce społecznej w warunkach stanu wojennego na Ukrainie*:

- 1) Zunifikowany System Informacyjny Sfery Społecznej, ZSISS (Єдина інформаційна система соціальної сфери, ЄІССС).
- 2) Mechanizm świadczenia usług społecznych w sytuacjach nadzwyczajnych (kryzysowo) (Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 7.05.2022 r. Nr 560).
- 3) Informacyjna Baza Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych (Єдина інформаційна база даних про внутрішньо-переміщених осіб).
- 4) Platforma Humanitarna ePomoc (Платформа гуманітарна e-допомога).
- 5) Ukraine Frontline Media Platform w regionach frontowych Ukrainy (Charków, Donieck, Ługańsk, Zaporże, Mikołajów, Cherson i Odessa).
- 6) Portal „Dzieci wojny” (портал „Діти війни”).
- 7) Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych (Координаційний штаб із захисту прав депортованих осіб).

- 8) Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka w warunkach stanu wojennego (*Координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану*).
- 9) Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy (*Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України*).
- 10) Plan Działań „Bring Kids Back UA” dotyczący powrotu ukraińskich dzieci.
- 11) Ogólnonarodowy program „Dzieckonie jest samo” (*Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”*).
- 12) Projekt „Adres dzieciństwa” (*проект „Адреса дитинства”*), budowa domów (mieszkań) dla rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w regionach przyfrontowych.
- 13) Ogólnoukraiński Program Zdrowia Psychicznego (*Всеукраїнська програма ментального здоров'я*), wsparcie psychiczne i pomoc psychospołeczna dla weteranów, osób, które przeżyły niewolę i tortury; osób, które opuściły strefę działań wojennych i/lub terytoriów czasowo okupowanych lub ucierpiały w wyniku wojny; dzieci, które ucierpiały w wyniku wojny, praca psychologiczna z rodzicami i opiekunami itd.
- 14) Kompleksowe Programy Regionalne Wsparcia Osób Wewnętrznie Przesiedlonych w okresie stanu wojennego na Ukrainie (*Комплексні регіональні програми підтримки внутрішньо переміщених осіб на період дії воєнного стану в Україні*).

Wojna na Ukrainie spowodowała migracje wewnętrzne i zewnętrzne Ukraińców. Podstawowymi *formami ochrony międzynarodowej* są: *status uchodźcy*, *ochrona uzupełniająca*, *ochrona tymczasowa*. Zestawienie statystyk UNHCR z dnia 12 września 2023 r. pokazuje, że z Ukrainy wyjechało i uzyskało odpowiedni status ochrony międzynarodowej ok. 6,2 mln uchodźców z Ukrainy, w tym ok. 5,8 mln. osób zarejestrowano w Europie. Najwięcej uchodźców z Ukrainy przebywa w takich krajach jak: Niemcy, Polska, Czechy, Wielka Brytania, Hiszpania, Włochy (kolejno według liczby uchodźców, od największej do najmniejszej).

Nowym zagrożeniem dotyczącym ukraińskich dzieci, które stanowi naruszenie prawa międzynarodowego, jest *deportacja ukraińskich dzieci*. Wśród instytucji zajmujących się bezpośrednio problematyką deportowanych dzieci na Ukrainie należy wymienić: Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Osób Deportowanych, Sztab Koordynacyjny ds. Ochrony Praw Dziecka, Rada Koordynacyjna ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci przy Prezydencie Ukrainy, Save Ukraine itd.

Deportacja dzieci z Ukrainy przez Federację Rosyjską jest kwestią strategiczną, która może mieć długoterminowe konsekwencje dla Ukrainy i jej obywateli. Trudno jest uświadomić sobie i zaakceptować fakt deportacji dzieci i ich nielegalnej adopcji w Rosji w XXI wieku – taka jest jednak rzeczywistość ukraińskiej teraźniejszości i wojny na Ukrainie, taka jest rzeczywistość współczesnego ukraińskiego dzieciństwa (!). Dlatego pierwszym priorytetem jest powrót ukraińskich dzieci, drugim – dokładne śledztwo w tej sprawie wszystkich faktów, aby zapewnić skuteczną ochronę praw ukraińskich dzieci zgodnie z międzynarodowymi standardami.

Streszczenie: Wojna na Ukrainie od 24 lutego 2022 roku oraz wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie stało się ogromnym wyzwaniem dla całego społeczeństwa ukraińskiego, w tym dla polityki społecznej na Ukrainie. Artykuł dotyczy problematyki polityki społecznej w czasie wojny na Ukrainie, analizy wybranych problemów społecznych, które powstały w czasie wojny na Ukrainie (wsparcie osób, znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych, migracje, uchodźcy z Ukrainy w różnych krajach, deportacja ukraińskich dzieci itd.). Szkody spowodowane działaniami wojennymi, tymczasową okupacją negatywnie wpływają na życie każdej osoby, rodzin, zwłaszcza rodzin z dziećmi. Po działaniach wojennych dzieci doznają traumy wojennej, która ma potężny wpływ na ich rozwój i dalsze życie. W czasie wojny na Ukrainie powstał nowy problem społeczny dotyczący ukraińskich dzieci, który stanowi naruszenie prawa międzynarodowego – deportacja ukraińskich dzieci. Wojna na Ukrainie spowodowała wprowadzenie wiele zmian do funkcjonowania polityk publicznych, w tym wypracowanie i wdrożenie nowych innowacyjnych instrumentów polityki społecznej. W artykule na podstawie przeprowadzonej analizy wymieniono innowacje w polityce społecznej na Ukrainie w czasie stanu wojennego.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, polityka społeczna na Ukrainie, wojna na Ukrainie, usługi społeczne, innowacje, migracje, dzieci wojny, deportacja dzieci.

Abstract: Since February 24, 2022, the war in Ukraine and the introduction of martial law have posed significant challenges to Ukrainian society, particularly in the realm of social policy. This article addresses various aspects of social policy during the conflict, analyzing key social issues that have emerged, including support for individuals facing hardship, migration, refugees leaving Ukraine for different countries, and the deportation of Ukrainian children. The impact of military operations and temporary occupation has had a detrimental effect on the lives of all individuals, especially families with children. Children, in particular, experience war trauma during these operations, which profoundly affects their development and future prospects. One alarming social issue that has arisen during the conflict is the deportation of Ukrainian children, a violation of international law. The war has necessitated several changes in public policy, leading to the development and implementation of innovative social policy measures. This article, based on its analysis, enumerates these innovations in the context of martial law in Ukraine.

Keywords: social policy, social policy in Ukraine, war in Ukraine, social services, innovation, migration, children of war, deportation of children.

Bibliografia

- Centrum Wzajemnej Pomocy *Save Ukraine*. (2023). Pobrane z: <https://saveukraineua.org/news>
- Dekret Prezydenta Ukrainy „*W sprawie Rady Koordynacyjnej ds. Ochrony i Bezpieczeństwa Dzieci*” z dnia 08.08.2022 r. Nr 568/2022. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/568/2022#Text/> [Указ Президента України „Про Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей” від 08.08.2022 р. № 568/2022].
- Deportacja obywateli Ukrainy z terytorium czynnych działań wojennych lub z czasowo okupowanego terytorium Ukrainy na terytorium Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś: raport analityczny. (2022). Kijów: „Ukraine. 5 am” [Аналітичний звіт „Депортація громадян України з території ведення бойових дій або з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь”. (2022). Київ: „Ukraine. 5 am”].
- Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między Państwami Członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami. (2001). Pobrane z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=celex%3A32001L0055>.
- Gabinet Ministrów Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2022). Pobrane z: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu> [Урядовий портал: офіційний веб-портал].
- International Day of Innocent Children Victims of Aggression 4 June. (2023). Pobrane z: <https://www.un.org/en/observances/child-victim-day>.
- Informacyjna Baza Danych o Przesiedleńcach Wewnętrznych. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-2022-%D0%BF#Text> [Єдина інформаційна база даних про внутрішньо-переміщених осіб].
- Informacje o zapewnieniu praw dziecka w czasie wojny. (2023). Pobrane z: <https://ukrainer.gov.ua/uk/articles/informaciya-shodo-zabezpechennya-prav-ditej-v-umov/> [Інформація щодо забезпечення прав дітей в умовах війни].
- Konwencja Genewska dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (1951). Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911190515>.
- Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska) z dnia 12 sierpnia 1949 r. (1949). Pobrane z: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1949-4.html>.
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (1989). Pobrane z: <https://brpd.gov.pl/konwencja-o-prawach-dziecka/>.

- Kryvachuk, L. (2022). Protection of children's rights during the war in Ukraine: „Children of War” as a new phenomenon of modern Ukraine. *Youth in Central and Eastern Europe*, 14, 45–54.
- Liga Pracowników Socjalnych Ukrainy. (2022). Pobrane z: <https://www.lswu.org> [Громадська організація „Ліга соціальних працівників України”].
- Ogólnonarodowy program „Dziecko nie jest samo”. (2022). Pobrane z: <https://www.msp.gov.ua/news/22238.html> [Загальнонаціональна програма „Дитина не сама”].
- Ogólnoukraiński program zdrowia psychicznego. (2023). Pobrane z: <https://www.howa-reu.com/> [Всеукраїнська програма ментального здоров’я].
- Olena Zelenska Foundation. (2023). Pobrane z: <https://zelenskafoundation.org/en>.
- Operational data portal „Ukraine Refugee Situation”. (2023). Pobrane z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- Ostrowska, B. (2023). Dzieci wojny: nielegalne deportacje, przymusowe przesiedlenia i repatriacja. *Nowe prawo ukraińskie*, 2, 60–72 [Островська, Б. (2023). Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. *Нове українське право*, 2, 60–72].
- Państwowy portal „Dzieci wojny”. Dane o dzieciach, które ucierpiały w czasie wojny na Ukrainie. (2023). Pobrane z: <https://childrenofwar.gov.ua/> [Державний портал „Діти війни”. Дані про дітей, постраждалих в часі війни в Україні].
- Prezydent Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2023a). Pobrane z: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-u-nyu-jorku-yaksho-ditinstvo-pid-zagrozoju-v-85729> [Президент України: офіційний веб-портал].
- Prezydent Ukrainy: oficjalny portal internetowy. (2023b). Pobrane z: www.president.gov.ua/news/prezydent-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261/ [Президент України: офіційний веб-портал].
- Rosyjski Rzecznik Praw Dziecka uznała deportację ukraińskich dzieci. (2023). Pobrane z: <https://interfax.com.ua/news/general/896910.html/> [Російський дитячий омбудсмен визнала депортацію українських дітей].
- Rzecznik Praw Dziecka. (2023). Pobrane z: <https://brpd.gov.pl>.
- Thousands of Ukrainian children put through Russian ‘re-education’ camps, US report. (2023). Pobrane z: <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/15/ukraine-children-sent-russia-reeducation-camps>.
- Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „Niektóre kwestie świadczenia państwowej pomocy społecznej w okresie stanu wojennego” z dnia 7.03.2022 r. Nr 214. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%B-F#Text> [Постанова Кабінету Міністрів України „Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану” від 07.03.2022 р. № 214].
- Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy „W sprawie zmian niektórych uchwał Gabinetu Ministrów Ukrainy dotyczących świadczenia usług socjalnych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie

- lub w niektórych jej miejscowościach” z dnia 07.05.2022 r. Nr 560. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-%D0%BF#Text> [Постанова Кабінету Міністрів України „Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях” від 07.05.2022 р. № 560].
- Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy „O upamiętnieniu dzieci, które zginęły w wyniku zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę” z dnia 01.06.2021 r. Nr 1490-IX. (2021). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-20#Text> [Постанова Верховної Ради України „Про вшанування пам’яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України” від 01.06.2021 р. № 1490-IX].
- Ukraine Frontline Media Platform, Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej. (2022). Pobrane z: <https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/ukraine-frontline-media-platform>.
- Ukraina przekroczyła próg kryzysu pod względem liczby przesiedleńców wewnętrznych. (2023). Pobrane z: <https://www.unian.ua/society/vereshchuk-utochnila-skilki-vpo-zareyestrovano-v-ukrajini-v-berezni-12167304.html> [Україна пододала кризовий поріг за кількістю внутрішньо-переміщених осіб].
- Ustawa Ukrainy „O ochronie dzieciństwa” z dnia 24.04.2001 r. Nr 2402-III. (2001). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [Закон України „Про охорону дитинства” від 24.04.2001 р. № 2402-III].
- Ustawa Ukrainy „O reżimie prawnym stanu wojennego” z dnia 12.05.2015 r. Nr 389-VIII. (2015). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [Закон України „Про правовий режим воєнного стану” від 12.05.2015 р. № 389-VIII].
- Ustawa Ukrainy „O usługach społecznych” z dnia 17.01.2019 r. Nr 2671-VIII. (2019). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [Закон України „Про соціальні послуги” від 17.01.2019 р. № 2671-VIII].
- Ustawa Ukrainy „O dokonaniu zmian w niektórych ustawach Ukrainy dotyczących świadczenia usług społecznych w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego lub stanu wojennego na Ukrainie lub w niektórych jej miejscowościach” z dnia 14.04.2022 r. Nr 2193-IX. (2022). Pobrane z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [Закон України „Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях” від 14.04.2022 р. № 2193-IX].

Krzysztof Trębski

Trnavská Univerzita v Trnave

ORCID: 0000-0003-0115-5787

Józef Młyński

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-2475-9658

Ukraińscy uchodźcy: problemy, oczekiwania, bezpieczeństwo, wsparcie i nadzieje na przyszłość

Ukrainian refugees: problems, expectations, security, support and hopes for the future

Wprowadzenie

Wybuch wojny na Ukrainie spowodował, że 21 929 212 osób opuściło Ukrainę, z czego do kraju wróciło już 13 060 039 osób (Centre for Research and Analysis of Migration, 2023). Siły rosyjskie dokonały zniszczeń wycenianych na ponad 500 miliardów USD. Na 21 lutego 2023 roku w Polsce było zarejestrowanych – jako „uchodźcy pod czasową ochroną” (*temporary protection*) – 1 563 386 obywateli Ukrainy, co w praktyce oznacza, że otrzymali oni numer PESEL (Pacewicz, 2023). Ponad 400 tys. uchodźców wojennych z Ukrainy zarejestrowało się w Niemczech, 200 tys. w Czechach i 100 tys. we Włoszech (ECB, 2022).

Polski rząd przyjął specjalną ustawę z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która gwarantuje legalny pobyt w Polsce, pomoc finansową i pozafinansową w celu zaspokojenia podstawowych potrzeb, dostęp do opieki zdrowotnej, dostęp do szkół i opieki przedszkolnej dla dzieci uchodźczych oraz dostęp do rynku pracy (ułatwienia służące

zatrudnieniu w zawodach medycznych), który skutkował zatrudnieniem ponad 200 tysięcy uchodźców.

Mieszkańcy Polski wykazali godną podziwu solidarność, choćby w kwestii zakwaterowania czy bezpośredniej pomocy humanitarnej. I chociaż, z biegiem czasu, uchodźców w Polsce jest coraz mniej, gdyż część z nich wyjeżdża na Zachód lub wraca do Ukrainy, to Polska nadal staje przed koniecznością zapewnienia dostępu do edukacji, rynku pracy, służby zdrowia czy mieszkalnictwa tysiącom z nich.

Celem niniejszego artykułu, wychodząc od charakterystyki uchodźców, jest ukazanie ich problemów, potrzeb, oczekiwań oraz form wsparcia, jakie otrzymują w Polsce, tak, aby opierając się na opisie ich codziennej rzeczywistości, w sposób adekwatny zapewnić im godziwą egzystencję i pomóc w realizacji planów na przyszłość oraz zapewnić bezpieczeństwo socjalne. Podstawową tezę w zastosowanej metodologii jest odniesienie się do badań, które wskazują, że Ukraińcy w Polsce czują się relatywnie dobrze ze względu na bliskość kulturową, językową czy geograficzną. Odczuwają życzliwość Polaków i są im wdzięczni za okazaną pomoc, ale pragną jak najszybciej wziąć swoje życie we własne ręce. Warto więc zastanowić się, jakie są ich potrzeby, oczekiwania, plany i nadzieje na przyszłość, aby pomóc im je samodzielnie realizować (Deloitte Polska, 2022).

Charakterystyka uchodźców z Ukrainy i ich problemy (Narodowy Bank Polski, 2022)

Zasadniczy wpływ na cechy i skalę fali uchodźczej miało otwarcie granic Polski z Ukrainą dla uchodźców oraz dekret Prezydenta Ukrainy, który w związku z ogłoszeniem powszechnej mobilizacji zakazał wyjazdu z kraju mężczyznom w wieku 18–60 lat. Wprowadził jedynie nieliczne wyjątki od tej reguły, np. zezwolił na wyjazd ojcom przynajmniej trójki dzieci w wieku poniżej 18 lat. Dlatego dorosli uchodźcy to przede wszystkim kobiety. Oficjalne polskie dane migracyjne wskazują, że 77% dorosłych uchodźców to kobiety, a 13,5% to mężczyźni (Urząd do Spraw Cudzoziemców, 2023).

Opisując uchodźców ze względu na wiek, można zauważyć, że najliczniejszą grupę wśród nich stanowiły osoby w wieku 30–44 lat, czyli osoby w wieku największej aktywności zawodowej i zakładania rodzin. Osoby te najczęściej przyjeżdżały z dziećmi. Relatywnie wysoki jest także wśród uchodźców odsetek osób starszych (60+), które w normalnych warunkach nie decydują się na migrację. Najwięcej (26%) osób przyjechało z Ukrainy północnej, która obejmuje

między innymi Kijów, największe miasto Ukrainy z ponad 3 mln mieszkańców. Rozpatrując liczbę uchodźców w stosunku do liczby mieszkańców poszczególnych regionów Ukrainy przed wojną, należy zauważyć, że dużo uchodźców napłynęło też z południowej Ukrainy. Stosunkowo mniej z Ukrainy wschodniej i zachodniej. Około 13% uchodźców trafiło do Polski przez inną granicę niż ta z Ukrainą. Warto zwrócić uwagę, że odsetek napływających z innych kierunków (np. po uprzednich pobytach w innych krajach UE takich jak Węgry, Czechy czy Słowacja) wzrastał wśród imigrantów, którzy napływali do Polski później (z 10% do 16%), co mogło być związane z relatywnie korzystniejszymi niż w innych krajach warunkami stwarzanymi przez Polskę.

Biorąc pod uwagę kwestię wykształcenia i znajomości języków, to z badań wynika, że około 50% uchodźców zadeklarowało, że posiada wykształcenie wyższe, a wśród kobiet ten wskaźnik wynosił 30,7%, co oznacza, że do Polski przyjechała w dużej części lepiej wykształcona część społeczeństwa ukraińskiego. Jeśli chodzi o znajomość języków wśród uchodźców, to około 49% ankietowanych oceniło, że trochę rozumie język polski i potrafi się porozumieć z Polakami. 5% zadeklarowało dobrą znajomość języka polskiego. Lepszą znajomość języka polskiego deklarują osoby młodsze oraz uchodźcy, którzy mieli wcześniejsze doświadczenia z Polską. Znajomość języka polskiego jest także skorelowana z miejscem zamieszkania na Ukrainie, a więc dystansem, który dzielił uchodźców od Polski. Częściej dobrą znajomość języka polskiego deklarują osoby z Ukrainy zachodniej (15%). Najrzadziej z Ukrainy wschodniej (2%). Chociaż znajomość języka polskiego nie jest formalnym wymogiem wejścia na polski rynek pracy, to jednak w większości profesji ma ona kluczowe znaczenie z perspektywy praktycznej, a w niektórych zawodach słowna lub pisemna komunikacja w języku polskim jest wręcz niezbędna. Niestety, blisko 75% uchodźców, którzy przybyli do Polski z Ukrainy, nie zna języka polskiego, co stanowi niezwykle istotną barierę w ich aktywizacji zawodowej.

W celu rozszerzenia tej oferty użyteczne byłoby stworzenie ogólnopolskiego programu nauki języka dostępnego dla obywateli Ukrainy, który mógłby obejmować przede wszystkim bezpłatny dostęp do aplikacji e-learningowej (obecnie jest dostępny przez <https://ua.etutor.pl/>). Cenne byłyby kursy online z lektorem i stacjonarne (spełniające także funkcję integracyjną dla uczestników), prowadzone np. przez organizacje pozarządowe w ramach programu integracji europejskiej.

Warto podkreślić, że aż 90% uchodźców zna język rosyjski, a 55% język angielski, co znacząco zwiększa ich atrakcyjność na polskim rynku pracy. Co istotne, w niektórych branżach komunikacja w języku angielskim jest w zupełności

wystarczająca, umożliwiając znalezienie zatrudnienia osobom nie mówiącym po polsku. Nie należy też pomijać faktu, że uchodźcy z Ukrainy legitymują się również znajomością innych języków obcych, przede wszystkim zachodnioeuropejskich. Przynajmniej teoretycznie może ona zostać uznana przez pracodawców za ich dodatkowy atut, zwiększając szanse uchodźców przed wojną na znalezienie dobrze płatnego zatrudnienia gwarantującego możliwości rozwoju.

Z badań wynika także, iż uchodźcy z Ukrainy to przede wszystkim kobiety, z których ponad 60% przyjechało najczęściej z jednym lub dwojgiem dzieci własnych lub cudzych, znajdujących się pod ich opieką. Prawie 24% kobiet przyjechało samotnie, przede wszystkim są to osoby poniżej 29. roku życia i powyżej 60. roku życia. Wraz ze wzrostem wieku uchodźcy spada liczba wskazań rodziców jako najbliższych, którzy pozostali na Ukrainie i rośnie liczba dzieci. Około 27% osób deklaroowało, że ich rodzice zostali na Ukrainie. Warto zaznaczyć, że spośród uchodźców, którzy znaleźli pracę w Polsce, 44% przesyłało środki finansowe lub rzeczowe rodzinie (Narodowy Bank Polski, 2022, s. 21).

Równocześnie z danych wynika, że osoby powyżej 60. roku życia najczęściej wskazywały, że nikt z najbliższych osób nie pozostał na Ukrainie, co można tłumaczyć w istotnym stopniu przyjazdem do Polski z dziećmi lub współmałżonkiem. W sumie 18% ankietowanych stwierdziło, że na Ukrainie nie pozostał nikt z ich bliskich krewnych.

W opinii uchodźców (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022, s. 32) największym problemem w trakcie ucieczki do Polski była fizyczna rozłąka z bliskimi i strach, że zostaną ostrzelani przez wojsko rosyjskie. Towarzyszył im także silny lęk i obawa o życie i zdrowie bliskich pozostawionych na Ukrainie. Silnymi stresorami występującymi w trakcie ucieczki do Polski były też świadomość nieznamości języka polskiego, zostawienie majątku na Ukrainie i w konsekwencji brak odpowiednich środków finansowych na utrzymanie oraz brak jasnych planów na przyszłość. Część uchodźców wymienia też problem długiego oczekiwania na przekroczenie granicy oraz kłopoty związane ze znalezieniem miejsca zakwaterowania. Nie bez wpływu na poziom stresu wśród uchodźców były również obawy o przyszłość (mieszkanie, praca, możliwość dostępu do podstawowych usług publicznych, jak edukacja czy służba zdrowia, oraz lęk przed dyskryminacją wobec narastania fali migracji i brak wsparcia psychologicznego).

Ankietowani starali się też wyrazić swoje problemy adaptacyjne, opisując je (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022, s. 37). Przyszają, iż ułatwiają im adaptację takie zajęcia jak nauka języka polskiego, praca, oglądanie filmów, psychoterapia, udział w wolontariacie oraz medytacja/modlitwa. Jedna respondentka

napisała: „Opiekuję się koleżanką, która kilka dni temu złamała nogę w Polsce i czuje się jeszcze bardziej bezradna niż ja”. Inna osoba wyznała: „Po przerobieniu lekcji z polskiej szkoły plus lekcje z ukraińskiej nie ma już później czasu na użalanie się nad sobą”. Kolejna wypowiedź: „Obciążam się nauką i pracą domową”. Inna osoba pisze: „Trudno się zmobilizować, gdy syn jest na wojnie”. O kolejnej strategii mówi respondent: „Nieustannie piszę i dzwonię do krewnych, aby poczuł emocjonalną bliskość, a do przyjaciół, którzy zostali na Ukrainie, aby dowiedzieć się, że nic im nie jest”. Ktoś inny zwraca się w kierunku przyrody: „Patrząc na przyrodę, rysuję, słucham wielu filmów historycznych”. Wypowiedzi te wskazują, że uchodźcy starają się odwracać uwagę od rzeczy nieprzyjemnych i skupiać ją na czymś przyjemnym. Zaangażowanie w różne aktywności zmienia nastrój i odciąga uwagę od wojny.

O tym, że częściowo Polska jest dla nich dobrym miejscem do życia, świadczy też fakt, że około $\frac{1}{3}$ zamierza zostać tu na dłużej. Natomiast w społecznym kontekście widoczne jest to przez pomoc niesioną przez Polaków. Część z uchodźców została przyjęta w domach, parafiach czy też innych obiektach. Dużo też zrobili pracodawcy zatrudniający Ukraińców jeszcze przed wojną. Oni również postarali się pomóc w ściągnięciu rodzin swoich pracowników i zapewnieniu im schronienia. Pod względem ekonomicznym ci, którzy przyjechali i ulokowali się w dużych miastach, raczej nie należeli do biednych. Korzystali ze swoich zasobów. Część z przybyłych do Polski znalazła pracę. Pod względem przestrzennym sytuacja też wygląda dobrze, ponieważ nie powstały obozy dla uchodźców przy granicy z Ukrainą. Większość z uchodźców po przybyciu do Polski ulokowała się w dużych miastach i znalazła lokum w różnych ich dzielnicach, nie koncentrując się jedynie w blokach komunalnych czy socjalnych.

Jednym z kluczowych wyzwań dla bezpieczeństwa wewnętrznego wynikających z emigracji obywateli Ukrainy do Polski jest także kwestia handlu ludźmi, która niejednokrotnie kończy się świadczeniem pracy przymusowej. Według najnowszego rocznego sprawozdania Grupy Ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi (GRETA) w niektórych krajach europejskich (m.in. w Belgii, Portugalii, Serbii, Wielkiej Brytanii) wyzysk siły roboczej stał się dominującą formą handlu ludźmi. Podkreślono, że najczęściej wykorzystywani do pracy przymusowej są mężczyźni, jednak wśród ofiar są również kobiety i dzieci. Zgodnie z raportem mężczyźni są wykorzystywani najczęściej do prac budowlanych, rolniczych oraz rybołówstwa, natomiast kobiety są wykorzystywane przy pracach domowych lub przy opiece nad innymi osobami. Ostatnio, także na skutek konfliktów międzynarodowych, zmieniła się struktura demograficzna ofiar handlu

ludźmi. Fundacja Przeciwno Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu „La Strada” dużo rzadziej pracuje z kobietami sprzedanymi do seksbiznesu, bowiem aktualnie 40% klientów Fundacji to mężczyźni. Szczególną grupą „niewolników” w Polsce są Ukraińcy. Zjawisko to istniało jeszcze przed atakiem Rosji na Ukrainę, ponieważ na ukraińskim rynku pracy panował znacznie gorsza sytuacja niż w Polsce (Nowakowska, 2022). Wykorzystywaniu obywateli Ukrainy sprzyja fakt, że często nie znają oni swoich podstawowych praw i boją się domagać umowy o pracę czy zapłaty za nadgodziny.

Formy wsparcia uchodźców w uwarunkowaniach polskich: oczekiwania, bezpieczeństwo i wsparcie

W analizie badań związanych z formami pomocy uchodźcom ukraińskim trzeba zwrócić uwagę na różne rodzaje systemowych działań w usługach społecznych w Polsce. Na podstawie przeglądu dokonanych badań, zauważa się następujące formy pomocy: wsparcie edukacyjne dzieci; wsparcie psychologiczne dzieci i matek; wsparcie dla rynku pracy; wsparcie w zaspokojeniu potrzeb; wsparcie w uznaniu kwalifikacji zawodowych oraz wykształcenia uchodźców z Ukrainy na terenie Polski i Unii Europejskiej (Deloitte Polska, 2022; Narodowy Bank Polski, 2022).

Wsparcie edukacyjne dzieci

Blisko 2/3 dorosłych uchodźców z Ukrainy przybyło do Polski z dziećmi w wieku do 18 lat. W przeciągu kilkudziesięciu dni wojny liczba dzieci w wieku 3–5 lat w Polsce wzrosła o 16%, do łącznego poziomu 1,36 miliona, co może wiązać się z przeciążeniem i paraliżem polskiego systemu opieki nad dziećmi w najbliższych miesiącach. Według danych rządowych dzieci z Ukrainy do 18. roku życia jest w Polsce około 520 tys. W tej grupie 50 tys. jest w wieku do dwóch lat, a 360 tys. w wieku szkolnym (Żółciak, Osiecki, 2022). Ponad 110 tys. ukraińskich dzieci obecnych w Polsce wymaga zapewnienia opieki przedszkolnej. Mali uchodźcy odpowiadają za ponad 7% pojemności polskiego systemu opieki przedszkolnej – liczba dostępnych w nim miejsc sama w sobie jest zbyt niska, by wchłonąć dzieci uchodźców. „Wąskie gardła” koncentrują się głównie w Warszawie, Krakowie i Wrocławiu, gdzie na dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym przypada relatywnie najwięcej dzieci ukraińskich. Szacuje się, że ponad 140 tysięcy małych dzieci pozostaje nadal pod opieką matek, uniemożliwiając im podjęcie pracy (CMR Spotlight, 2022). Dzieci te mogą być też pozbawione charakterystycznego

dla szkół i przedszkoli kontaktu z rówieśnikami, który jest im tak bardzo potrzebny do prawidłowego rozwoju. Dlatego niezbędne byłoby tworzenie domowych punktów opieki przedszkolnej i żłobkowej, finansowanych z budżetu centralnego i prowadzonych przez samych uchodźców z Ukrainy. W takich przedszkolach mogłyby być wdrożone zajęcia adaptacyjne, także z elementami edukacji wielokulturowej. Ważna byłaby też obecność personelu, który mówi po ukraińsku, chociażby po to, żeby współpracować z opiekunami dzieci. Bez włączenia ukraińskiej kadry nauczycielskiej, trudno będzie zbudować integracyjny system edukacji dla tych dzieci. W związku z tym ważne byłoby także stworzenie jasnej i prostej procedury zatrudniania nauczycieli, uproszczenie zasad nostryfikacji dyplomów (uznawanie kwalifikacji na zasadach sprzed 2006 r., zwolnienie z opłat nostryfikacyjnych), klasyfikacji dyplomów i określenie poziomu kompetencji językowych, które umożliwią nauczycielom z Ukrainy naukę dzieci oraz stworzenie dla nich programu szkoleń przygotowawczych (nauka języka polskiego, dydaktyka przedmiotowa, praca wychowawcza) i programów wsparcia w trakcie pracy oraz szkoleń w zakresie wielokulturowości. Cenne byłoby rozszerzenie zasobów Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej (prowadzonej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji) o materiały dla dzieci uchodźczych z wykorzystaniem zasobów wypracowanych przez organizacje społeczne i inne instytucje.

Inny problem dotyczy dzieci ukraińskich ze specjalnymi potrzebami, w tym z niepełnosprawnościami oraz stresem pourazowym, które wymagają diagnozy, a następnie działań edukacyjno-terapeutycznych. Wiele z nich nigdy nie było diagnozowanych i to polski psycholog lub pedagog jest pierwszą osobą, która rozpoznaje problem i kieruje do wstępnego badania. Polscy specjaliści potrzebują wsparcia osób mówiących po ukraińsku (lub rosyjsku) oraz narzędzi w tych językach.

Aktualnie nadal palącym problemem pozostaje elastyczne włączanie wysiedlonych dzieci do polskiego systemu edukacji, gwarantując im przy tym prawo do kontynuowania nauki w języku ukraińskim. Nadal brakuje kompleksowych rozwiązań w tym zakresie, bowiem zakłada się, że znaczna część dzieci z Ukrainy i ich rodzin zamierza wrócić do swoich domów. Obecnie większość z nich korzysta z edukacji zdalnej według ukraińskiego programu nauczania. Potrzebują jednak wsparcia edukacyjnego, czasem technicznego (sprzęt, dostęp do Internetu) oraz kontaktów z polskimi rówieśnikami w placówkach edukacyjnych w celu integracji środowiskowej. Dlatego ważne jest zatrudnienie asystentów kulturowych mówiących po ukraińsku, by ułatwić komunikację i pracę z uczniami i ich rodzinami.

Wsparcie psychologiczne dzieci i matek

Wojna w sposób dramatyczny krzywdzi dzieci. Ta trauma dotyka nie tylko dzieci, które pozostają na terenach objętych działaniami, ale też te, które od tej wojny uciekają. Są one nagle zabrane z domu, od bliskich, od przyjaciół ze szkoły. Nie mają możliwości dalszej realizacji swoich pasji. Takich dzieci jest w Polsce ponad 800 tys. i tylko 200 tys. z nich jest objętych polskim systemem edukacji i wsparciem psychologicznym, które za tym idzie.

Dzieci uchodźców z Ukrainy są często zdezorientowane, wiele z nich przytłacza morze intensywnych stresów, nawet bardzo sprzecznych. Na przykład są narażone na wiele niepokojących wiadomości o wojnie, a jednocześnie zachęcane do rozproszenia się. Są zapraszane do jak najszybszej integracji w obcym kraju, ale perspektywa szybkiego powrotu do domu, która pozostaje w tle, powoduje stres i poczucie niepewności jutra. Większości z nich towarzyszy matka i całkowicie od niej zależy, jak zinterpretować rzeczywistość (np. zrozumieć, czy należy ufać, czy trzeba się bać, czy nie). W tych kontekstach pomaganie matkom w radzeniu sobie z emocjami i praktycznymi problemami oznacza także pomoc ich dzieciom. W przypadku małoletnich bez opieki sytuacja jest bardziej złożona i relacje głębokiego zaufania muszą być najpierw budowane z cierpliwością.

Bardzo ważne jest, aby wziąć pod uwagę różny wiek i cechy dzieci. Im starsze są dzieci, tym więcej mają narzędzi językowych i wiedzy, aby zrozumieć wydarzenia i ich implikacje. Gra jest ważnym narzędziem dla umysłu dziecka, które stara się zrozumieć i stawić czoła złożonej rzeczywistości. Pozwalanie dzieciom na swobodną i długotrwałą zabawę nie oznacza wypełniania ich zabawkami. Zamiast tego oznacza to zapewnienie im czasu i przestrzeni na zabawę, bez wszechobecnej potrzeby nauki, uprawiania sportu lub zadowalania oczekiwań dorosłych w jakiś sposób.

Rozwiązanie problemu adekwatnej pomocy psychologicznej, jak już wspomniano, może ułatwić zapewnienie opieki przedszkolnej i szkolnej dla ukraińskich dzieci, co usprawni dostęp do wsparcia pedagogicznego i psychologicznego.

Wsparcie na rynku pracy

W celu umożliwienia podjęcia pracy osobom objętym ochroną czasową, w tym samozatrudnieniami, rząd Polski oraz Komisja Europejska podjęły współpracę z różnymi organami, m.in. z władzami ukraińskimi i diasporą ukraińską, w celu zapewnienia uchodźcom szybkiej i skutecznej integracji na rynku pracy. Osoby poszukujące pracy mogą korzystać z pilotażowej strony internetowej EU

Talent Pool, którą Komisja opracowała we współpracy z Europejskim Urzędem ds. Pracy. Ponadto mogą rozwijać podstawowe umiejętności językowe i cyfrowe za pośrednictwem sieci będących częścią paktu na rzecz umiejętności. Komisja Europejska utworzyła centrum zasobów, aby pomóc Ukraińcom w uznawaniu ich kwalifikacji, a obywatelom i podmiotom z UE w interpretacji ukraińskich dyplomów. Ponadto Komisja wraz z Europejską Fundacją Kształcenia i państwami członkowskimi Unii Europejskiej (UE) porównała ukraińskie ramy kwalifikacji z europejskimi.

Język ukraiński został dodany do narzędzi profilu umiejętności UE dla obywateli państw trzecich, aby pomóc zainteresowanym osobom w znalezieniu pracy lub kontynuowaniu studiów. Komisja za pośrednictwem różnych funduszy unijnych wspiera również staże, kursy językowe, doradztwo, kształcenie i szkolenie zawodowe. Ciekawą inicjatywą jest internetowa Unijna Pula Talentów, którą uruchomiła Komisja Europejska, aby pomóc osobom uciekającym przed rosyjską inwazją na Ukrainę w znalezieniu pracy w UE. Jest ona dostępna w języku angielskim, ukraińskim oraz rosyjskim i jest realizowana za pośrednictwem portalu EURES. Portal skupia krajowe służby zatrudnienia, prywatne agencje zatrudnienia i pracodawców z całej UE. EURES zawiera blisko 4 mln ofert pracy i skupia 4 tys. pracodawców. Po dokonaniu rejestracji narzędzie umożliwia osobom poszukującym pracy określenie posiadanych umiejętności i załadowanie swojego życiorysu. Życiorysy opublikowane w ramach projektu pilotażowego Unijnej Puli Talentów są widoczne dla publicznych służb zatrudnienia we wszystkich krajach uczestniczących oraz dla zarejestrowanych pracodawców we wszystkich krajach należących do europejskiej sieci współpracy służb zatrudnienia. Osoby poszukujące pracy mogą również przeglądać wszystkie oferty pracy publikowane na portalu EURES. Około 1000 doradców EURES, pracujących w organizacjach członkowskich i partnerskich, zapewnia wsparcie przed, w trakcie i po zakończeniu procesu rekrutacji.

Warto zaznaczyć, ponieważ tej informacji na próżno szukać w raportach badawczych na temat ukraińskich uchodźców w Polsce, że prawie $\frac{1}{3}$ z nich pracuje zdalnie na Ukrainie i tam pobiera wynagrodzenie. Praca zdalna jest od czasów pandemii zjawiskiem znanym. Zatem nietrudno zrozumieć, że w przypadku pojawienia się w Polsce „ukraińskiej klasy średniej” tak wiele jej przedstawicieli pracuje w ten sposób. Z analiz wynika (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022), że częściej pracę zdalną podejmowali uchodźcy z Ukrainy centralnej (38%) niż zachodniej (23%), wschodniej (22%) i południowej (20%). Częściej też pracę zdalną prowadzili respondenci oceniający swoją sytuację materialną przed

wybuchem wojny jako dobrą (35%) niż oceniający ją jako średnią (24%) i złą (10%). Zdalną pracę wykonywali głównie respondenci, którzy znaleźli schronienie w metropoliach (35%), rzadziej ci ulokowani na wsi (18%), w mieście do 100 tys. (23%) czy mieście do 500 tys. (19%). Częściej zdalną pracę na Ukrainie podejmowali uchodźcy, którzy nigdy nie byli w Polsce (36%), niż ci, którzy byli (21%). Poziom znajomości języka też był istotnym czynnikiem różnicującym zdalne zatrudnienie. Z dobrą znajomością języka polskiego pracowało zdalnie 37%, ze słabą – 27%, z brakiem znajomości – 26% (Gremi Personal, 2023a). Zarazem deklaracje osób napływających do Polski jasno wskazują, że są one zainteresowane pracą, nawet jeśli obecny pobyt jest tymczasowy. Za atrakcyjnością pracy w Polsce przemawia fakt, że obecnie minimalne wynagrodzenie Ukrainie to około 7000 UAH, czyli ok. 750 zł. 51,1% Ukraińców mieszkających w Polsce twierdzi, że znacząco podniósł im się standard życia: mogą pozwolić sobie na zakup produktów i rzeczy, na które nie było ich stać w ich kraju. Z kolei 36,7% respondentów odpowiedziało, że nie widzi różnicy, a 12,2% wskazało, że standard życia im się pogorszył.

Według danych ZUS za grudzień 2022 oficjalnie zatrudnionych w Polsce jest 746 tys. Ukraińców. Według Centrum Analitycznego Międzynarodowej Agencji Zatrudnienia Gremi Personal (Gremi Personal, 2023b) 17% wysoko wykwalifikowanych Ukraińców w Polsce znalazło pracę w dziedzinie, w której pracowali na Ukrainie, 50% twierdzi, że jest w trakcie poszukiwania takiej pracy, a 33% twierdzi, że jest to niemożliwe. 60% Ukraińców pracujących w Polsce jako pracownicy fizyczni w roku 2022 twierdziło, że nie mogło znaleźć pracy o wyższych kwalifikacjach, ponieważ nie zna języka polskiego. Teraz pracownicy fizyczni mogą znaleźć pracę wymagającą wysokich kwalifikacji. Wynika to z otwarcia się wielu ukraińskich firm w Polsce w ubiegłym roku. Przedsiębiorstwa pochodzące z Ukrainy chętnie zatrudniają Ukraińców. Dzięki temu wysoko wykwalifikowani specjaliści mają szansę na zajęcie dobrych stanowisk. Potwierdzają to dane z badania, bo 17% Ukraińców już znalazło lepszą pracę i jest z niej zadowolonych (CEO Magazyn Polska, 2023).

11 maja 2023 roku Centrum Analityczne Gremi Personal (Gremi Personal, 2023c) przeprowadziło badanie ankietowe, z którego wynika, że ponad 80% polskich przedsiębiorstw zatrudnia obywateli Ukrainy. Niemal połowa respondentów (43%) odpowiedziała, że Ukraińcy w ich firmach pracują zarówno w zawodach wymagających wysokich kwalifikacji, jak i zawodach o niskich kwalifikacjach. 18% firm zatrudnia wysoko wykwalifikowanych Ukraińców i tyle samo zatrudnia niewykwalifikowanych. W większości firm (36%) procent Ukraińców

waha się od 10–20% całego personelu. 1/3 firm (30%) zatrudnia mniej niż 10% obywateli Ukrainy. Co dziesiąta firma zatrudnia od 20–40% Ukraińców, a zaledwie 5% firm odpowiedziało, że zatrudnia ponad 50% Ukraińców.

Związek Zawodowy Pracowników Ukraińskich w Polsce przypuszcza, że ok. 30–40% Ukraińców może nadal pracować w tzw. „szarej strefie” (Matłacz, 2018), zwłaszcza w branży odpadowej, branży hazardowej, branży paliw płynnych i olejów przepracowanych, branży napoi spirytusowych, branży wyrobów tytoniowych, branży urządzeń elektrycznych i elektronicznych, gastronomii, branży budowlanej, branży dystrybucji węgla oraz branży transportu drogowego osób (UN Global Compact Network Poland, 2014). Kobiety bywają często zatrudniane nieformalnie jako pomoc domowa (Dąbrowski, 2014, s. 91), opiekunki dzieci czy osób chorych.

Warto podkreślić, że warunkiem skutecznej integracji uciekających przed wojną jest nie tylko ich umiejętność komunikowania się w języku polskim, ale i praca zgodna z ich kwalifikacjami. Wykonując słabo płatne zawody, niepopularne wśród Polaków, uchodźcy nie będą w stanie realizować się zawodowo, a praca poniżej kwalifikacji oznacza również marnowanie kapitału ludzkiego z perspektywy gospodarki.

Wsparcie w zaspokojeniu potrzeb socjalnych

Internetowe badanie *Ukraine Refugee People's Pulse*, przeprowadzone w okresie od 24 października do 31 grudnia 2022 r. z udziałem 1206 ukraińskich uchodźców zamieszkałych w Polsce (Deloitte Polska, 2023), które zostało oparte na formule gry i zaprojektowane w sposób jak najbardziej angażujący i wzbudzający zaufanie uchodźców, potwierdziło, że zdecydowana większość ankietowanych ma zaspokojone potrzeby w zakresie wyżywienia, dostępu do urządzeń sanitarnych i odpowiedniego zakwaterowania.

Abstrahując od spełnienia podstawowych potrzeb życiowych, ukraińscy uchodźcy zgłaszają znacznie większe braki w sferze zdrowego i dobrego stylu życia. Według 62% respondentów koszty stanowią najistotniejszą barierę utrudniającą dostęp do usług zdrowotnych, ale bariery językowe (37%) i brak informacji (32%) są równie ważne. Mimo że 24% respondentów ma dostęp do usług opieki nad dziećmi, dalsze 24% ma dostęp do usług edukacyjnych dla dorosłych, a około 50% ma stały dostęp do edukacji dla swoich dzieci, respondenci sygnalizują, że i w tym względzie ich potrzeby nie są w pełni zaspokojone. Poważniejsze braki zgłaszają jednak w zakresie kondycji fizycznej i psychicznej, szczególnie w kwestii

dostępu do opieki zdrowotnej. Wydaje się, że właśnie z uwagi na bezpośrednie i długoterminowe, negatywne skutki traumy rozszerzenie dostępu do opieki psychologicznej powinno stać się obecnie priorytetem. Widać to po odpowiedziach udzielonych przez respondentów w ramach badania *Ukraine Refugee People's Pulse*, gdy poproszono o dokończenie zdania: „W nocy śni mi się...”. Odpowiedzi pokazują ciągłe zmaganie się z traumą: „Straszne sny o wojnie, często się budzę złany/a potem”; „We śnie moja rodzina i ja uciekamy przed ostrzałem, bardzo się boję”; „Mam niespokojne sny, dym i wybuchy”. Na pytanie o dostęp do adekwatnego wsparcia w tym zakresie, jedynie 19% respondentów odpowiedziało, że miało dostęp do wsparcia psychologicznego.

Brak dostępu do usług zdrowotnych i edukacyjnych wiąże się z bezpośrednimi kosztami ludzkimi i oznacza, że kapitał ludzki uchodźców nie ma odpowiedniego wsparcia, co utrudni uchodźcom powrót do kraju i jego odbudowę. Respondenci zgłaszają również brak opieki nad dziećmi i brak stosownej odzieży roboczej jako poważne przeszkody utrudniające zatrudnienie. Rozwiązanie tych problemów może spowodować, że znacznie więcej uchodźców wejdzie na rynek pracy, co w efekcie uczyni ich bardziej niezależnymi finansowo.

Badanie odzwierciedla też wpływ kryzysu na zdrowie psychiczne i ogromny deficyt w dostępie do usług wsparcia psychologicznego. Potrzeby w tej sferze nie są tak bezpośrednio widoczne jak brak odzieży, pracy czy leków, ale niedostateczna pomoc psychologiczna dla Ukraińców w kwestiach radzenia sobie z obciążeniami związanymi z konfliktem może przynieść długofalowe konsekwencje, odczuwane przez całe życie jednostek, a nawet w kolejnych pokoleniach.

Uchodźcy starają się przystosować do nowej sytuacji i korzystać z możliwości stworzonych przez państwo polskie. Około połowa respondentów już posyła dzieci do polskiej szkoły. Aktualniejsze dane wskazują, iż około połowa z tych, którzy nie posłali dzieci do szkoły w Polsce, zamierza to zrobić w najbliższej przyszłości. Większość zadeklarowała zamiar zarejestrowania się bądź też już była zarejestrowana w bazie PESEL, dzięki czemu mogła uzyskać dostęp do świadczeń społecznych i medycznych. Większość też złożyła bądź zamierza złożyć wnioski o świadczenie społeczne 500+.

Patrząc na te działania jako wskaźniki integracji, można by rzec, iż Ukraińcy uciekający przed wojną dobrze się integrują w Polsce (Plewko, 2010). W wymiarze instytucjonalno-prawnym mają stworzone odpowiednie warunki i w pełni z nich korzystają, np. poprzez uzyskanie numeru PESEL i dostęp do świadczeń społecznych. W wymiarze kulturowym chętnie korzystają z możliwości nauki języka polskiego i polskiej edukacji.

Wsparcie w uznaniu kwalifikacji zawodowych oraz wykształcenia uchodźców z Ukrainy na terenie Polski i Unii Europejskiej

Obecnie istnieją w Polsce trzy sposoby potwierdzenia kwalifikacji zawodowych oraz wykształcenia: automatyczne uznanie wykształcenia, uznanie wykształcenia na podstawie umowy międzynarodowej oraz nostryfikacja. Skorzystanie z którejkolwiek z tych procedur jest determinowane państwem, w jakim dana osoba otrzymała dyplom. Tym samym zarówno uchodźcy z Ukrainy, jak i Polacy studiujący za granicą mogą być objęci każdą z trzech procedur. Automatyczne uznanie wykształcenia to sytuacja wysoko pożądana przez ewentualnych petentów, ale z mocy prawa polskim dokumentom odpowiadają jedynie dyplomy wydane przez uniwersytety z grona kilkudziesięciu państw Unii Europejskiej, Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu oraz Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Ukraina należy do państw, w przypadku których równoważność dyplomów i stopni naukowych z ich polskimi odpowiednikami określają odpowiednie umowy zawarte między Rzeczpospolitą Polską a innymi państwami. Kwestie te w relacjach polsko-ukraińskich regulowane są na podstawie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o wzajemnym uznawaniu akademickich dokumentów o wykształceniu i równoważności stopni z 2005 roku, a wcześniej regulowały je również: Protokół między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o tymczasowym uregulowaniu zagadnienia wzajemnego uznawania równoważności dokumentów ukończenia szkół średnich, szkół średnich zawodowych oraz szkół wyższych, a także dokumentów o nadawaniu stopni i tytułów naukowych z 1992 roku; Konwencja Praska z 1972 roku oraz Porozumienie między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o równoważności dokumentów o wykształceniu, stopniach i tytułach naukowych wydawanych w PRL i ZSRR z 1974 roku. Dokumenty te określają, że dyplomy wydawane w Ukrainie od czerwca 2006 roku oraz wszystkie wydane w tym państwie dyplomy medyczne i z dziedziny architektury podlegają procedurze nostryfikacji, reszta zaś jest uznawana za równoważne dyplomom polskim. Sama procedura nostryfikacji to skomplikowany, czasochłonny i kosztowny proces, w wyniku którego zagraniczny dyplom wcale nie musi zostać uznany za równoważny dokumentom wydawanym w Polsce.

Należy przy tym pamiętać, że uznanie wykształcenia to dla wielu osób tylko pierwsza część żmudnego procesu, który należy przeprowadzić, by móc podjąć pracę w Polsce. Osoby wykonujące zawody regulowane w Polsce muszą bowiem,

poza uznaniem wykształcenia, poświadczyć również swoje prawo do wykonywania wyuczonego zawodu. W przypadku uzyskania tego prawa na terytorium Unii Europejskiej, w Islandii, Konfederacji Szwajcarskiej, Liechtensteinie lub Norwegii można ubiegać się o jego uznanie przez wyznaczone do tego instytucje. Jeżeli jednak prawo do wykonywania zawodu dana osoba uzyskała poza wymienionymi państwami jest zmuszona ubiegać się o uzyskanie takiego prawa w Polsce na mocy odpowiednich przepisów, co dla wielu uchodźców może być czynnością skomplikowaną.

Wśród przybywających uchodźców spora grupa to przedstawiciele zawodów medycznych (lekarze, lekarze dentyści, pielęgniarki, położne, ratownicy medyczni), którzy mogliby pracować w polskim systemie opieki zdrowotnej. Tymczasem braki kadrowe, tak wśród lekarzy, pielęgniarek, jak i personelu pomocniczego, to obecnie kluczowe wyzwania, przed którymi stoi polska ochrona zdrowia (Kielar, 2023). Niestety, dyplomy lekarzy, lekarzy dentyistów, farmaceutów, pielęgniarek czy położnych nie są uznane za równoważne na podstawie niegdyś obowiązujących umów międzynarodowych, niezależnie od daty ich uzyskania. Zasadniczo konieczne jest przeprowadzenie postępowania nostryfikacyjnego albo postępowania w sprawie potwierdzenia ukończenia studiów na określonym poziomie, co musi być również przeprowadzone w przypadku innych dokumentów potwierdzających uzyskanie wykształcenia, wydanych na terytorium Ukrainy po 19 czerwca 2006 r. Postępowanie w sprawie potwierdzenia ukończenia studiów na określonym poziomie, niedawno wprowadzone do ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, dotyczy osób, które nie dysponują dyplomem ukończenia studiów, a które przybyły do Polski z Ukrainy w okresie od 24 lutego 2022 r. w związku z konfliktem zbrojnym.

Nostryfikacje ukraińskich dyplomów oraz potwierdzenia ukończenia studiów, mimo istniejących regulacji prawnych są jednak procesem długotrwałym, żmudnym i kosztownym, co nie ułatwia wkroczenia licznej grupy wykwalifikowanych i potrzebnych Polsce specjalistów na rynek pracy. Ułatwienia w tym zakresie byłyby z pewnością dużą pomocą dla uchodźców i ich rodzin.

Plany i nadzieje uchodźców na przyszłość

Analizując plany uchodźców co do ich dalszego pobytu w Polsce, wyraźnie widać dużą chęć powrotu do kraju i traktowanie obecnej sytuacji jako tymczasowej. Decyzje co do długości pobytu w Polsce są w dużej mierze zależne od dalszego przebiegu wojny, intensywności działań zbrojnych i potencjalnego

przeniesienia się konfliktu na inne tereny kraju (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022).

Według wyników badań NBP (Narodowy Bank Polski, 2022) aż dwie trzecie ankietowanych (64%) zakłada, że ich pobyt w Polsce nie będzie trwał dłużej niż rok. Przy czym 59% planuje powrót na Ukrainę, a 5% chce wyjechać z Polski dalej na Zachód. Osób zdecydowanych pozostać w Polsce na stałe jest 16%. Kolejne 20% rozważa dłuższy pobyt w Polsce, ale nie planuje zostać tu na stałe.

O powrocie na Ukrainę znacznie częściej myślą kobiety, zwłaszcza samotne z dziećmi. Aż 61% z nich chciałaby wrócić na Ukrainę w przeciągu kilku najbliższych miesięcy (por. Narodowy Bank Polski, 2022, s. 25). Bez pomocy rodziny trudniej jest zorganizować swój pobyt w Polsce mając pod opieką dzieci i stąd zapewne myślenie o szybszym powrocie do kraju. Także w przypadku szybkiego zakończenia wojny, część osób, która rozważała dłuższy pobyt w Polsce, najprawdopodobniej zrewidowałaby swoje plany i wróciłaby do kraju znacznie szybciej.

Zupełnie odwrotnie wygląda sytuacja, jeśli chodzi o osoby, które przyjechały do Polski z dziećmi i współmałżonkiem. W takiej sytuacji znacznie rośnie chęć pozostania w Polsce dłużej niż rok lub na stałe. Odpowiedzi takiej udzieliło odpowiednio 23% i 17% ankietowanych osób. Chęć dłuższego pobytu w Polsce rośnie natomiast jeszcze bardziej, jeśli do Polski przyjechało małżeństwo bez dzieci i innych członków rodziny: aż 37% z nich chce zostać w Polsce dłużej niż rok (por. Narodowy Bank Polski, 2022, s. 26).

Dla osób, które rozważają decyzję o pozostaniu w Polsce na dłużej, decydujące byłoby znalezienie satysfakcjonującej pracy, samodzielnego mieszkania oraz możliwość utrzymania siebie i rodziny. Osoby samodzielnie wynajmujące mieszkanie lub pokój częściej od pozostałych deklaruje chęć pozostania w Polsce na stałe – 21%. O szybkim powrocie do ojczyzny myślą natomiast osoby mieszkające nieodpłatnie w hotelach – 66%, ale też osoby mieszkające u polskich rodzin lub swoich ukraińskich znajomych – odpowiednio 62% i 61% wskazań. Wynika to zapewne z dużej tymczasowości takiego rozwiązania. Osoby pozostające w miejscach zbiorowego zakwaterowania częściej niż pozostali rozważają wyjazd w krótkim czasie do innego kraju – 19% (Razumkov Centre, 2022).

Pozostaniem w Polsce, zarówno na stałe, jak i na dłużej, zainteresowane są również osoby, które nie pracowały na Ukrainie i nie szukały pracy (odpowiednio 20% i 23%). Ponieważ odpowiadały tak najczęściej osoby młode, założyć można, że nie były to osoby bezrobotne z własnego wyboru, a raczej osoby, które dopiero zakończyły edukację lub były w trakcie nauki, oraz kobiety, które pozostawały poza rynkiem pracy ze względu na opiekę nad dziećmi. Jednocześnie osoby

te stosunkowo często deklarują chęć wyjazdu do innego kraju – 10% wskazań. Pozostaniem w Polsce na stałe najbardziej zainteresowani są również mężczyźni oraz ludzie młodzi do 29. roku życia (22% ankietowanych). Mimo iż wśród osób uciekających z Ukrainy mężczyźni stanowią zdecydowaną mniejszość, to właśnie oni częściej niż kobiety myślą o pozostaniu w Polsce na stałe (23% wobec 15%). Także mężczyźni znacznie częściej rozważają wyjazd w krótkiej perspektywie czasu do innego kraju. Ponadto zdecydowanie bardziej na pozostanie w Polsce nastawieni są ludzie młodzi. Im starsi respondenci, tym silniejsza chęć szybkiego powrotu do kraju ojczystego (Nauka w Polsce, 2022).

Jeśli chodzi o grupy zawodowe, to na stałe w Polsce częściej widzą się osoby pracujące na Ukrainie w służbie zdrowia (20% chce zostać na stałe, a kolejne 22% powyżej roku), tylko 2% z tej grupy chce jechać dalej na Zachód. O szybkim powrocie do ojczyzny myślą natomiast osoby, które przed wyjazdem pracowały w rolnictwie – 63%, co w praktyce może wiązać się z posiadaniem przez te osoby, lub kogoś z najbliższej rodziny, własnego gospodarstwa rolnego i poczucia odpowiedzialności za niezbędne do wykonania tam prace. Natomiast wyjazdem do innego kraju najbardziej zainteresowani są informatycy – 16%, co nie dziwi, biorąc pod uwagę możliwość znalezienia pracy w zawodzie i potencjalny poziom zarobków. Najczęściej wskazują oni takie kierunki docelowej migracji jak Niemcy (26%), Stany Zjednoczone (16%), Wielka Brytania (11%) oraz Szwecja (10%). Może to wynikać zarówno z otwarcia tych krajów na uchodźców wojennych (dotychczasowe przepisy nie pozwalały na swobodny dostęp do rynków pracy żadnego z tych krajów), jak i polityki socjalnej. Niemniej jednak, większość uchodźców zamierza wrócić do Ukrainy zaraz po zakończeniu działań wojennych (56%).

W planach należy uwzględnić także motywy powrotu uchodźców ukraińskich do ojczyzny. Choć decyzja o ucieczce z Ukrainy była dramatyczna, biorąc pod uwagę niebezpieczeństwo narażania się na ostrzały oraz konieczność pozostawienia w ojczyźnie całego swojego dorobku i majątku, to jednak w miarę upływu czasu od początku agresji na Ukrainę, trzeba się liczyć z powrotem wielu uchodźców do ich domów. Do powrotu skłania także terytorialne ograniczenie inwazji wojsk rosyjskich do południowo-wschodniej części kraju, co umożliwia w miarę bezpieczne osiedlenie się na terenach wolnych od działań wojennych.

Analiza jakościowa odpowiedzi na pytanie postawione 737 uchodźcom metodą sondażu internetowego (CAWI) ukazuje kilka czynników wpływających na ostateczną decyzję o wyjeździe z Polski (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022). Jedną z odpowiedzi ukazuje aspekt patriotyczny: „Bo Ukraina to moja ojczyzna, mam tam dom, własny biznes, rodzinę i przyjaciół. Jestem patriotką,

a wyjechałam tylko z powodu wojny, aby moje pięcioletnie dziecko było bezpieczne”. Część respondentów swój powrót na Ukrainę motywuje chęcią kontynuowania kariery, powrotu do swojego statusu: „Tam rodzina i moja praca”; „Tam pozostał mój dom, rodzice, przyjaciele, praca, status”; „Bo bardzo tęsknię za rodziną i przyjaciółmi”; „Bo cały sprzęt do pracy pozostał w domu”. Jeden z ankietowanych chce kontynuować przerwana karierę: „Ponieważ tam są moi krewni, bliscy przyjaciele. Również w tym roku otrzymuję dyplom i planuję odbyć staż”. Inna respondentka zwraca uwagę na pozostawiony majątek: „Tam są rodzice, mąż, samochód, własny dom, w którym poważny remont został ukończony. Czyli mamy wszystko, co zdobyliśmy przez lata ciężkiej pracy”. Kolejny badany zwrócił uwagę na niechęć do podejmowania pracy poniżej kwalifikacji: „Ponieważ tam jest mój dom, w domu mogę pracować w swojej specjalności, a nie w najtrudniejszych niskopłatnych zawodach” (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022).

Biorąc pod uwagę kulturowe aspekty powrotu ukraińskich uchodźców do ojczyzny, warto dodać, że w odpowiedziach pojawił się wątek obcości, bycia innym. Znamienna jest wypowiedź: „Codziennie myślę o powrocie na Ukrainę. Tam jest mój dom, moja ziemia, moi ludzie, moja rodzina, mój język, moja kultura. Polacy są bardzo przyjaźni, ale nadal jesteśmy tu obcy”. Respondenci mają poczucie, że nie pasują do polskiej rzeczywistości. Oto, co mówią: „Bo tam jest mój dom. Bo bardzo za nim tęsknię. Bo Polska jest domem dla Polaków i nie mam prawa zostać tu na zawsze”. Inna wypowiedź wskazuje: „W Polsce wszystko jest obce, chcę pojechać do mojego ojczystego kraju”. Ktoś inny z kolei mówi: „Nigdy nie chciałam mieszkać za granicą na stałe”. Poza motywem kulturowym pojawia się czynnik ekonomiczny. Respondenci zwracają uwagę na trudności związane z utrzymaniem się w Polsce oraz pojawiające się problemy ze znalezieniem pracy. Jeden z badanych zawarł ten problem w jednym wyrażeniu, stwierdzając: „Jest drogo” (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022).

Starsi Ukraińcy tak uzasadnili chęć powrotu: „Tam nasz dom, a mój mąż i ja jesteśmy ukraińskimi emerytami. W Polsce nie będziemy mogli żyć z naszych emerytur”. Inne wypowiedzi ilustrujące ten problem są następujące: „Nie ma pracy, brakuje pieniędzy, a najbardziej dla bliskich”; „Pobyt jest bardzo trudny, brak pieniędzy”; „Wynajęcie domu bez znajomości języka jest bardzo drogie”. Jeszcze inne osoby zwracały uwagę, że z porównania warunków życia w Polsce i na Ukrainie wynika, że na Ukrainie jest lepiej: „Tam jest mi wygodniej”; „Zarabiam tam więcej” (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022).

Jednym z głównych motywów powrotu na Ukrainę jest tęsknota za swoim krajem, domem, rodziną, przyjaciółmi. Poniższy cytat jest dobrą ilustracją

tego stanowiska: „Jestem wdzięczna za pomoc Polski, ludzie tutaj są bardzo mili i szczyrzy, ale ja chcę wracać do domu, bo tam jest moja rodzina. Kocham swój kraj i tęsknię za ulicami, na których mieszkałam”. Jedni mocniej akcentują konieczność powrotu do domu, inni zwracają uwagę na najbliższe osoby pozostawione na Ukrainie. Ilustrują to te wypowiedzi: „Bo tam jest praca i mieszkanie. Tam też został mój mąż”; „Tam jest moja rodzina, moje życie”; „Bo zostawiłam nasz dom, rodzinę, majątek”. W odpowiedziach pojawia się też wątek psychologiczny: „Tam jest mój dom, moje rzeczy, moje zwykłe życie, psychicznie nie jestem gotowa, by zaczynać wszystko od nowa”; „Na Ukrainie czuję się szczęśliwa i na swoim miejscu”. Warto dodać, że uchodźcy ukraińscy mają świadomość, że ich powrót na Ukrainę jest oczekiwany zarówno przez rodziny, znajomych, jak i otoczenie, w którym żyli. Jeden z respondentów wyraził to stwierdzeniem: „Moralnie trudno nie być w domu” (Długosz, Kryvachuk, Izdebska-Długosz, 2022).

Podsumowując powyższe refleksje, należy stwierdzić, że zebrane odpowiedzi można z grubsza podzielić na dwie kategorie: przyciągające oraz wypychające. Siły przyciągające, które mocno motywują obywateli Ukrainy do powrotu, to głównie sentyment do osób bliskich oraz patriotyzm. Czynniki wypychające mają charakter ekonomiczno-kulturowy. Jest to poczucie obcości, niedopasowania, nieadekwatności w polskich realiach. Problemy z pracą, wysokie koszty życia, trudności z wynajęciem mieszkania wielu uchodźcom uniemożliwiają dalszy pobyt w Polsce. Okazuje się też, że lepsze życie pod względem kariery, statusu czy pozycji społecznej respondenci mieli na Ukrainie, i nie każdy z nich jest gotów zaczynać wszystko od nowa w obcym kraju.

Podsumowanie

Uchodźcy ukraińscy potrzebują realnej nadziei na lepsze i bezpieczne jutro, i choć dziś nie jesteśmy w stanie przewidzieć, jak długo ta wojna potrwa, to musimy w dalszym ciągu ich wspierać w zakresie doraźnych potrzeb i tworzyć takie rozwiązania, które zapewnią im stabilność i możliwość pobytu w Polsce, nawet jeśli decydują się na to tylko tymczasowo. Warto mieć na względzie doświadczenia z innych krajów, które pokazują, że imigracja, w większości tymczasowa, bo spowodowana wojną, może przekształcić się w długoterminowe osiedlenie, albo nawet zaowocować stałą zmianą kraju zamieszkania. Utrudniony dostęp uchodźców do rynku pracy, służby zdrowia, edukacji czy kultury ma poważne,

negatywne implikacje, jeśli chodzi o decyzje o pozostaniu w kraju emigracji (Deloitte Polska, 2022).

Długoterminowa integracja Ukraińców z pewnością będzie wymagać znacznych inwestycji, tak finansowych, jak i natury społecznej, a tymczasem społeczna mobilizacja i ogólny zapał, który obserwowaliśmy na początku konfliktu wojennego, powoli wygasają. Dlatego tak ważna jest, tak dla Ukraińców, jak i dla społeczeństwa polskiego, głęboka i wszechstronna refleksja na temat potrzeb i oczekiwań uchodźców oraz celowości obecnych i przyszłych działań. Szczególnie należy podkreślić i wskazać istotność systemowych działań w polityce społecznej Polski, szczególnie dla tych, którzy zadeklarowali pozostanie na terytorium Polski, których celem będzie włączenie i holistyczna integracja obywateli Ukrainy w środowisku lokalnego zamieszkania. Zadania te dotyczą szczególnie podejmowanych działań na szczeblu samorządowym.

Abstrakt: Od 24 lutego 2022 roku, gdy wojska rosyjskie zaatakowały terytorium Ukrainy, za wschodnią granicą Polski toczą się działania wojenne na olbrzymią skalę. Wielu mieszkańców Ukrainy było zmuszonych do opuszczania swoich domów, porzucania dotychczasowego życia i poszukiwania bezpiecznego schronienia. Uchodźcy wybrali Polskę ze względu na bliskość geograficzną, kulturową i językową. Choć wielu z nich pragnie prędkiej czy później wrócić do ojczyzny, dla wielu nasz kraj może stać się przystankiem docelowym. Musimy z najwyższym zaangażowaniem wspierać ich w znalezieniu swojego miejsca w Polsce i pomóc realizować życiowe plany. Niniejsze opracowanie, wychodząc z charakterystyki uchodźców, pragnie ukazać potrzeby i oczekiwania oraz formy wsparcia, jakie otrzymują, tak, aby opierając się na opisie ich codziennej rzeczywistości, w sposób adekwatny zapewnić im godziwą egzystencję i pomóc w realizacji planów na przyszłość oraz bezpieczeństwo socjalne.

Słowa kluczowe: uchodźcy ukraińscy, polityka społeczna, wsparcie społeczne, bezpieczeństwo społeczne, integracja, plany uchodźców na przyszłość

Abstract: Since February 24, 2022, when Russian troops attacked the territory of Ukraine, military operations on a huge scale have been taking place across Poland's eastern border. Many Ukrainians were forced to leave their homes, abandon their lives, and seek a safe haven. Poland was the country that accepted the largest number of refugees, although currently, according to Eurostat, their number in Poland is decreasing and is already lower than, for example, in Germany. Refugees chose Poland because of its geographical, cultural, and linguistic proximity. Although many of them want to return to their homeland sooner or later, for many of them our country may become a destination country. We must support them with the utmost commitment in finding their place in Poland and help them realize their life plans. This study, based on the characteristics of refugees, aims to show the needs and expectations and the forms of support they receive, so that, on the basis of the description of their daily reality, it will be possible to adequately guarantee their dignified existence and help in the implementation of plans for the future.

Keywords: Ukrainian refugees, social policy, social support, social security, integration, refugees' plans for the future

Bibliografia

- Centre for Research and Analysis of Migration. (2023). *Current migration flows from Ukraine*. Pobrane 26 maja 2023 z: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm?article=3573>.
- CEO Magazyn Polska, (2023). *90% ukraińskich uchodźców w Polsce twierdzi, że jest zadowolonych ze swojej pracy*. Pobrane 30 maja 2023 z: <https://ceo.com.pl/90-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce-twierdzi-ze-jest-zadowolonych-ze-swojej-pracy-29801> (to badanie internetowe objęło 1210 obywateli Ukrainy obojga płci i było przeprowadzone w lutym 2023).
- CMR Spotlight. (2022). *Agresja rosyjska na Ukrainę i migracja przymusowa: rola Polski w pierwszych dniach kryzysu*. Newsletter, 3(37), marzec 2022, wydanie specjalne. Pobrane 29 maja 2023 z: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/03/Spotlight-Wydanie-Specjalne-2022.pdf>.
- Dąbrowski, P. (2014). *Praca przymusowa cudzoziemców w Polsce. Analiza zjawiska w wybranych grupach imigranckich*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Deloitte Polska. (2022). *Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji, Październik 2022*. Pobrane 27 maja 2023 z: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl-Uchodzczy-z-Ukrainy-w-Polsce-Report.pdf>.
- Deloitte Polska. (2023). *Podstawowe potrzeby uchodźców z Ukrainy są w Polsce zaspokajane, ale istnieją obszary, w których konieczne jest większe wsparcie*. Pobrane 28 maja 2023 z: <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/press-releases/articles/Podstawowe-potrzeby-uchodzcow-z-Ukrainy-sa-w-Polsce-zaspokajane-ale-istnieja-obszary-w-ktorych-konieczne-jest-wieksze-wsparcie.html>.
- Deloitte/Social Progress Imperative/Play Verto. (2022). *Raport Ukraine Refugee Pulse*. Pobrane 27 maja 2023 z: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/POLISH_Deloitte_Refugee_Pulse-Report.pdf.
- Długosz, P., Kryvachuk, L., Izdebska-Długosz, D. (2022). *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*. Lublin: Wydawnictwo Academicon.
- ECB. (2022). *Economic Bulletin*, 4/2022. Pobrane 26 maja 2023 z: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbo-x202204_03~c9ddc08308.en.html.
- Gremi Personal. (2023a). *Konkurencyjni Ukraińcy częścią rynku pracy*. Pobrane 29 maja 2023 z: <https://gremi-personal.com/konkurencyjni-ukraincy-czescia-rynku-pracy/>.
- Gremi Personal. (2023b). *90% ukraińskich uchodźców w Polsce twierdzi, że jest zadowolonych ze swojej pracy – wynika z nowego badania Gremi Personal*. Pobrane 29 maja 2023 z: <https://gremi-personal.com/90-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce-twierdzi-ze-jest-zadowolonych-ze-swojej-pracy-wynika-z-nowego-badania-gremi-personal/>.
- Gremi Polska. (2023c). *Ponad 80% polskich przedsiębiorstw zatrudnia obywateli Ukrainy*. Pobrane 30 maja 2023 z: <https://gremi-personal.com/ponad-80-polskich-przedsiębiorstw-zatrudnia-obywateli-ukrainy/>

- Kielar, J. (2023). *Pakulski: Wzrost liczby studentów medycyny nie rozwiązuje problemu braku lekarzy*. Pobrane 15 czerwca 2023 z: <https://www.prawo.pl/zdrowie/brakuje-lekarzy-wzrost-liczby-studentow-medycyny-nie-rozwiazuje,518176.html#:~:text=Ostatnie%20publikacje%20G%C5%82%C3%B3wnego%20Urz%C4%99du%20Statystycznego,lekarzy>.
- Matłacz, A. (2018). *40 proc. Ukraińców pracuje w „szarej strefie”*. Pobrane 29 maja 2023 z: <https://www.prawo.pl/kadry/rpo-40-proc-ukraincow-,289179.html>.
- Narodowy Bank Polski. (2022). *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce, Raport z badania ankietowego zrealizowanego przez OO NBP. Departament Statystyki, Warszawa, 2022 r.* Pobrane 27 maja 2023 z: <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/11/sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-w-Polsce.pdf>.
- Nauka w Polsce. (2022). *Badanie: prawie połowa uchodźców w Polsce chce wrócić na Ukrainę, 17 proc. planuje pozostać*. Pobrane 15 czerwca 2023 z: <https://scien-ceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C92570%2CBadanie-prawie-polowa-uchodzcow-w-polsce-chce-wrocic-na-ukraine-17-proc>.
- Nowakowska, K. (2016), *Współczesne niewolnictwo: Polska niechlubnym liderem Europy*. Pobrane 27 maja 2023 z: <https://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/958850,wspolczesne-niewolnictwo-niewolnicy-w-polsce.html>.
- Pacewicz, P. (2023). *Gdzie jest milion uchodźców z Ukrainy?* Pobrane 26 maja 2023 z: <https://oko.press/ilu-jest-uchodzcow-z-ukrainy>.
- Platforma Migracyjna EWL, Fundacja Na Rzecz Wspierania Migrantów Na Rynku Pracy „EWL” – Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. (2022). *Raport specjalny. Uchodźcy z Ukrainy w Polsce*. Pobrane 27 maja 2023 z: https://ewl.com.pl/wp-content/uploads/2022/04/EWL_RAPORT_UCHODZCY_2022_EWL.pdf.
- Plewko, J. (2010). Warunki integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym w wybranych krajach Unii Europejskiej. *Roczniki Nauk Społecznych*, 38/2, s. 157–180.
- Razumkov Centre. (2022). *Attitudes and Assessments of Ukrainian Refugees Who Return Home (April–May, 2022)*. Pobrane 15 czerwca 2023 z: <https://razumkov.org.ua/en/author/razumkov-centre/attitudes-and-assessments-of-ukrainian-refugees-who-return-home-april-may-2022>.
- UN Global Compact Network Poland. (2014). *Przeciwdziałanie szarej strefie w latach 2014–2022*. Pobrane 28 lutego 2023 z: <https://ungc.org.pl/wp-content/uploads/2023/02/publikacja-szara-strefa-www.pdf>.
- Urząd do Spraw Cudzoziemców. (2023), *Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne*. Pobrane 27 maja 2023 z: <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--aktualne-dane-migracyjne>.
- Żółciak, T., Osiecki, G. (2022). *7 procent dzieci i młodzieży w Polsce pochodzi z Ukrainy. Demograficzny portret uchodźców. Dziennik Gazeta Prawna, 19 maja 2022*. Pobrane 29 maja 2023 z: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8420789,ukraincy-w-polsce-demografia-dzieci-i-mlodziez.html>.

Edyta Pytel

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0009-0001-3709-3082

Pomoc ukraińskim uchodźcom wojennym jako element bezpieczeństwa społecznego

Helping Ukrainian war refugees as a component of social security

Wprowadzenie

Zapoczątkowany w 2022 r. konflikt zbrojny na terytorium Ukrainy pociągnął za sobą szereg konsekwencji o charakterze społecznym. Szkodliwe następstwa wojny wytyczyły nową misję dla społeczeństwa polskiego i stały się asumptem do zapoczątkowania działań pomocowych względem uchodźców wojennych. W proces wsparcia dotkniętych skutkami wojny zaangażowana została niemal każda sfera aktywności społeczno-gospodarczej państwa, poczynając od sektora publicznego, a kończąc na niesformalizowanych, spontanicznych inicjatywach osób prywatnych. W obliczu tragizmu wojny nieodzownym okazało się uruchomienie koordynacji pomocy humanitarnej ze strony rządu, jak również przyjęcie stosownych rozwiązań prawnych. Wdrożone środki zaradcze stanowią wyraz implementacji mechanizmów bezpieczeństwa społecznego.

Bezpieczeństwo społeczne jest pojęciem szerokim. Na przestrzeni wielu lat podejmowano liczne próby definicji wskazanego terminu, a następnie rzeczzone, różnorodne ustalenia pojęciowe podlegały modyfikacji, co stanowiło przejaw nowego podejścia do analizowanej problematyki (Zajac, 2019, s. 137). Najogólniej mianem bezpieczeństwa społecznego można określić stan jednostkowego i zbiorowego doświadczenia ładu i stabilności w rzeczywistości społecznej, uzewnętrzniający się

w prawidłowym funkcjonowaniu i efektywnym reagowaniu na zagrożenia społeczne. Powyższa generalna definicja pozwala na komparację elementów pojęcia bezpieczeństwa społecznego z problematyką pomocy ukraińskim uchodźcom wojennym, co jest istotne w świetle celu niniejszego tekstu.

Celem niniejszego opracowania jest analiza wybranych instrumentów wsparcia ukraińskich uchodźców wojennych w kontekście potrzeby ochrony bezpieczeństwa społecznego. W ramach niniejszego artykułu dokonana zostanie identyfikacja i uwypuklenie komponentów bezpieczeństwa społecznego w poszczególnych obszarach wsparcia ukraińskich uchodźców, którzy przybyli na terytorium Polski w wyniku konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy. W artykule zastosowano teoretyczną metodę badawczą tj. analizę, pozwalającą na dokonanie myślowego podziału na części rzeczy, zjawisk, jak również złożonych procesów celem ich lepszego poznania, czy też odkrycia dotąd nieustalonych, nowych zależności (Gierszewski, Pieczywok, 2020, s. 150). Analiza wsparcia ukraińskich uchodźców wojennych w kontekście zagadnień bezpieczeństwa społecznego nastąpi w oparciu o stosowne akty prawa powszechnie obowiązującego w Polsce i umożliwi określenie miejsca, funkcji i roli szerokiego wachlarza działań wspierających wskazaną grupę uchodźców w aspekcie ochrony bezpieczeństwa społecznego.

Powyższa generalna definicja pozwala na komparację elementów pojęcia bezpieczeństwa społecznego z problematyką pomocy ukraińskim uchodźcom wojennym. Powyższe jest istotne w świetle celu niniejszego artykułu, jakim jest identyfikacja i uwypuklenie komponentów bezpieczeństwa społecznego w poszczególnych obszarach wsparcia osób, które przybyły na terytorium Polski w wyniku konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy.

Korelacja bezpieczeństwa społecznego z zasadą przyrodzonej godności człowieka

Bezpieczeństwo społeczne to stan, który winien być gwarantowany każdej jednostce, gdyż dotyczy sfery zabezpieczenia podstaw bytowania. Wskazany termin jest ściśle powiązany z ochroną konstytutywnej wartości życia, jaką jest godność. Idea przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka stanowi niezaprzeczalne pryncypium. Świadectwem powyższej konstatacji jest preambuła najwyższego aktu prawnego w Polsce. Introdukcja Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 poz. 483 ze zm.) akcentuje wymóg uzewnętrzniania niewzruszonej postawy Rzeczypospolitej Polskiej wobec poszanowania rzeczowej

zasady. Uszczegółowienie powyższego stanowi art. 30 ustawy zasadniczej statuujący godność człowieka jako źródło wolności oraz praw człowieka i obywatela, a władze publiczne jako gwarant ochrony wskazanej wartości nadrzędnej.

Istotnym wyróżnikiem omawianej konstytucyjnej regulacji jest jej podmiot. Uwypuklenia wymaga fakt, iż pojęcie godności odnosi się nie tyle do obywatela, ile do człowieka. Zatem niewzruszalność godności dotyczy każdej istoty ludzkiej. Powyższe ma doniosłe znaczenie w kontekście pomocy uchodźcom wojennym. W obliczu tragizmu wojny na Ukrainie wskazanej grupie należy zagwarantować odpowiedni poziom bezpieczeństwa społecznego. Kluczową rolę w wymienionym zakresie odgrywa administracja publiczna. Jednostki funkcjonujące w jej strukturach pełnią bowiem priorytetową funkcję zapewnienia ładu publicznego oraz pieczy nad życiem zbiorowym i indywidualnym (Skrabacz, 2012, s. 167). Realizacja wskazanej funkcji została zmanifestowana poprzez przyjęcie uregulowań prawnych obejmujących aspekt wsparcia ukraińskich uchodźców w związku z konfliktem zbrojnym na terenie Ukrainy. Przyjęta została bowiem ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Podkreślenia wymaga kwestia, że na całokształt działań w ramach bezpieczeństwa społecznego składają się również rozwiązania prawne. Wprowadzone przepisy kształtują warunki bytu uchodźców wojennych z Ukrainy na terytorium Polski i stanowią wyraz zastosowanej wobec wskazanej grupy polityki społecznej. Polityka społeczna zaś utożsamiana jest z narzędziem wykorzystywanym w celu osiągnięcia stanu bezpieczeństwa społecznego (Marczuk, 2012, s. 37).

Istota legalizacji pobytu uchodźców na terytorium Polski w świetle bezpieczeństwa społecznego

Głównym obszarem, na którym skupiają się uregulowania prawne dotyczące uchodźców wojennych z Ukrainy, jest legalizacja ich pobytu na terytorium Polski. Możliwość skorzystania ze stosownego wsparcia uwarunkowana została pobytem na terytorium RP prawem dozwolonym. Uzasadnione jest to przez konieczność monitoringu procesów migracyjnych, dozoru nad przestrzeganiem przez uchodźców polskiego porządku prawnego, a także identyfikacji ewentualnych czynników ryzyka stanowiących zagrożenie dla bezpieczeństwa i ładu publicznego. Zjawisko migracji rzutuje na bezpieczeństwo społeczne, gdyż może stanowić podłoże do powstawania niepokoju społecznych, poczucia niestabilności. Obok szans np. w postaci wyrównania deficytu na rynku pracy powstałego na

skutek starzenia się polskiego społeczeństwa powodować może również zagrożenia w sferze społeczno-ekonomicznej (Poleszczuk, 2019, s. 92, 89). Bezdyskusyjna wydaje się zatem potrzeba rejestracji ruchów migracyjnych poprzez dopełnienie stosownych formalności ze strony uchodźców zmierzających do legalizacji pobytu. Potwierdzenie prawa do pobytu na terytorium Polski należy uznać za zaczątek procesu integracji obywateli Ukrainy z polskim społeczeństwem (Ledwójcik, 2018, s. 167).

Warunkiem korzystania z szeregu przywilejów nadanych ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.) jest uzyskanie numeru PESEL oraz posiadanie statusu obywatela Ukrainy, który opuścił kraj pochodzenia w wyniku konfliktu zbrojnego na jego terenie. Wymieniony wyżej status kolokwialnie nazywany jest „statusem UKR”. W rozumieniu przywołanego aktu prawnego obywatel Ukrainy oznacza także małżonka obywatela Ukrainy, który nie posiada obywatelstwa ukraińskiego lub obywatelstwa państwa członkowskiego Unii Europejskiej, w tym polskiego.

Wsparcie o charakterze socjalnym

Kolejną kluczową materią poruszaną przez prawodawcę jest organizacja wieloaspektowej pomocy osobom dotkniętym skutkami wojny. Mechanizm wsparcia tej grupy ludności obejmuje działania podejmowane przez wojewodów, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne podmioty, a więc osoby fizyczne prowadzące gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa prywatne oraz organizacje trzeciego sektora. Zsynchronizowanie działań pomocowych tak szerokiego grona podmiotów świadczy o niezwyklej mobilizacji narodu polskiego dla dobrej koegzystencji z grupą ukraińskich uchodźców, gwarantującej prawidłowe funkcjonowanie państwa.

Pomoc osobom opuszczającym Ukrainę w związku z konfliktem zbrojnym winna ponad wszelką wątpliwość obejmować zabezpieczenie podstawowych potrzeb bytowych i stwarzać warunki do funkcjonowania na poziomie odpowiadającym godności człowieka. W świetle idei godności ludzkiej, stojąc na straży bezpieczeństwa społecznego, nieodzownym jest zapewnienie obywatelom Ukrainy niezbędnego minimum egzystencji. Koszyk minimum egzystencji zawiera bowiem potrzeby niezbędne do podtrzymania funkcji psychofizycznych organizmu. Brak zaspokojenia wskazanych potrzeb zagraża zdrowiu i życiu człowieka, w tym prawidłowemu rozwojowi emocjonalno-społecznemu. W granicach

minimum egzystencji znajdują się priorytetowe potrzeby bytowo-egzystencjonalne, takie jak wyżywienie, schronienie, zachowanie higieny osobistej, odzież, obuwie, jak również potrzeby oświatowe obejmujące edukację w podstawowym zakresie (Raczkowska, 2006, s. 66).

Dostarczenie uchodźcom wojennym obligatoryjnych dóbr w początkowej fazie kryzysu migracyjnego nastąpiło w głównej mierze za sprawą oddolnych inicjatyw obywatelskich, działalności podmiotów sfery pożytku publicznego, jak również rządowego mechanizmu koordynacji pomocy humanitarnej. Powszechną praktyką wśród ośrodków pomocy społecznej było uruchomienie punktów pomocy rzeczowej oraz mobilizowanie społeczności lokalnej do przekazywania darowizn w postaci bezwzględnie potrzebnych artykułów żywnościowych i higienicznych, odzieży, obuwia. Prawodawca ponadto wyposażył osoby opuszczające Ukrainę wskutek wojny w uprawnienie do jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę. Środki te winny zostać przeznaczone na utrzymanie, pokrycie kosztów elementarnych potrzeb żywnościowych, higienicznych, ubrania, opłat mieszkaniowych.

Nadto uregulowania prawne przewidują wsparcie dla osób fizycznych i innych podmiotów zapewniających uchodźcom na własny koszt schronienie i posiłki. Ustanowiono bowiem świadczenie pieniężne z tytułu zakwaterowania i wyżywienia uchodźców wynoszące 40 zł za dzień, nie dłużej niż za okres 120 dni od dnia przybycia obywatela Ukrainy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z zastrzeżeniem, że wymieniony wyżej termin może zostać przedłużony w szczególnie uzasadnionych przypadkach. W kontekście bezpieczeństwa społecznego powyższe można rozpatrywać biorąc pod uwagę dwa aspekty: ekonomiczne zabezpieczenie obywateli oraz decentralizację zadań państwa w zakresie bezpieczeństwa społecznego. Wprowadzona rekompensata stanowi bowiem wyrównanie strat poniesionych przez obywateli przy realizacji działań będących obowiązkiem władz publicznych.

Pierwszy aspekt jest ściśle powiązany z zapobieganiem niedostatkom materialnym obywateli. Obowiązkiem państwa jest bowiem dbałość o mienie obywateli (Gierszewski, 2018, s. 23). Katalog potrzeb w zakresie bezpieczeństwa społecznego zawiera potrzebę zapewnienia nie tylko efektywności działań, ale również ich ekonomiczności (Skrabacz, 2012, s. 17–19).

Z kolei drugi aspekt odnosi się do zabezpieczenia podstawowych potrzeb osób dotkniętych skutkami wojny przez bezpośrednie działania obywateli, pozbawione ingerencji państwa. Dla większości obywateli pomoc świadczona wobec drugiego człowieka, wymagającego wsparcia nie tylko rzeczowego, lecz także

emocjonalnego, z powodu traumatycznych przeżyć, zapewne uznawana jest za imperatyw kategoryczny. Niezależnie od powyższego, to państwo stawiane jest w roli organizatora systemu bezpieczeństwa społecznego, którego zadaniem jest utrzymywanie stabilności wskazanego systemu i niwelowanie wszelkich zagrożeń bezpieczeństwa występujących w rzeczywistości społecznej (Gierszewski, 2013, s. 77). W świetle koncepcji państwa aktywizującego uzasadniony jest jednak nacisk na wsparcie samopomocy, stymulację samodzielności, poczucia wspólnoty i odpowiedzialności za los innych (Leszczyński, 2013, s. 74). Organizowanie i świadczenie pomocy stanowiącej element bezpieczeństwa społecznego bezpośrednio przez osoby fizyczne jest nowym sposobem rozwiązywania kwestii społecznych, który w obliczu nagłej sytuacji spowodowanej wybuchem wojny zasługuje na aprobatę. Wskazać można bowiem kilka mocnych stron tego rodzaju praktyki:

- szybka reakcja (sprawne zabezpieczenie potrzeb, których charakter nie pozwala na odłożenie w czasie);
- integracja polskiej społeczności z grupą uchodźców wojennych (zapewnienie łączności grup warunkujące właściwą koegzystencję);
- wykorzystanie zasobów rzeczowych, w szczególności mieszkaniowych pozostających w dyspozycji obywateli (brak możliwości samodzielnego zabezpieczenia przez państwo tak szerokiej skali potrzeb w zakresie schronienia i warunków odpowiadających godności człowieka);
- wykorzystanie potencjału osobowego obywateli (brak wystarczającego kapitału ludzkiego sfery publicznej).

Obok pozytywów decentralizacji działań, upatrywać można wad omawianej realizacji zadań „najbliżej człowieka”. Zagrożeniem dla bezpieczeństwa społecznego może być bowiem rozwój patologii społecznych, takich jak handel ludźmi czy przestępstwa na tle seksualnym. Tego typu dewiacje odnoszą się jednak do sporadycznego zachowania pojedynczych jednostek, nie zaś praktyki masowej.

Opisane wyżej wsparcie przyznane ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.), a więc jednorazowe świadczenie pieniężne w wysokości 300 zł na osobę oraz świadczenie pieniężne z tytułu zakwaterowania i wyżywienia uchodźców wynoszące 40 zł za dzień ma charakter szczególny, gdyż powstały specjalnie z myślą o grupie uchodźców w odpowiedzi na specyficzną sytuację spowodowaną wybuchem wojny na Ukrainie. Oprócz rzeczonoego wsparcia osoby przybyłe do Polski wskutek wojny wyposażono w uprawnienie do szeregu świadczeń już istniejących, oferowanych w ramach polskiej polityki rodzinnej.

Osoba, która opuściła terytorium Ukrainy z powodu konfliktu zbrojnego na terytorium tego państwa, ma prawo ubiegać się o świadczenia rodzinne, świadczenia wychowawcze, rodzinny kapitał opiekuńczy, świadczenie „Dobry start” oraz dofinansowanie obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku.

Prorodzinne benefity pełnią nie tylko funkcję prokreacyjną, ale również są one rozdysponowywane w celu stworzenia odpowiednich warunków dla prawidłowego funkcjonowania rodziny (Durasiewicz, 2009, s. 296). Legitymowanie się uchodźcy wojennego prawem do tego typu świadczeń służy zatem zabezpieczeniu obok pierwszorzędnych potrzeb egzystencjonalnych, także tych o charakterze socjalnym, determinujących należyty rozwój w środowisku rodzinnym i społecznym. Powyższe należy uznać za ochronę rodziny przed osiągnięciem stanu dysfunkcyjności.

Polityka społeczna wobec uchodźców z terytorium Ukrainy, oprócz minimum egzystencji, uwzględnia zatem również minimum socjalne. Kryterium to obejmuje szereg dóbr niezbędnych do właściwego wypełniania ról społecznych, których niedostatek powoduje zagrożenie dla integracji społecznej (Kurowski, 2022, s. 38). Wspieranie rodziny należy uznać za rzecz bazową i niewątpliwie słuszną, gdyż owa podstawowa komórka społeczna stanowi fundament społeczeństwa i „ostoję społeczeństwa” (Młyński, 2020, s. 144). Nowe rodzaje świadczeń dedykowane *stricto* grupie uchodźców stanowią pomoc doraźną, krótkoterminową, wynikającą z potrzeb danej chwili, natomiast dostęp do świadczeń o charakterze prorodzinnym pozwala na wsparcie w dłuższej perspektywie czasu. Konieczne jest bowiem kontynuowanie pomocy, gdyż adaptacja grupy uchodźców w nowej rzeczywistości, różniącej się prawem, językiem, strukturą społeczną, kulturą i obyczajowością, nie jest procesem krótkookresowym. Aklimatyzacja ta wymaga czasu. Traumatyczne wydarzenia, które wywarły ślad na psychice osób uciekających przed wojną, mogą opóźniać proces przystosowywania się do nowych warunków. Zapewnienie wyłącznie jednorazowej, epizodycznej pomocy generowałoby ryzyko pogłębienia negatywnego zjawiska społecznego, jakim jest ubóstwo, a w konsekwencji rozwój dewiacji negatywnej, a więc zachowań takich jak kradzieże, prostytutka, wymuszenia, dilerstwo, hazard. Z kolei wymienione czyny zabronione powodują niepokoje społeczne i poczucie zagrożenia.

Dopełnienie wymienionych wyżej elementów systemu wsparcia uchodźców wojennych stanowi możliwość skorzystania ze wsparcia polskiej pomocy społecznej *sensu stricto*, a zatem świadczeń pieniężnych i niepieniężnych, o których mowa w ustawie z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 poz. 901 ze zm.). Otrzymanie pomocy w ramach wskazanego systemu ma

charakter fakultatywny, o czym świadczy sformułowanie „mogą być przyznawane”, którym posłużył się ustawodawca w art. 30 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Organ administracji publicznej decydujący o przyznaniu bądź odmowie danego świadczenia z pomocy społecznej działa więc w granicach uznania administracyjnego. Oznacza to, że w przypadku, gdy stroną postępowania jest osoba posiadająca status obywatela Ukrainy, który opuścił kraj pochodzenia w związku z prowadzonymi na jego obszarze działaniami wojennymi, przyznanie nawet obowiązkowego świadczenia z pomocy społecznej, jakim jest np. zasiłek stały, nie jest obligatoryjne. Powyższe nie uprawnia jednak organu do działania w sposób arbitralny, gdyż każde rozstrzygnięcie podejmowane w ramach uznania administracyjnego wymaga szczegółowego uzasadnienia i wykazania okoliczności, które organ wziął pod uwagę przy orzekaniu w danej sprawie (Piecha, Jagielski, 2020, s. 159).

Wsparcie w ramach pomocy społecznej wyróżnia się subsydiarnością i stanowi ostatni szczebel zabezpieczenia społecznego (Sierpowska, 2009, s. 207). Toteż w celu uzyskania tego typu pomocy wymagane jest uprzednie wykorzystanie uprawnień wynikających z innych systemów wsparcia. Udzielenie świadczenia z pomocy społecznej uchodźcy wojennemu wymaga zatem dokonania diagnozy jego sytuacji w kontekście posiadanych uprawnień, zasobów i możliwości. Przytoczony wymóg znajduje podstawę w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 poz. 901 ze zm.). Obywatel Ukrainy przybyły do Polski na skutek wojny, zanim zwróci się o pomoc oferowaną w ramach systemu pomocy społecznej, winien wykorzystać wszystkie szczególne uprawnienia nadane ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Egzemplifikacyjnie, niedopuszczalna jest sytuacja, w której to przyznany zostanie zasiłek celowy na zakup żywności, a klient nie poczynił starań w kierunku otrzymania jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę. Bariera do otrzymania wsparcia z pomocy społecznej, jaką jest niewykorzystany zasób, uprawnienie czy możliwość winna być klientowi odpowiednio uświadomiona. We wskazanym kontekście istotne znaczenie ma również pouczenie klienta o nadanych mu prawem przywilejach.

Kluczową rolę w pomocy obywatelom Ukrainy dotkniętym skutkami wojny odgrywa praca socjalna, stanowiąca główne narzędzie systemu pomocy społecznej, służące rozwiązywaniu różnorodnych problemów społecznych. W analizowanym aspekcie warto przytoczyć aforyzm sformułowany przez J. Młyńskiego:

„Praca socjalna – bezpieczeństwem społecznym człowieka, rodziny, która prowadzi do usamodzielnienia” (2021, s. 5). Omawianą działalność można bowiem określić mianem komponentu instrumentarium bezpieczeństwa społecznego. Ukierunkowana jest bowiem na niwelowanie wśród klientów niepewności i obaw, a budowanie stabilizacji, spokoju, harmonii i poczucia zadowolenia. Wymienione kierunki pracy socjalnej bez wątpienia wpisują się w potrzeby osób i rodzin, na które wojna wpłynęła rujnująco. Praca socjalna w obliczu wojny winna również uwzględniać kwestie usamodzielnienia oraz kształtowania właściwych postaw sprzyjających integracji ukraińskich uchodźców ze społecznością polską. Rolą pracownika socjalnego jest również koordynacja wielowymiarowej pomocy. Pracownik socjalny powinien zatem posiadać wiedzę na temat katalogu świadczeń dostępnych dla tej specyficznej grupy klientów. Ponadto winien być zorientowany w zakresie wsparcia oferowanego przez lokalne organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorstwa i osoby prywatne. Warto bowiem wykorzystać potencjał prężnie rozwijających się podmiotów trzeciego sektora, jak również jednostek komercyjnych. Nie bez znaczenia pozostaje również działalność pomocowa pojedynczych obywateli czy niesformalizowanych grup. Aktywność pomocowa przedstawicieli wskazanych obszarów jest często komplementarną do czynności zaradczych państwa. Znajomość gamy świadczeń i usług oferowanych w środowisku lokalnym gwarantuje właściwe pokierowanie klienta. Ponadto działalność pracownika socjalnego powinna stymulować i motywować obywateli do pomagania człowiekowi w potrzebie, gdyż pobudzanie społecznej aktywności i inspirowanie działań samopomocowych w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych leży w zakresie jego obowiązków (Dz.U. z 2023 poz. 901 ze zm.).

Wsparcie psychologiczne

Doświadczenie wojny odbija na psychice człowieka ogromne piętno. Wstrząsające przeżycia pociągają za sobą negatywne stany emocjonalne, w tym silny stres, przerażenie, poczucie zagrożenia i bezradności. Zaburzona zostaje wówczas aparatura odpowiedzialna za poprawne funkcjonowanie psychiki i zachowania człowieka. Wskazane zaburzenia zdecydowanie zagrażają bezpieczeństwu społecznemu, nie tylko w odczuciu jednostek dotkniętych rzeczonym problemem, ale również społeczeństwa polskiego. Reakcje, których stymulantem są problemy natury psychicznej, wywołane traumatycznymi doznaniem mogą być bowiem różne, w tym agresywne, prezentujące permanentnie wrogą postawę

w stosunku do otoczenia (zob. Borys, 2004, s. 100–104; Heitzman, 2010, s. 60–61). Biorąc pod uwagę powyższe, trafne wydaje się rozwiązanie wprowadzone przez prawodawcę zapewniające uchodźcom wojennym dostęp do bezpłatnej pomocy psychologicznej. Forma wsparcia, o której mowa wyżej wynika z art. 32 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Przywołany przepis prawa klasyfikuje bezpłatną pomoc psychologiczną jako zadanie z zakresu administracji rządowej, którego źródłem finansowania jest dotacja celowa z budżetu państwa, zlecone do realizacji najmniejszej jednostce samorządu terytorialnego, znajdującej się najbliżej przedstawicieli grupy docelowej wsparcia.

Bezpłatna pomoc psychologiczna jest zapewniana przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta gminy właściwej ze względu na miejsce pobytu obywatela Ukrainy, co wynika z art. 32 ust. 2 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Wskazana forma pomocy ma charakter fakultatywny, a zatem organ administracji publicznej nie jest zobligowany do jej świadczenia. Decyzja w sprawie udzielania tego typu wsparcia, jak również jego formy należy do danego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta. Nie zostały ustalone jednolite zasady i procedury regulujące prawo do ubiegania się o bezpłatną pomoc psychologiczną przez uchodźcę wojennego, który przybył na terytorium Polski wskutek konfliktu zbrojnego na Ukrainie. Praktyka w zakresie przyznawania pomocy psychologicznej finansowanej ze środków publicznych na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.) zależy zatem od decyzji danego wójta, burmistrza czy prezydenta miasta i różni się w zależności od gminy miejsca pobytu ukraińskiego uchodźcy wojennego.

Obok ustawowo uregulowanej bezpłatnej pomocy psychologicznej finansowanej ze środków publicznych, osoby poszkodowane wskutek konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy mają możliwość korzystania ze wsparcia psychologicznego udzielanego przez organizacje trzeciego sektora, działające w ramach pożytku publicznego. Zasady i formy świadczonej pomocy są wówczas ustalane indywidualnie przez dany podmiot działający w sferze pożytku publicznego. Przykładem pozytywnej praktyki w wymienionym zakresie jest działalność Polskiego Czerwonego Krzyża. Rzeczona organizacja uruchomiła infolinię obsługiwaną przez specjalistów z Polski i Ukrainy, świadczących telefoniczne wsparcie psychologiczne i informacyjne (PCK, b.d.). Ukraińscy uchodźcy wojenni przebywający na terenie Krakowa mogą także skorzystać z nieodpłatnej pomocy o charakterze

psychologicznym oferowanej przez Fundację ZUSTRICZ w formie konsultacji psychologicznych oraz terapii grupowej dla dzieci i dorosłych (ZUSTRICZ, 2022). Oprócz przywołanych przykładów podmiotów non-profit udzielających bezpłatnego wsparcia psychologicznego w związku z wojną na Ukrainie, w Polsce funkcjonuje liczne grono organizacji angażujących się w świadczenie wsparcia w omawianym zakresie. Potrzeby natury psychologicznej powstałe wskutek wojny na Ukrainie niewątpliwie zabezpieczone są w odpowiednim stopniu.

Instrumenty ułatwiające podejmowanie aktywności zawodowej

Podstawową sferą życia człowieka jest aktywność zawodowa, stanowiąca główne źródło utrzymania. W następstwie nagłego napływu uchodźców wojennych z terytorium Ukrainy konieczne okazało się przeobrażenie dotychczasowych struktur dotyczących podejmowania zatrudnienia, jak również prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce. Kwestia znaczenia migracji zarobkowych z Ukrainy dla gospodarki i rynku pracy w Polsce jest analizowana od dłuższego czasu, w szczególności czynności analityczne zostały wzmożone po roku 2014, w którym to w wyniku zbrojnej agresji Rosji rozpoczęła się wojna hybrydowa na Ukrainie. Przytoczona sytuacja doprowadziła do nasilenia ruchów migracyjnych z terytorium Ukrainy. Bezsprzecznym wydaje się stwierdzenie, iż rola uchodźców z Ukrainy dla walki z polskim kryzysem demograficznym jest niezwykle istotna. Włączenie obywateli Ukrainy do polskiego rynku pracy wiąże się z redukcją zarejestrowanego, poważnego deficytu siły roboczej (Bińkowski, 2017, s. 29). Omawiany aspekt nie pozostaje bez znaczenia dla bezpieczeństwa społecznego w Polsce. Problem starzenia się społeczeństwa może bowiem rodzić konsekwencje dla przyszłości w postaci niedoboru osób w wieku produkcyjnym. Niestabilność gospodarki narodowej nie jest stanem pożądanym pod względem realizacji dobra wspólnego oraz ochrony bezpieczeństwa jednostki i zborowości.

Nadto w odniesieniu do kwestii bezpieczeństwa społecznego akcentacji wymaga truizm, iż podjęcie pracy zarobkowej przez uchodźców wojennych warunkuje ich samowystarczalność oraz poczucie stabilności finansowej. Wypełnia to definicję bezpieczeństwa ekonomicznego, dotyczącego właściwych warunków bytowych oraz ochrony przed biedą (Mesjasz, 2008, s. 577). Takowy stan determinuje zaś redukcję nakładów na świadczenia o charakterze socjalnym. Usamodzielnienie jednostki wiąże się z brakiem konieczności interwencji państwa.

Na potrzeby inkluzji ukraińskich uchodźców wojennych w polski rynek pracy przyjęto szczególne zasady powierzenia pracy tej specyficznej grupie.

Zmniejszono rygor procedur dotyczących zatrudnienia, jak również rejestracji w urzędach pracy (Jurek, 2022, s. 11). Przepisy dotyczące osób przybyłych do Polski wskutek wojny przewidują pakiet ułatwień zarówno dla zainteresowanych podjęciem pracy, jak i potencjalnych pracodawców. Jednym z udogodnień jest udostępnienie systemu teleinformatycznego usprawniającego komunikację między pracodawcami a poszukującymi pracy obywatelami Ukrainy. Funkcjonowanie systemu zapewnia Ministerstwo Cyfryzacji. Wskazane rozwiązanie informatyczne zasługuje na aprobatę w dobie prężnego rozwoju technologicznego. Ponadto uchodźcom wojennym nadano prawo podejmowania działalności gospodarczej w trybie analogicznym do obowiązującego obywateli Polski. Szczegółne uregulowania dotyczą również kwestii zatrudnienia w administracji publicznej. Dopuszczono możliwość zatrudnienia obywateli Ukrainy na stanowiskach pomocniczych i obsługi w jednostkach zatrudniających pracowników samorządowych, jak również podjęcie pracy w określonych instytucjach służby cywilnej, z zastrzeżeniem, iż świadczona praca nie może polegać na bezpośrednim lub pośrednim udziale w wykonywaniu władzy publicznej i sprawowaniu funkcji ukierunkowanych na ochronę generalnych interesów państwa. Rzeczony wymóg odzwierciedla dbałość o bezpieczeństwo narodowe.

Opieka tymczasowa nad małoletnimi ukraińskimi uchodźcami wojennymi oraz edukacja w podstawowym zakresie

Do koszyka fundamentalnych potrzeb egzystencjonalnych należy również edukacja na podstawowym poziomie, co zostało już nadmienione wyżej. Ustawodawca nie pominął wskazanego aspektu. Przyjęte zostały bowiem szczególne przepisy prawa odnoszące się do kształcenia a ponadto dotyczące kwestii tymczasowej opieki nad dziećmi będącymi obywatelami Ukrainy przybyłymi do Polski w związku z wojną na Ukrainie.

Najważniejszą materią pod względem gwarancji bezpieczeństwa wydaje się piecza nad małoletnimi obywatelami Ukrainy pozostającymi na terytorium Polski bez opieki osób dorosłych odpowiedzialnych za niego zgodnie z prawem obowiązującym w Polsce. Utworzono zatem instytucję opiekuna tymczasowego, celem reprezentacji małoletniego oraz sprawowania pieczy nad jego osobą i majątkiem. Powyższe wynika z art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Osoba do pełnienia wskazanej funkcji wyznaczana jest przez sąd opiekuńczy właściwy ze względu na miejsce pobytu

małoletniego i w świetle przywołanego wyżej aktu prawnego winna uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego pozostającego pod jej pieczę. Ustawodawca zobligował sąd opiekuńczy do kierowania się dobrem dziecka w procesie wyboru opiekuna tymczasowego oraz uregulował kwestię pierwszeństwa dla kandydatów na opiekuna tymczasowego dziecka będących jego krewnymi, powinowatymi lub innymi osobami dającymi rękojmię należytego sprawowania powierzonych obowiązków względem dziecka. Opiekun tymczasowy jako nowa instytucja prawa rodzinnego znajduje zastosowanie również w stosunku do dziecka, które pozostaje pod opieką faktyczną osoby dorosłej, jednak w świetle prawa polskiego, opiekun ten nie posiada uprawnień do decydowania o dziecku (Kwaśniewska-Sadkowska, 2022). Wyróżnikiem opieki tymczasowej nad małoletnim ukraińskim uchodźcą wojennym jest fakt, iż nadzór nad jej sprawowaniem został powierzony ośrodkom pomocy społecznej (lub centrom usług społecznych). W przypadku opieki nad małoletnimi, którzy przed przybyciem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej byli umieszczeni w pieczy zastępczej na terytorium Ukrainy i przybyli wraz z osobą sprawującą nad nimi tę pieczę (która winna zostać ustanowiona ich opiekunem tymczasowym na terenie Polski), wsparcie przy nadzorze nad sprawowaniem opieki zapewniane jest przez powiatowe centrum pomocy rodzinie. Powyższe kwestie nadzoru nad opieką tymczasową uregulowano w art. 25 ust. 3 i 3a ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Nadzór nad opieką tymczasową obejmuje kontrolę warunków opieki i wychowania małoletnich przez wyznaczonych opiekunów tymczasowych (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm., art. 25 ust. 3bb i 3bc). W polskim prawie rodzinnym opiekun przy sprawowaniu pieczy nad osobą i majątkiem małoletniego podlega nadzorowi właściwego sądu opiekuńczego (Dz. U. z 2020 poz. 1359, art. 156 § 1). Wskazana dyferencja pomiędzy uregulowaniami kwestii nadzoru w polskim prawie rodzinnym oraz w szczególnych przepisach powstałych w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium Ukrainy wiąże się z nowymi obowiązkami nałożonymi na instytucje systemu pomocy społecznej, wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej. Oprócz nadzoru nad sprawowaniem opieki tymczasowej ośrodki pomocy społecznej (lub centra usług społecznych), na podstawie art. 25 ust. 5 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.), zostały wyznaczone jako instytucje właściwe do wskazania na wniosek sądu opiekuńczego, w ciągu 48 godzin, kandydata na opiekuna tymczasowego

dla małoletniego, który nie posiada krewnych, powinowatych czy innych osób dających rękojmię należytego wykonania obowiązków opiekuna. Bezsprzecznym wydaje się twierdzenie, iż specyficzne zadania związane z nadzorem oraz poszukiwaniem odpowiednich osób gotowych objąć funkcję opiekuna tymczasowego wobec małoletnich uchodźców z Ukrainy stanowią dla ośrodków pomocy społecznej, czy też centrów usług społecznych wyzwanie. Tego rodzaju działalność nie jest charakterystyczna dla rzeczonych instytucji i wymaga zaadoptowania kadr systemu pomocy społecznej do nowych warunków i przyjęcia odpowiednich rozwiązań organizacyjnych.

Kolejnym, kluczowym aspektem wsparcia ukraińskich uchodźców wojennych jest edukacja. Organizacja kształcenia małoletnich obywateli Ukrainy stanowiła dla władz publicznych i polskiego systemu oświaty trudne zadanie. Wymagała ona bowiem uwzględnienia kilku priorytetów, a to utrzymania znajomości języka ojczystego, nauki języka polskiego jako języka obcego, utrzymania tożsamości kulturowej i religijnej, właściwej aklimatyzacji małoletnich uchodźców (Kolankiewicz, 2005, s. 22-23). Sprostanie powyższym wyzwaniom ma zasadnicze znaczenie w kontekście bezpieczeństwa społecznego. Prawdą ogólną jest, iż edukacja stanowi ważny element ochrony bezpieczeństwa, gdyż przysposabia młode pokolenie do życia społecznego w atmosferze bezpieczeństwa i szczęścia. Kształcenie człowieka ma doniosły charakter, gdyż stanowi fundament prawidłowego rozwoju osobistego, osiągnięcia stanu samorealizacji, a także wyposaża w swego rodzaju odporność na liczne czynniki ryzyka, negatywnie wpływające na funkcjonowanie w społeczeństwie (Bera, 2017, s. 13).

Uprawnienie do korzystania z nauki i opieki w szkołach i przedszkolach na zasadach dotyczących obywateli polskich dla osób nieposiadających obywatela polskiego wynika z art. 165 ust. 1 ustawy z 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz. U. z 2023 poz. 900 ze zm.). Wskazane prawo dotyczy każdego cudzoziemca, a zatem także ukraińskiego uchodźcy wojennego. Wobec istnienia przywołanego wyżej przepisu prawa nie istniała potrzeba jego powielania i dodatkowego akcentowania w specustawie przyjętej w związku z wojną na Ukrainie tj. ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.).

Nadto z uregulowań ustawy z 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz. U. z 2023 poz. 900 ze zm., art. 165 ust. 7) wynika prawo osób niebędących obywatelami Ukrainy i jednocześnie nieznających języka polskiego w wystarczającym stopniu do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego organizowanej przez organ prowadzący szkołę, trwającej nie dłużej niż 24 miesiące. Wymieniona

wyżej grupa cudzoziemców dysponuje również prawem do wsparcia w postaci nauczyciela wspomagającego, a zatem osoby władającej językiem kraju jej pochodzenia, zatrudnionej w charakterze pomocy nauczyciela przez dyrektora szkoły, jednak przez okres nie dłuższy niż 12 miesięcy (Dz. U. z 2023 poz. 900 ze zm., art. 165 ust. 8). W ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm., art. 57) wprowadzono ułatwienie w kwestii zatrudnienia nauczyciela wspomagającego w latach szkolnych 2021/2022-2023/2024, polegające na umożliwieniu zatrudnienia na rzeczonym stanowisku osoby nieposiadającej obywatelstwa polskiego, jeżeli posiada ona znajomość języka polskiego w mowie i piśmie w stopniu umożliwiającym pomoc danemu uczniowi oraz zniesieniu wymogu potwierdzenia znajomości języka polskiego dokumentem określonym w przepisach o służbie cywilnej.

Organizację kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży, będących ukraińskimi uchodźcami wojennymi określa Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 marca 2022 r. w sprawie organizacji kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży będących obywatelami Ukrainy (Dz. U. 2023 poz. 2094). Delegacja ustawowa do wydania rzeczzonego rozporządzenia została zawarta w art. 59 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 r. poz. 103 ze zm.). Ważną kwestią uregulowaną we wskazanym akcie wykonawczym jest sposób przystąpienia przez ucznia będącego ukraińskim uchodźcą wojennym do egzaminu ósmoklasisty oraz tryb ewentualnego przystąpienia do egzaminu maturalnego.

Zapisy do szkół odbywają się w trybie ciągłym, przez cały rok szkolny i następują na wniosek opiekuna dziecka złożony do dyrektora właściwej szkoły. Klasę, w której kontynuowane ma być kształcenie dziecka ustala się według sumy ukończonych lat nauki szkolnej za granicą, na podstawie stosownych dokumentów wydanych przez placówkę, do której dziecko uczęszczało za granicą, bądź w przypadku braku wskazanych dokumentów – na podstawie oświadczenia opiekuna dziecka. Na wniosek opiekuna złożony u dyrektora szkoły, dziecko może zostać przypisane do klasy niższej niż to wynika z wyżej przedstawionego sposobu ustalenia klasy.

Opieka zdrowotna

Bezpieczeństwo społeczne jest pojęciem wielowymiarowym, a jego komponentów można upatrywać w wielu płaszczyznach rzeczywistości społecznej. Dotyczy ono także sfery zdrowotnej. Nie sposób dysputować o bezpieczeństwie, pomijając ów obszar. Całokształt działań podejmowanych w ramach bezpieczeństwa społecznego ma na celu pieczę nad egzystencją człowieka, w tym ochronę w sytuacji pogorszenia stanu zdrowia (Goryń, 2020, s. 56). Zagrożenie dla zdrowia czy życia oraz ograniczony dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej, czy też w ogóle jego brak, stanowią czynniki ryzyka będące podłożem dla rozwoju niepokoju, poczucia niepewności i obniżenia jakości funkcjonowania we wszystkich aspektach życia.

W kontekście wojny i związanych z nią agresji zbrojnych ważnym elementem wsparcia jest opieka medyczna osób, które poniosły obrażenia i zostały przetransportowane do Polski. Przepisy prawa stanowią o dostępie do wskazanego rodzaju opieki bez konieczności spełnienia szczególnych przesłanek. Determinuje to szybką reakcję służb medycznych i niweluje ewentualne wątpliwości dotyczące kwestii obciążenia kosztami świadczeń medycznych.

Obywateli Ukrainy przebywających na terytorium Polski wyposażono również w uprawnienie do świadczeń opieki zdrowotnej na zasadach i w trybie ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2022 poz. 2561 ze zm.), co wynika z art. 37 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. z 2023 poz. 103 ze zm.). Wprowadzono jednak pewne wyłączenia. Prawo, o którym mowa wyżej, nie obejmuje bowiem leczenia uzdrowiskowego i rehabilitacji uzdrowiskowej, a także podania produktów leczniczych wydawanych świadczeniobiorcom w ramach programów polityki zdrowotnej Ministra Zdrowia. Argumentem przemawiającym za wprowadzeniem wspomnianego ograniczenia jest fakt, iż leczenie uzdrowiskowe i rehabilitacja uzdrowiskowa nie stanowią świadczeń medycznych pierwszoplanowych, ratujących życie, są bowiem fakultatywne i wpływają na poprawę jakości życia jednostki.

Podsumowanie

Właściwością bezpieczeństwa społecznego jest wielopłaszczyznowość, dlatego też jego komponenty zidentyfikować można w niemal każdej sferze bytowania

zbiorowego i jednostkowego. Mechanizmy odpowiedzialne za ochronę wskazanego stanu podlegają częstym przeobrażeniom w wyniku dynamicznych zmian społecznych, kształtujących nowe priorytety. Bodźcem do przekonstruowania struktur bezpieczeństwa społecznego stał się wybuch wojny na Ukrainie, który pociągnął za sobą szereg szkodliwych następstw. Konieczna okazała się implementacja nowych rozwiązań w celu udzielenia uchodźcom wojennym adekwatnego wsparcia, jak również ustabilizowania sytuacji społecznej i złagodzenia niepokoi społecznych.

Sieć podmiotów partycypujących w procesie wsparcia ukraińskich uchodźców wojennych obejmuje przedstawicieli wszystkich trzech sektorów aktywności społeczno-gospodarczej państwa oraz pojedynczych obywateli, a także wiele gałęzi polityki społecznej, w tym politykę migracyjną, zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej, zatrudnienia, oświatową, ochrony zdrowia. Wdrożona pomoc ma zaś charakter wielopostaciowy i można dokonać jej kategoryzacji, biorąc pod uwagę kilka czynników różnicujących. Jednym z nich jest cel i w ramach tej kategorii można wyodrębnić pomoc gwarantującą przetrwanie oraz pomoc ukierunkowaną na usamodzielnienie. *Exemplum* pierwszej grupy stanowi pomoc żywnościowa, zakwaterowanie, interwencyjna opieka medyczna, a zatem wsparcie zapewniające podtrzymanie funkcji psychofizycznych człowieka. Natomiast jako pomoc mającą na celu usamodzielnienie można wskazać pracę socjalną oraz instrumenty ułatwiające podjęcie pracy i prowadzenie działalności gospodarczej. Kolejny element typologii oparty jest o kryterium formy i w tym kontekście można wyszczególnić świadczenia pieniężne, np. jednorazowe świadczenie pieniężne w wysokości 300 zł na osobę, jak również świadczenia niepieniężne np. bezpłatną pomoc psychologiczną. Nadto systematyzacji rodzajów wsparcia uchodźców wojennych można dokonać ze względu na czas trwania, a zatem pomoc doraźną, do której zaliczyć można pomoc rzeczową o charakterze jednorazowym oraz długoterminową obejmującą przykładowo świadczenie wychowawcze czy też możliwość korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej.

W ramach konkluzji stwierdza się, iż w każdym z wariantów wsparcia poddanych analizie dostrzeżono element bezpieczeństwa społecznego. W świetle poczynionych dociekań konstatuje się, że aspekt bezpieczeństwa społecznego w obszarze pomocy ukraińskich uchodźców wojennych dotyczy nie tylko odczuć przedstawicieli tej specyficznej grupy, ale również i przede wszystkim narodu polskiego. We wskazanym kontekście konstytuuje się refleksja-pytanie: jak dalsze, długoterminowe wsparcie uchodźców wpłynie na bezpieczeństwo społeczne Polaków w ujęciu ekonomicznym i dezintegracyjnym?

Streszczenie: Nagły, masowy napływ uchodźców na terytorium Polski spowodowany wybuchem wojny na Ukrainie ukształtował nowe wyzwanie dla aparatury odpowiedzialnej za zapewnienie bezpieczeństwa społecznego. Zaistniała sytuacja społeczna wymagała natychmiastowej reakcji. Nieodzownym okazało się opracowanie, przyjęcie i wdrożenie szeregu rozwiązań ukierunkowanych na pomoc osobom dotkniętym skutkami wojny. Negatywne następstwa wojny odnotowywane są na wielu płaszczyznach rzeczywistości społecznej. W konsekwencji interwencja pomocowa obejmuje każdy aspekt życia zaburzony skutkiem dramatycznych działań wojennych. Wdrożone rozwiązania mają na celu zabezpieczenie elementarnych potrzeb egzystencjonalnych uchodźców wojennych i umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności ludzkiej. Wsparcie zorientowane jest również na niwelowanie niepokoju społecznych i poczucia niestabilności. Niniejszy artykuł stanowi analizę instrumentów wsparcia uchodźców wojennych w kontekście potrzeby ochrony bezpieczeństwa społecznego. Za cel analizy obrano identyfikację elementów bezpieczeństwa społecznego w obszarze pomocy ukraińskim uchodźcom.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, pomoc, uchodźcy wojenni, wojna na Ukrainie

Abstract: The sudden mass influx of refugees into Poland caused by the outbreak of war in Ukraine created a new challenge for the apparatus responsible for ensuring social security. The social situation required an immediate response. It has proved essential to develop, adopt and implement several solutions aimed at helping those affected by the effects of war. The negative consequences of the war are noted on many levels of social reality. Consequently, aid intervention encompasses every aspect of life disrupted by dramatic warfare. The implemented solutions are aimed at securing the basic existential needs of war refugees and enabling them to live in conditions of human dignity. Support is also geared towards alleviating social unrest and feelings of instability. This article analyses instruments to support war refugees in the context of the need to protect social security. The aim of the analysis is to identify elements of social security in assistance to Ukrainian refugees.

Keywords: social security, aid, war refugees, war in Ukraine

Bibliografia

- Bera, R. (2017). Pedagogika bezpieczeństwa w kontekście współczesnych zagrożeń w życiu społecznym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J-Paedagogia-Psychologia*, 30(4), s. 11–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/j.2017.30.4.11>.
- Bińkowski, J. (2017). *Ukraińska imigracja do Polski. Analiza zjawiska w kontekście sytuacji na rynku pracy*, Warszawa-Wojnowice: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu.
- Borys, B. (2004). Sytuacje ekstremalne i ich wpływ na stan psychiczny człowieka. *Psychiatria*, 2, s. 97–105.
- Durasiewicz, A. (2009). Rola świadczeń rodzinnych we wspieraniu rodziny. W: M. Gągacka, K. Głębicka (red.), *Współczesne wyzwania dla lokalnej polityki społecznej* (s. 295–313), Radom: PTPS.
- Gierszewski, J. (2013). Model bezpieczeństwa społecznego na tle teorii systemów. *Colloquium*, 2, s. 65–80.
- Gierszewski, J. (2018). Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego. *Historia i Polityka*, 23(30), s. 21–38. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2018.002>.
- Goryń, P. (2020). Bezpieczeństwo społeczne – jedno czy wiele? W: D. Boćkowski, P. Goryń, K. Goryń (red.), *Bezpieczeństwo i jego percepcja w dyskursie społecznym i militarnym* (s. 47–61). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Heitzman, J. (2010). Zaburzenia po stresie traumatycznym – praktyka kliniczna i opiniowanie. *Psychiatria*, 5, s. 59–64.
- Jurek, K. (2022). Polski rynek pracy dla uchodźców z Ukrainy. *Kultura Bezpieczeństwa*, 42, s. 8–17. DOI:10.5604/01.3001.0015.9473.
- Kolankiewicz, M. (2005). Dzieci cudzoziemskie bez opieki w Polsce. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 4(3), s. 69–92.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 poz. 483 ze zm.).
- Kurowski, P. (2022). Rola minimum socjalnego i minimum egzystencji w Polsce w ujęciu historycznym. *Polityka społeczna*, 01 (tematyczny), s. 37–44. DOI: 10.5604/01.3001.0016.0915.
- Kwaśniewska-Sadkowska, A. (2022). Art. 25. W: W.A. Klaus (red.), *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer. Pobrane 10.07.2023 z: <https://sip.lex.pl/#/commentary/587900680/698120>.
- Ledwójcik, P. (2018). Bezpieczeństwo społeczne – wpływ migracji na zapewnienie bezpieczeństwa społeczności lokalnych na przykładzie województwa lubelskiego. *Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne*, 15, s. 157–168.
- Leszczyński, M. (2013). Decentralizacja funkcji społecznych państwa. *Colloquium*, 3, s. 71–84.

- Marczuk, K.P. (2012). Bezpieczeństwo społeczne: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski. W: A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), *Bezpieczeństwo społeczne. Pojęcia, uwarunkowania, wyzwania* (s. 26–52). Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Mesjasz, Cz. (2008). Economic security. W: H.G. Brauch i in. (eds.), *Globalization and environmental challenges: reconceptualizing security in the 21st century* (s. 569–593). Berlin, Heidelberg: Springer.
- Młyński, J. (2020). Rodzina fundamentem trwałości społeczeństwa. *Kwartalnik Naukowy Fides Et Ratio*, 4, s. 132–148. DOI: 10.34766/fetr.v44i4.447.
- Młyński, J. (2021). *Praca socjalna w bezpieczeństwie społecznym: myśleć – widzieć – działać*. Kraków: Wydawnictwo «scriptum».
- Piecha, J., Jagielski, J. (2020). Prawne ujęcie związania i uznania administracyjnego, W: J. Jagielski, M. Wierzbowski (red.), *Prawo administracyjne* (s. 159–160). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Poleszczuk, M. (2019). Wyzwania migracyjne w aspekcie bezpieczeństwa społecznego i polityki migracyjnej Polski. *Kultura Bezpieczeństwa*, 33, s. 81–94. DOI: 10.5604/01.3001.0013.1948.
- Raczkowska, M. (2006). Minimum socjalne i minimum egzystencji–wzorce warunków bytu ludności żyjącej w sferze ubóstwa. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 58, s. 63–73.
- Sierpowska, I. (2009). Zasada pomocniczości w pomocy społecznej. *Przegląd Prawa i Administracji*, 79, s. 203–225.
- Skrabacz, A. (2012). *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2023 poz. 901 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2023 poz. 103 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2022 poz. 2561 ze zm.).
- Zając, P. (2019). Definicja bezpieczeństwa społecznego okiem prawnika – krytyczna próba usystematyzowania pojęć. *Rocznik Nauk Prawnych*, 4, s. 129–140. DOI: 10.18290/rnp.2019.29.4-9.

Olena Kovalenko

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-5395-2329

Psychologia migrantów przymusowych z Ukrainy i ich wsparcie w Polsce

Psychology of forced migrants from Ukraine and their support in Poland

Wprowadzenie

Gwałtowne wydarzenia, które rozpoczęły się w lutym 2022 roku zmieniły życie wielu ludzi. Ukraina została zaatakowana przez wojska rosyjskie. Zniszczenia są ogromne, przybywa ich z każdym dniem. Cele ataków są nie tylko wojskowe, ale i cywilne. W centrum licznych bombardowań, niezliczonych ataków powietrznych i naziemnych są obiekty strategiczne, żłobki, szkoły, placówki służby zdrowia, fabryki, budynki kulturalne lub religijne, dzielnice mieszkalne, budynki mieszkalne, domy, rynki, centra handlowe, miasta i wsie. Niektóre obszary są zniekształcone i zdewastowane. Mężczyźni, kobiety i dzieci są ranni lub zabijani. Wielu ludzi przebywa w piwnicach pozbawionych podstawowych udogodnień. Niszczono są rodziny. Nieustanna jest obawa użycia broni nuklearnej. Atak Rosji na Ukrainę zmusił wiele osób do szukania ochrony i schronienia w innych krajach, w tym w Polsce. Przez półtora roku Ukraińcy napotykają różne trudności (społeczne, gospodarcze, psychologiczne itp.), ich sytuacja jest często niepewna. Niewinni ludzie doświadczają negatywnych emocji i niepokoju, cierpią, pogorszyła się jakość ich życia. Psychologicznym konsekwencjom opuszczenia domu, rodziny, przyjaciół i wspomnień towarzyszą konsekwencje ekonomiczne i społeczne związane z opuszczeniem nie tylko domu, ale również pracy i posiadanych dóbr materialnych. Ludziom brakuje pewności co do

warunków życia. Potrzeba pomocy i wsparcia jest równie silna co na początku wojny.

Różnorodność uciekinierów przed wojną z Ukrainy w Polsce

Większość Ukraińców, którzy przybyli do Polski po 24 lutego 2022 r., to migranci przymusowi lub wojenni, osoby, które otrzymały ochronę czasową, ponieważ opuściły swój kraj i masowo szukały i szukają ochrony ze względu na obcą okupację i agresję militarną Rosji w swoim kraju. Wyjazd z Ukrainy nie był więc rezultatem dobrowolnej decyzji. Nazywani są uchodźcami, choć oficjalnie nie zawsze otrzymują ten status. Uchodźcy to osoby, które uciekają ze swojego kraju z powodu „uzasadnionej obawy” przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych; które znajdują się poza granicami swojego kraju, którego są obywatelami lub stałego zamieszkania, a z powodu tego strachu nie mogą lub nie chcą do niego wrócić (Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, 1951, 1967).

Ludzie z Ukrainy, którzy uciekli przed wojną do Polski, różnią się między sobą pod względem kondycji finansowej, poziomu wykształcenia, kultury i doświadczenia; przybywają samodzielnie lub w różnych grupach (z krewnymi, przyjaciółmi, nierzadko zwierzętami domowymi). Najczęściej są to jednak kobiety z małoletnimi dziećmi, samotne kobiety, osoby starsze obu płci, które nie mają wystarczającego wsparcia finansowego. Ludzie, którzy zostali zmuszeni do ucieczki przed wrogiem z różnych terenów Ukrainy i w różnym czasie. Na początku aktywnych działań wojennych wyjeżdżali ludzie ze wszystkich regionów Ukrainy, później zdecydowali się wyjeżdżać raczej ci z południa i wschodu Ukrainy, z terenów okupowanych przez wroga. Wyjeżdżali w różny sposób, z różnym bagażem. Przekraczali granicę pociągiem, autobusem, samochodem lub pieszo, mając ze sobą walizkę, plecak lub torebkę. Niektórzy nawet bez żadnego bagażu. Na Ukrainie zostawili rodziców, matki, siostry, dzieci, tych, którzy nie chcieli wyjeżdżać; lub mężów, braci, synów, ojców, czyli tych, którzy wyjechać nie mogli. Niektórzy wyjechali całymi rodzinami. Mieszkania na Ukrainie u jednych pozostają całe i nieuszkodzone lub mało uszkodzone, u innych zostały całkowicie zniszczone. Jedni żyją ze swoich oszczędności, ukraińskiej emerytury, inni – z pomocy rodziny lub kogoś innego, jeszcze inni szukają pracy w Polsce, aby przetrwać. Niektórzy uciekający przed wojną już wracają do Ukrainy, ktoś jedzie dalej, do innych krajów. Są tacy, którzy, wróciwszy na Ukrainę, przyjeżdżają do

Polski ponownie. W życiu codziennym niektórzy Ukraińcy posługują się głównie językiem ukraińskim, inni rosyjskim, a jeszcze inni próbują przejść z rosyjskiego na ukraiński. Ukraińscy uchodźcy często mają różne wierzenia i zwyczaje kulturowe: są prawosławni, katolicy, buddyści, ateści itp. Te różnice religijne mogą wpływać na ich zdrowie psychiczne i dobre samopoczucie.

Psychologia Ukraińców uciekających przed wojną

Stan psychologiczny Ukraińców, którzy przyjeżdżają do Polski po 24 lutego 2022 roku jest różny. Trudno jest tym, którzy dotąd byli pod ostrzałem, okupacją, ukrywali się w piwnicach, stracili krewnych i przyjaciół (i teraz tracą), stracili domy. Ale jest to również trudne dla tych, którzy stale żyją w polu informacyjnym walczącego kraju. Często charakteryzują się niestabilnymi, sprzecznymi stanami emocjonalnymi – poczuciem bezradności, wzmożoną drażliwością, obniżonym nastrojem, oderwaniem emocjonalnym (odrętwieniem), niemożnością czerpania przyjemności z czynności, które zwykle przynosiły im radość; mogą miewać depresję i odczuwać niepokój. Uciekinierzy przed wojną boją się o pozostawionych w Ukrainie ludzi, o stan zachowania lub zniszczenia ich miejsca pochodzenia, całej Ukrainy. Ciągły niepokój zmienia się wraz z rozprzestrzenianiem się wojny, eskalacją, pojawieniem się wiadomości negatywnych, zwłaszcza że sytuacja w każdej chwili może się zmienić. Bardzo boją się obrażeń lub śmierci znajomych. Te urazy i zgony mogą się mnożyć. Doświadczenia te mogą mieć cechy wspólne, ale i znaczące różnice, w zależności od ludzi, ich zasobów umysłowych, ich wrażliwości i sposobu, w jaki zostali tą traumą dotknięci. Możliwe są udręka, smutek, żaloba, zaburzenia snu, mimowolne przeżywanie na nowo bombardowań, wybuchów i innych form agresji. Mogą również pojawić się lub nałożyć na siebie zaburzenia somatyczne i behawioralne. Zakłócenia, jeśli występują, mogą objawiać się w perspektywie krótko-, średnio- lub długoterminowej z różnym natężeniem. Mogą się cofać lub pogarszać (Bouchard, Stiegler, Padmanabhanunni, Pretorius, 2023). Takie doświadczenia mogą prowadzić do pojawienia się różnych problemów (nieporozumień, kłótni) w relacjach z bliskimi, z którymi wyjechali i są teraz zmuszeni wspólnie żyć i funkcjonować.

Ukraińcy, którzy opuszczają ojczyznę z powodu wojny, często cierpią na zespół stresu pourazowego, który charakteryzuje się stałą, intensywną reakcją na wspomnienie traumatycznego wydarzenia, zmienionym nastrojem, poczuciem bezpośredniego zagrożenia, zaburzeniami snu i nadmierną czujnością (Shalev, Liberzon, Marmar, 2017). Do rozwoju zespołu stresu pourazowego mogą

przyczynić się trauma i niepewność związane z przeprowadzką, przemocą i utratą bliskich, brakiem wsparcia. Migranci z Ukrainy mogli doświadczyć różnych form przemocy, w tym bombardowań, strzelanin, ostrzałów, utracili bliskich, domy i wspólnotę. To wszystko jest traumatyczne i często przyczynia się do rozwoju zespołu stresu pourazowego. Z nim związane jest poczucie bezradności, beznadziejności, niepokoju, niepewności co do swojej przyszłości, z powodu konieczności opuszczenia swoich domów i społeczności. Objawy zespołu stresu pourazowego może zaostrzyć poczucie izolacji Ukraińców w Polsce, odłączenie od swoich sieci społecznych i tożsamości kulturowej.

Ważne jest, aby nie ignorować takich negatywnych stanów emocjonalnych, a gdy pojawiają się problemy, szukać pomocy i wsparcia. Należy jednak zauważyć, że niektórym osobom trudno jest poprosić o pomoc (choć ją potrzebują); nie wiedzą, jak to zrobić, czują się niekomfortowo i ogarnia ich bezradność.

Niekorzystny stan psychologiczny Ukraińców uciekających przed wojną może prowadzić do pogorszenia ich dobrostanu psychologicznego. Taki dobrostan jest bardzo skomplikowanym zjawiskiem osobowościowym. Kształtuje się w procesie działalności człowieka oraz w systemie realnych relacji z otaczającymi go ludźmi. Dobrostan psychologiczny można opisać poczuciem satysfakcji z życia, świadomością realizacji własnego potencjału, tworzeniem wartości obiektywnych i subiektywnych. Ma pewne aspekty, takie jak dobrostan oceniający (lub zadowolenie z życia), dobrostan hedoniczny (odczuwanie szczęścia, smutku itp.) oraz dobrostan eudemoniczny (poczucie celu i sensu życia) (Steptoe, Deaton, Stone, 2015). Dobrostan psychologiczny jest związany ze zjawiskami samorealizacji i rozwoju osobowościowego, realizacji własnego potencjału, emocjonalną oceną samego siebie i własnego życia. Uciekinierzy przed wojną z niskim dobrostanem psychologicznym ciągle są przygnębieni, nie mogą się zajmować działalnością generatywną, niezadowolone z siebie i otoczenia.

Adaptacja społeczna Ukraińców w Polsce

Ukraińcy, którzy przyjechali do Polski, muszą się dostosować, przyzwyczaić do nowych warunków bytowania, miejsca pobytu, zmieniających się wymagań. Takie dostosowanie wymaga pewnej ilości czasu i wysiłku ze strony samej jednostki. Przystosowanie społeczne – jako proces integracji jednostki ze społeczeństwem, proces jej adaptacji do warunków środowiska społecznego – jest istotne dla osób uciekających przed wojną, determinuje bowiem dobrostan człowieka.

Nie wszyscy ludzie łatwo się przystosowują w Polsce. Trudniej zaadaptować się w Polsce tym Ukraińcom, którzy nagle wyjechali, mają krewnych pozostawionych w domu, nie mogą znaleźć pracy i zawodu w Polsce. Również osoby z problemami zdrowotnymi, osoby starsze mają trudności z adaptacją do warunków nowego środowiska społecznego. Proces przyzwyczajania Ukraińców komplikuje ich nieznajomość języka polskiego, niezrozumienie różnych, m.in. ważnych ogłoszeń, napisów itp. Nie zawsze też rozumieją, co się do nich mówi.

Istnieją różne strategie w społecznej adaptacji osobowości, które wyróżnił D.B. Bromley (1974), ale mogą być one rozpatrywane także w kontekście adaptacji Ukraińców w nowym dla nich społeczeństwie.

Strategia konstruktywna charakteryzuje osoby dojrzałe, dobrze zintegrowane w społeczeństwie, pracujące, pragnące nawiązywania relacji z otaczającymi ich ludźmi, cieszące się życiem, które posługują się językiem polskim w życiu codziennym. Tacy ludzie są cierpliwi, elastyczni, świadomi siebie, własnych możliwości i perspektyw; akceptują fakty, które towarzyszą nowym warunkom życia. Są aktywni społecznie, postępują zgodnie z normami przyjętymi w społeczności; konfrontują wymagania swojego otoczenia z własnymi, aktualnymi możliwościami, wnoszą inicjatywę pozwalającą im na włączenie się w aktywność innych ludzi, rozwijając tym samym własną osobowość (Śliwak, Reizer, Partyka, 2015). Potrafią cieszyć się pewnymi przejawami życia (relacjami, związkami, pracą, jedzeniem itp.).

Strategia zależna różni się od poprzedniej wyższym poziomem bierności i uzależnienia. Jednostka jest dobrze zintegrowana, ale polega na wsparciu materialnym innych osób i oczekuje od nich wsparcia fizycznego, emocjonalnego, finansowego. Nie podejmuje wysiłku znalezienia pracy i nauki języka polskiego, choć rozumie go powierzchownie. Potrafi łączyć ogólne zadowolenie z życia ze skłonnością do nadmiernego optymizmu, niepraktyczności.

Strategia obronna odzwierciedla mniej konstruktywny model adaptacji w nowym społeczeństwie. Charakteryzuje się przesadną powściągliwością emocjonalną, nieufnością i podejrzliwością w komunikacji międzyludzkiej, wystarczającą bezpośredniością w działaniu i przyzwyczajeniach, pragnieniem samowystarczalności i niechęcią zwracania należytej uwagi na swoje potrzeby i problemy. Takie osoby nie są skłonne do wyrażania własnego zdania, trudno jest im mówić o swoich problemach i prosić o pomoc. Zostali zmuszeni do wyjazdu z Ukrainy na początku aktywnych działań wojennych w ich ojczyźnie i nie widzą zalet przebywania w Polsce. Nie pragną szukać pracy i uczyć języka polskiego.

Wroga strategia przejawia się w agresywności, wybuchowości, podejrzliwości, tendencji do przenoszenia własnego niezadowolenia na otoczenie i przypisywania winy za konieczność przeprowadzki do innego kraju, własne niepowodzenia. Są nierealistyczni w ocenie rzeczywistości, z powodu nieufności zamykają się w sobie i unikają kontaktu z innymi. Mogą być szczególnie wrogo nastawieni do mieszkańców kraju, w którym się znajdują. Takie osoby nie chcą szukać pracy i uczyć języka polskiego, mówią w języku rosyjskim lub ukraińskim. Nie akceptują swojej nowej sytuacji społecznej, z rozpaczą myślą o zmianach statusu. Takich ludzi w Polsce nie ma zbyt wielu.

Osoby z samonienawidzącą strategią przystosowania się do nowego społeczeństwa różnią się od poprzednich tym, że ich agresja jest skierowana na siebie. Są bierni, mało inicjatywni, skłonni do depresji, krytykują i gardzą własnym życiem; takie osoby nie chcą szukać pracy i uczyć się języka polskiego; są pesymistyczne, nie wierzą, że mogą zmienić swoje życie. Były zmuszone do wyjazdu z Ukrainy i nienawidzą siebie, że się na to zgodziły. Zdając sobie sprawę z faktów zmiany we własnym życiu, nie zazdroszczą innym mieszkańcom kraju, w którym przebywają.

Biorąc pod uwagę trendy rozwojowe procesów integracyjnych w Europie, polskie społeczeństwo poszukuje mechanizmów i nowych podejść do ewentualnego regulowania i rozwiązywania złożonych zadań, stwarza warunki do zaspokojenia potrzeb narodowych, kulturalnych i edukacyjnych migrantów przymusowych z Ukrainy. Potwierdzają to słowa prezydenta Andrzeja Dudy, że dziś możemy oprzeć się na ideologicznych zasadach i dziedzictwie Konstytucji Majowej, w szczególności na zasadzie, że wszelka władza w społeczeństwie ludzkim zaczyna się od woli narodu. Podkreśla, że Ustawa Rządowa z 1791 r. kierowała się zasadami, które do dziś są traktowane jako fundamenty cywilizacji europejskiej i europejskiego ładu: poszanowanie godności ludzkiej, wolności, równości i solidarności. To wskazania aksjologicznej busoli, których nigdy nie możemy utracić z pola widzenia (Duda, 2021).

„Syndrom uchodźcy” u Ukraińców

U osób, które z powodu wojny wyjechały z Ukrainy do Polski, może rozwinąć się „syndrom uchodźcy” – specyficzna reakcja na stres związana z aktywacją sprzecznych emocji i negatywnych myśli. Jego występowanie zależy przede wszystkim od cech i stanu psychiki każdego człowieka. Objawy „syndromu uchodźcy” to obniżony nastrój, poczucie bezradności, poczucie utraty domu, poczucie winy

za bezpieczne życie, gdy ludzie umierają na Ukrainie, wzmożona drażliwość, niekontrolowane wybuchy agresji, niezdolność do radości, emocjonalne odrętwienie, gwałtowne wahania uczuć wobec mieszkańców kraju przyjmującego – od szczerej wdzięczności po gniew, z powodu ich dobrego samopoczucia.

Ukraińcy uciekający przed wojną w Polsce mogą cierpieć z powodu konieczności opuszczenia ojczyzny, miejsca, do którego są przyzwyczajeni; tęsknią za utraconym domem, zwykłym sposobem życia; tęsknią za utraconymi krewnymi i przyjaciółmi; czują własną bezużyteczność i porzucenie (jest to szczególnie charakterystyczne dla osób starszych). Czują się jak obcy, ludzie bez ojczyzny. Wiele osób traci poczucie perspektywy, nie ma pewności co do przyszłości. Czują też strach o siebie i bliskich. Boją się chodzić do szpitali i lekarzy za granicą. Czując napięcie psychiczne, Ukraińcom trudno jest zrozumieć innych ludzi.

Samotność Ukraińców w Polsce

Nieprzystosowani społecznie i tęskniący Ukraińcy uciekający przed wojną do Polski mogą cierpieć na samotność (Śliwak, Reizer, Partyka, 2015).

Samotność jest złożonym zjawiskiem psychicznym, używanym do określenia stanu emocjonalnego, subiektywnego doświadczenia związanego z naruszeniem lub brakiem bliskich, pozytywnych więzi emocjonalnych z innymi ludźmi. Osoba samotna doświadcza swojej izolacji, niemożności lub niechęci do otrzymania adekwatnej odpowiedzi (reakcji), akceptacji i uznania siebie przez innych ludzi. Poczuciu osamotnienia towarzyszy pojawienie się pustki, niepokoju, nudy, bezradności, rozpacz. Samotność powoduje stres, który zwiększa ryzyko chorób serca, migreny, złego snu, cukrzycy, depresji i przedwczesnej śmierci (Peplau, 1985; Świtoń, Wnuk, 2015). Samotności nie należy mylić z izolacją – obiektywnym brakiem kontaktów społecznych, przebywaniem człowieka w odseparowaniu od innych ludzi. Samotność jako subiektywny stan psychiczny w niewielkim stopniu zależy od obecności kontaktów. Osoba może być naprawdę odizolowana, ale nie czuć się samotna. Chociaż, jeśli człowiek czuje się samotny, jego krąg kontaktów jest zwykle ograniczony. Różnica między samotnością a izolacją polega na tym, że osoba samotna ma dysharmonijne relacje z samą sobą, ludźmi wokół niej i ogólnie ze światem. Samotny uciekinier przed wojną na Ukrainie nie może porozumieć się z otaczającymi, jego życie jest pełne kryzysów i cierpienia (Kovalenko, 2022a).

Szok kulturowy

Wielu Ukraińców, którzy przyjechali do Polski po 24 lutego 2022 r., nie jest przyzwyczajonych do tego, jak zorganizowane jest życie w ich nowym kraju, jak funkcjonuje społeczeństwo. W związku z tym mogą doświadczyć psychologicznej dezorientacji i fizycznego dyskomfortu podczas spotkania z inną społecznością, rzeczywistością (szoku kulturowego). Wiąże się to z faktem, że procesowi wchodzenia i adaptacji do innego środowiska kulturowego często towarzyszy konieczność podjęcia starań o osiągnięcie równowagi psychicznej. Do takiej dezorientacji przyczyniają się również poczucie odrzucenia, utraty zwykłych więzi społecznych i statusu, bezsilności z powodu niemożności efektywnej interakcji w nowym środowisku kulturowym; naruszenie samoidentyfikacji i oczekiwań dotyczących ról; niepokój, który przeradza się w oburzenie na świadomość różnic kulturowych. Każdy uciekinier przed wojną miał swój status społeczny na Ukrainie, nad kształtowaniem którego pracował przez długi czas. W Polsce ten status raczej będzie inny.

Niewystarczający poziom znajomości języka polskiego może prowadzić do poczucia dystansu społecznego i izolacji od otaczającego środowiska. Stres związany z niemożnością wyrażenia swoich myśli i uczuć w języku polskim może prowadzić do powstania sprzecznych, negatywnych emocji, pogorszenia stanu psychicznego oraz poczucia nieadekwatności i niższości w nowym środowisku. Bariera językowa wpływa na kształtowanie się tożsamości i samoświadomości Ukraińców w Polsce. Mogą czuć się oderwani od własnej tożsamości narodowej i korzeni kulturowych, co prowadzi do poczucia samotności, wyobcowania i zwątpienia w siebie. Poczucie niepewności i lęk przed komunikowaniem się w języku obcym staje się przeszkodą w udanej adaptacji językowej.

Przebieg i czas trwania szoku kulturowego zależą od wielu czynników: na przykład perspektyw powrotu (lub nie) do kraju ojczystego, statusu ekonomicznego i stabilności ekonomicznej, rzeczywistej różnicy między kulturą ojczystą a kulturą nowego kraju. Decyduje o tym również obecność wsparcia ze strony rodziny lub przyjaciół, a także sposób przyjmowania danej osoby w nowym kraju, sposób jej traktowania.

Stosunek polskich obywateli do Ukraińców

Większość polskich obywateli ma pozytywny stosunek do Ukraińców, którzy przybyli do ich kraju po 24 lutego 2022 r., oraz bardzo wysoką akceptację dla

przyjmowania migrantów przymusowych z Ukrainy. Uciekinierzy przed wojną czują wsparcie i pomoc. Chociaż motywacje do takiego wsparcia i pomocy mogą być różne. Najczęściej mieszkańcy Polski po prostu chcą pomagać i wspierać (niektórzy nawet nie oczekują rekompensat od państwa, samorządu terytorialnego czy samych uchodźców). Otwartość na osoby pochodzące z Ukrainy może wynikać z tego, że Polska i Ukraina znajdują się blisko siebie geograficznie; są podobne do siebie z kulturowego punktu widzenia; Polacy mieli z Ukraińcami kontakt wcześniej, ze względu na ich obecność na polskim rynku pracy, wielu ma ukraińskich znajomych, kolegów/koleżanki w pracy, to powoduje zmniejszenie obaw (Kubiciel-Lodzińska, Kownacka, 2023). Niektórzy kierują się także obawą, że Rosja nie zatrzyma się na Ukrainie i posunie się dalej, chcąc zagarnąć terytoria innych krajów. Państwo na różne sposoby (w tym finansowo) pomaga swoim obywatelom w udzielaniu pomocy i wsparcia osobom, które przybyły do Polski z powodu wojny.

Wsparcie Ukraińców w Polsce

Ukraińcy potrzebują i otrzymują w Polsce różnego rodzaju wsparcie i pomoc. Udzielanie wsparcia to tworzenie warunków i możliwości, które przyczynią się do zaspokojenia potrzeb jednostki i rozwoju osobowości zdolnej do optymalnego funkcjonowania w istniejących okolicznościach życiowych.

Traktujemy wsparcie jako proces i rezultat. Wsparcie jako proces to tworzenie warunków i możliwości, które przyczynią się do rozwoju jednostki zdolnej do zaakceptowania sytuacji, w której się znajduje i siebie w tej sytuacji oraz świadomych i aktywnych działań na rzecz przezwyciężenia pojawiających się problemów. Rezultatem wsparcia jest społeczna sytuacja rozwojowa, odpowiadająca wiekowi i indywidualnym cechom osoby oraz stwarzająca warunki do realizacji zadań jej rozwoju (Kovalenko, 2022b). Zapewniając wsparcie psychologiczne Ukraińców w Polsce, warto podejść do każdej osoby indywidualnie, uwzględniając jej potrzeby i zainteresowania.

Migranci przymusowi z Ukrainy w Polsce otrzymują różnego rodzaju wsparcie, włącznie ze wsparciem cielesnym, fizycznym, zdrowotnym, finansowym, społecznym, psychologicznym, wsparcie poprzez pracę i działania.

Wsparcie cielesne, zdrowotne i fizyczne Ukraińców w Polsce

Wsparcie cielesne, takie jak uściski lub po prostu dotykanie dłoni lub pleców, pomaga człowiekowi regulować stany i przeżycia emocjonalne oraz wyciszać się na poziomie fizjologicznym. Można to analizować w kontekście terapii zorientowanej na ciało, która wykorzystuje specjalne środki oddziaływania psychoterapeutycznego, a mianowicie: pracę z ruchem, oddechem, napięciem mięśniowym, co pomaga łączyć uczucia, umysł i doznania cielesne. Stosowanie tych metod przyczynia się do stworzenia warunków do pełnego i ufego kontaktu jednostki z funkcjonowaniem własnego organizmu. Skutecznie prowadzona praca z wykorzystaniem metod terapii zorientowanej na ciało prowadzi do poczucia wewnętrznej wolności człowieka, pozbycia się napięć mięśniowych i osiągnięcia życiowej harmonii. Przy pomocy ciała można pracować z emocjami jednostki, sferą jej relacji, samoakceptacją.

Istotną cechą terapii zorientowanej na ciało jest to, że praca z ciałem stwarza wyjątkowe możliwości oddziaływania terapeutycznego „poza cenzurą świadomości”. Pozwala to na zarejestrowanie prawdziwych źródeł aktualnych i bolesnych problemów oraz dotarcie do głębokich poziomów nieświadomości, które są reprezentowane w ciele. Podczas pracy terapeutycznej negatywne stany i uczucia osobowości (wściekłość, złość, strach, niepokój) zaczynają się urzeczywistniać i stają się dostępne do zmiany (Zhyvtsova, 2021).

Terapia zorientowana na ciało, związana z rehabilitacją ruchową, jako zespołem działań mających na celu przywrócenie pełnej funkcjonalności organizmu. Należą do nich: ćwiczenia i zajęcia ruchowe, masaże, różne terapie, a także hartowanie i opalanie. Stosowanie wychowania fizycznego jest jednym z najstarszych i najskuteczniejszych sposobów wspierania zwłaszcza osób dotkniętych zdarzeniami krytycznymi. Konieczne jest dobranie odpowiedniego zestawu ćwiczeń i zajęć dla pacjenta, które pomogą w powrocie do zdrowia. Do popularnych terapii należą: ergoterapia, kinezyterapia, hydrokinezyterapia. Wszystkie mają na celu leczenie ruchem ciała, a hydrokinezyterapię stosuje się w wodzie. Są to pływanie, gimnastyka, korekcja ruchów i inne ćwiczenia, które są nieco łatwiejsze dzięki wpływowi wody. Masaż leczniczy wyróżnia się jako skuteczna metoda – stosuje się go przy wielu różnych schorzeniach i urazach, jakie mogą mieć osoby uciekające przed wojną. Główne efekty po odpowiedniej rehabilitacji ruchowej to: poprawa ogólnej kondycji organizmu, ukrwienia i przemiany materii; uśmierzanie bólu; powrót do pełnej funkcjonalności i jej poprawienie.

Dla uciekinierów przed wojną na Ukrainie ważna jest pomoc w zaspokojeniu podstawowych potrzeb, najpierw fizjologicznych i potrzeb w bezpieczeństwie, oraz żywność, schronienie, opieka zdrowotna. To jest niezbędne do dobrego samopoczucia emocjonalnego. Ważne jest, by umożliwić uciekinierom dostęp do tych zasobów i w razie potrzeby zapewnić pomoc w dostępie do nich.

Ukraińcy w Polsce również mogą korzystać z europejskiej karty ubezpieczenia zdrowotnego, która daje prawo do niezbędnego leczenia podczas tymczasowego pobytu w innym państwie członkowskim. Otrzymują wsparcie fizyczne jako pomoc w wykonaniu jakiejś czynności (w zrobieniu czegoś, czego nie może teraz zrobić sam, zamiast niego lub razem z nim).

Finansowe wsparcie Ukraińców w Polsce

Przed wojną do Polski głównie uciekają kobiety z dziećmi, które mogą mieć problem z podjęciem pracy na pełen etat i utrzymaniem rodziny. Dlatego większość zasiłków dla uchodźców z Ukrainy obejmuje świadczenia rodzinne zaspokajające podstawowe potrzeby finansowe rodzin. Istnieją różne programy, które umożliwiają ukraińskim uchodźcom otrzymanie pomocy finansowej w Polsce (Szymański, 2022). Między innymi są następujące:

- jednorazowe świadczenie pieniężne na żywność, odzież lub opłaty mieszkaniowe w wysokości 300 zł. Przysługuje ono na każdego członka rodziny, który trafił do Polski;
- dofinansowanie mieszkań dla Ukraińców w Polsce. Każdy obywatel Polski, który przyjął pod swój dach oraz zapewnił utrzymanie uchodźcy z Ukrainy, może wnioskować o zwrot poniesionych z tego tytułu kosztów w wysokości 40 zł za dzień za każdą osobę. Pieniądze te powinny pokryć koszty zakwaterowania i wyżywienia oraz zapewnienia innych podstawowych potrzeb życiowych;
- program „Rodzina 500 plus”. Pieniądze o takiej wysokości przysługują na każde dziecko w rodzinie do ukończenia przez nie 18 lat, jeśli zamieszkuje wspólnie z rodzicem (opiekunem) oraz pozostaje na jego utrzymaniu.

Wsparcie społeczne Ukraińców w Polsce

Wsparcie społeczne ma kluczowe znaczenie dla zdrowia psychicznego i dobrego samopoczucia ukraińskich uciekinierów przed wojną. Takie wsparcie występuje jako system środków służących pomocy ludziom poprzez dostarczanie

im niezbędnych informacji, środków finansowych, pożyczek, szkoleń, ochrony praw człowieka, miejsca zamieszkania itp. Może pochodzić z różnych źródeł, takich jak rodzina, przyjaciele i członkowie społeczności; może dać uchodźcom poczucie przynależności, zmniejszyć ich poczucie izolacji i zapewnić praktyczną pomoc w takich zadaniach jak: znalezienie mieszkania, zatrudnienie, dostęp do opieki zdrowotnej.

Wsparcie i pomoc społeczna Ukraińcom w Polsce może być zapewniana poprzez zachowanie ich tożsamości kulturowej. Jedną ze strategii, która może pomóc ukraińskim uchodźcom w skutecznej adaptacji, jest zachowanie pewnych aspektów ich tożsamości kulturowej. Może to obejmować udział w wydarzeniach i działaniach kulturalnych, utrzymywanie więzi z krajem ojczystym oraz tworzenie więzi społecznych z innymi uchodźcami, którzy podzielają ich pochodzenie kulturowe.

Uczestnictwo w działaniach społecznych i wolontariacie powinno sprawić, że uciekinierzy przed wojną na Ukrainie poczują się docenieni i potrzebni w swojej nowej społeczności, co powinno zwiększyć ich samoocenę i pewność siebie. Uczestnicząc w wydarzeniach towarzyskich, mają możliwość nawiązania nowych relacji i pozbycia się poczucia izolacji od społeczeństwa. Również działalność społeczna i wolontariacka przyczynia się do zwiększenia aktywności fizycznej, zmniejszenia stresu oraz rozwijania nowych umiejętności i zainteresowań.

Korzystając z możliwości uczenia się i rozwoju umiejętności, ukraińscy uciekinierzy przed wojną otrzymują wsparcie społeczne. Zdobywanie nowych umiejętności lub zdobywanie wykształcenia może stworzyć poczucie celu i spełnienia, co poprawia samopoczucie emocjonalne. Umożliwienie uchodźcom udziału w programach szkolenia zawodowego lub kursach szkoleniowych może być dla nich nowym początkiem.

Wsparcie psychologiczne Ukraińców w Polsce

Wielu uchodźców doświadczyło traumy i może potrzebować pomocy oraz profesjonalnego wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego. Osoba, która otrzymuje wsparcie psychologiczne, jest w stanie, po pierwsze, odpowiednio przeanalizować i ocenić wydarzenia życiowe oraz to, co się z nią dzieje; po drugie, organizować własną przestrzeń i czas życiowy, regulować emocje i przeżycia; po trzecie, nawiązywać i utrzymywać niezbędne kontakty z innymi ludźmi.

Uciekinier przed wojną w Polsce może występować jako podmiot i przedmiot wsparcia psychologicznego, ponieważ sam może być zdolny do świadomego

i aktywnego działania w celu przezwyciężenia pojawiających się problemów, a także może stwarzać warunki i możliwości, które będą sprzyjały jego rozwojowi i zapewnią akceptację sytuacji, w której się znajduje. Również otaczające go osoby (krewni, przyjaciele i znajomi, osoby świadczące różne usługi) mogą stworzyć mu takie warunki i możliwości realizacji zdolności, które są ważne w obecnej sytuacji.

Wsparcie psychologiczne, jakie otrzymują w Polsce Ukraińcy, to w szczególności wsparcie emocjonalne, takie jak współczucie dla osoby, dzielenie się emocjami, czy wsparcie motywacyjne, takie jak np. zachęcanie osoby do aktywności w poszukiwaniu pracy itp. Wsparcie psychologiczne jest złożonym, wielopoziomowym procesem, w wyniku którego następuje zmiana postawy człowieka wobec siebie i otoczenia w sytuacjach problemowych pojawiających się w toku życia. Dlatego celem takiego wsparcia jest podniesienie poziomu świadomości siebie i sytuacji, w wyniku czego jednostka otrzymuje zasoby, których jej brakuje do przezwyciężenia różnych sytuacji problemowych.

Specyfiką wsparcia psychologicznego jest stworzenie warunków do podjęcia przez osobę świadomej i odpowiedzialnej decyzji. Y. Gold (1992) zauważa, że takie wsparcie wiąże się z zaspokojeniem potrzeb emocjonalno-fizycznych (bezpieczeństwo itp.), psychospołecznych (relacje itp.) oraz osobowo-intelektualnych (w doświadczeniu estetycznym, nowatorskich technikach itp.).

Wsparcie psychologiczne dla uciekinierów przed wojną polega na rozwijaniu umiejętności działania w sytuacji niepewności, tolerancji wobec niepewności. Dla osobowości tolerującej niepewność charakterystyczne są: tolerowanie sytuacji niepewnych; poczucie komfortu w chwili bycia w takiej sytuacji; postrzeganie niepewnych sytuacji jako ewentualnych, pożądaných; umiejętność refleksji nad problemem, nawet jeśli wszystkie czynniki i możliwe konsekwencje podjęcia decyzji są nieznane; umiejętność akceptowania konfliktów i napięć powstających w niepewnych sytuacjach; umiejętność opierania się brakowi połączenia i logiki w napływających informacjach; umiejętność akceptacji nieznanego; umiejętność postrzegania nowych, nieznaných i ryzykownych sytuacji jako stymulujących; chęć dostosowania się do niepewnej sytuacji lub pomysłu. Zamiast tego nietolerancyjna osobowość postrzega niepewne sytuacje jako źródło zagrożenia; ma tendencję do wydawania sądów biegunowych; stara się podejmować pochopne decyzje, często bez uwzględnienia rzeczywistego stanu rzeczy; ma pragnienie oczywistej i bezwarunkowej akceptacji lub odrzucenia w relacjach z innymi ludźmi; jest niezdolna do myślenia w kategoriach prawdopodobieństwa i stara się unikać nieprzejrzystości i niekonkretności; ma tendencję do reagowania lękiem

na niezrozumiałe sytuacje; wymaga kategoryzacji; nie akceptuje możliwości istnienia cech pozytywnych i negatywnych w obrębie tego samego przedmiotu; skłonna do dychotomicznego postrzegania; nie jest w stanie dostrzec sprzecznych i szybko zmieniających się bodźców; szuka bezpieczeństwa i stara się unikać niepewności; woli to, co znane, odrzuca wszystko, co nieznanne.

Środki i sposoby wsparcia psychologicznego i społecznego Ukraińców w Polsce

Istnieją różne środki i sposoby wsparcia psychologicznego i społecznego jednostki, w wyniku których rozwija umiejętność adekwatnej analizy i oceny wydarzeń życiowych oraz tego, co się z nią dzieje, organizowania własnej przestrzeni i czasu życiowego, regulowania swoich emocji i doświadczeń, nawiązywania i utrzymywania potrzebnych jej kontaktów z innymi ludźmi. Za takie środki można uznać aktywność fizyczną (uprawianie sportu, taniec, a nawet zwykłe chodzenie, bieganie), aktywność intelektualną (analiza i systematyzacja własnego życia, czytanie, oglądanie różnych programów informacyjnych i filmów, wyszukiwanie informacji w Internecie), autosugestię (wpływ człowieka na siebie, który pozwala na zmianę stanu psychofizycznego, uspokojenie), zajęcia artystyczne (słuchanie i granie muzyki, rysowanie, hobby), religię i każdą inną aktywność produkcyjną, dającą osobie poczucie satysfakcji.

Ważnym środkiem/narzędziem wsparcia psychologicznego osoby w trudnych warunkach życiowych jest jej interakcja z otaczającymi ją ludźmi, która przyczynia się do zaspokojenia jej potrzeb życiowych. Takim środkiem może być zarówno proces interakcji (komunikacja bezpośrednia), jak i rezultat (relacje i usługi otrzymywane przez osobę). Wiadomo, że utrzymywanie kontaktu fizycznego z osobą pozwala jej poczuć się pewniej. Czasem wystarczy nawet być blisko niej, by nie czuła się samotna.

Wsparcie psychologiczne może przybierać różne formy, w tym indywidualne i grupowe poradnictwo, terapię i grupy wsparcia. Grupa wsparcia to zbiór osób, które cyklicznie spotykają się, aby pomagać sobie nawzajem poprzez wymianę doświadczeń, mierzyć się z problemami, które powodują zmiany w ich codziennym życiu. Takie problemy są wspólne dla wszystkich członków grupy. Ich celem jest współpraca i wzajemne wsparcie. Żyją z podobnymi problemami, aby każdy członek mógł podnieść swoje kompetencje, jeśli chodzi o przystosowanie się do tych problemów lub ich konsekwencji, ewentualnych przyszłych komplikacji. Ich wspólne spotkania pozwalają im wyrazić wątpliwości, lęki i emocje wynikające

z ich doświadczeń w przytulnym otoczeniu, gdzie spotkają inne osoby, które przechodzą przez to samo i mogą się zrozumieć. To wszystko może pomóc Ukraincom w przetwarzaniu ich doświadczeń, związanych z opuszczeniem kraju rodzimego i radzeniu sobie z wyzwaniami, przed którymi stoją (Lysnyk, 2023).

Biorąc pod uwagę zidentyfikowane cechy psychologii uciekinierów przed wojną, sformułowano zadania polityki społecznej na poziomie krajowym i regionalnym w zakresie wsparcia Ukraińców, którzy przybyli do Polski po rozpoczęciu wojny (Kovalenko, 2022c).

Wymienione wyżej rodzaje wsparcia uciekinierów przed wojną pozwalają im przystosowywać się do życia w polskim społeczeństwie i być w nim pełnoprawnymi uczestnikami, co w konsekwencji prowadzi do asymilacji w Polsce.

Podsumowanie

Do Polski po 24 lutego 2022 roku przybyło wielu Ukraińców, którzy bardzo się różnią między sobą pod względem wsparcia finansowego, poziomu wykształcenia, kultury, doświadczenia, warunków wjazdu do Polski. Ale łączy ich przede wszystkim niestabilny stan psychiczny, ich cierpienie. Potrzebują i otrzymują w Polsce wszechstronną pomoc i wsparcie. To pozwala im przystosowywać się do życia w nowym dla siebie społeczeństwie i być w nim pełnoprawnymi uczestnikami, co w konsekwencji prowadzi do asymilacji w Polsce.

Streszczenie: Artykuł jest poświęcony analizie specyfiki psychologii migrantów przymusowych z Ukrainy i rodzajów ich wsparcia w Polsce. Skupiono uwagę na różnorodność ludzi z Ukrainy, którzy uciekli przed wojną do Polski. Przeanalizowano specyfikę ich stanu psychologicznego, emocjonalnego. Zwrócono uwagę na problem adaptacji społecznej Ukraińców w Polsce, opisano strategii takiej adaptacji. Scharakteryzowano zjawiska „syndromu uchodźcy”, samotności, szoku kulturowego w Ukraińców, którzy przyjechali do Polski. Przeanalizowano stosunek do Ukraińców polskich obywateli. Ujawniono specyfikę wsparcia Ukraińców w Polsce. Scharakteryzowano możliwości ich wsparcia cielesnego, fizycznego, zdrowotnego, finansowego, społecznego, psychologicznego, wsparcia poprzez pracę i działania. Opisano środki i sposoby wsparcia psychologicznego i społecznego Ukraińców w Polsce.

Słowa kluczowe: stan psychologiczny, stan emocjonalny, adaptacja społeczna, „syndrom uchodźcy”, samotność, szok kulturowy, wsparcie, wsparcie psychologiczne, wsparcie społeczne

Abstract: The article is devoted to the analysis of the psychology of forced migrants from Ukraine and the types of their support in Poland. Attention was focused on the diversity of people from Ukraine who fled to Poland due to the war. The specificity of their psychological and emotional state was analyzed. Attention was drawn to the problem of social adaptation of Ukrainians in Poland, and the strategies of such adaptation was described. The phenomena of the “refugee syndrome”, loneliness and culture shock in Ukrainians who came to Poland were characterized. The attitude of Polish citizens towards Ukrainians was analyzed. The specificity of support for Ukrainians in Poland has been revealed. Possibilities of their bodily, physical, health, financial, social and psychological support, support through work and activities were characterized. Means and methods of psychological and social support for Ukrainians in Poland are described.

Keywords: psychological state, emotional state, social adaptation, “refugee syndrome”, loneliness, culture shock, support, psychological support, social support

Bibliografia

- Bouchard, J.P., Stiegler, N., Padmanabhanunni, A., Pretorius, T.B. (2023). Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine. *Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique*, 181(1), 12–15.
- Bromley, D.B. (1974). *Psychológia ľudského starnutia*. Bratislava: Smena.
- Convention (1951) and Protocol (1967) Relating to the Status of Refugees. Pobrane z: <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10>.
- Duda, A. (2021). *Z okazji 230. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja*. Wypowiedzi Prezydenta RP. Artykuły prasowe. Pobrane z: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/artykuly-prasowe/z-okazji-230-rocznicy-uchwalenia-konstytucji-3-maja,6545>.
- Gold, Y. (1992). Psychological Support for Mentors and Beginning Teachers: A Critical Dimension. W: T.M. Bey, T.C. Holmes (eds.), *Mentoring: Contemporary Principles and Issues* (s. 25–34). Reston, Virginia: Association of Teacher Educators.
- Husiev, A.I. (2014). Tolerantnist' do nevyznachenosti yak chynnyk formuvannya profesiynoyi identychnosti maybutnoho psykholoha [Tolerance to uncertainty as a factor in the formation of the professional identity of the future psychologist]. Pobrane z: <https://cutt.ly/qwuxxtBY>.
- Kovalenko, O. (2022a). Loneliness of the old age and ways to overcome it. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 2(117), 109–124. DOI: 10.34866/bqsp-k659.
- Kovalenko, O. (2022b). Pro deiaki teoretychni pidkhody do psykholohichnoi pidtrymky litnikh osib u period karantynu [Some theoretical approaches to psychological support for the elderly during quarantine]. *Nauka i osvita* [Science and education], 1, 5–13. DOI: 10.24195/2414-4665-2022-1-1.
- Kovalenko, O. (2022c). Wsparcie dla osób uciekających z Ukrainy przed wojną. *Wiadomości Społeczne*, 1(25), 27–30.
- Kubiciel-Lodzińska, S., Kownacka, K. (2023). Migranci wojenni z Ukrainy. Opinie Polaków na temat ich pobytu oraz zakresu udzielanej im pomocy. *Studia Polilogiczne*, 68, 231–250. DOI: 10.33896/SPolit.2023.68.13.
- Lysnyk, K. (2023). Conducting psychological support groups online during the war in Ukraine. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies*, 1–15. DOI: 10.1080/14779757.2023.2167735.
- Peplau, L.A. (1985). Loneliness Research: Basic Concepts and Findings. W: I.G. Sarason, B.R. Sarason, (eds.), *Social Support: Theory, Research and Applications*, 24, NATO ASI Series. Dordrecht: Springer. DOI: 10.1007/978-94-009-5115-0_15.
- Shalev, A., Liberzon, I., Marmar, C. (2017). Post-traumatic stress disorder. *New England journal of medicine*, 376(25), 2459–2469.
- Szymański, K. (2022, March 17). *Zasilki, świadczenia, dopłaty i dofinansowania dla uchodźców z Ukrainy*. <https://direct.money.pl/artykuly/porady/zasilki-swiadczenia-doplaty-i-dofinansowania-dla-uchodzcow-z-ukrainy>

- Śliwak, J., Reizer, U., Partyka, J. (2015). Poczucie osamotnienia a przystosowanie społeczne. *Studia Socialia Cracoviensia*, 1(12), 61–78.
- Świtoń, A., Wnuk, A. (2015). Samotność w obliczu niesprawności osób starszych. *Geriatrics*, 9, 243–249.
- Stephoe, A., Deaton, A., Stone, A.A. (2015). Subjective wellbeing, health, and ageing. *Lancet*, 385(9968), 640–648. DOI: 10.1016/S0140-6736(13)61489-0.
- Zhyvtsova, G.A. (2021). Tіlesno-orіyentovana terapiya v roboti z tryvozhnistyu [Body-oriented therapy in work with anxiety]. W: *Sotsial'no-psykholohichni tekhnolohiyi rozvytku osobystosti* [Socio-psychological technologies of personality development]: collection of science papers based on the materials of the 6th International scientific and practical conference of young scientists, graduate students and students (Kherson, April 22, 2021) (s. 130–133). Kherson: FOP Vyshemirsky V.S.

Część II

Pomoc ukraińcom – studium przypadków

Aleksandra Dudzik

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0009-0005-5888-2602

Praca socjalna z uchodźcami

Social work for refugees

Wprowadzenie

Praca socjalna jest działalnością zawodową człowieka, której głównym zadaniem jest wydobywanie jednostki z sytuacji kryzysowej. To także wrażliwość na drugą osobę, poszukiwanie zasobów i pomnażanie sił ludzkich, aby przezwyciężać trudności życiowe. Pracownik socjalny winien się charakteryzować wysokim poczuciem empatii oraz odpowiedzialności za innych, a także posiadać wrodzone umiejętności interpersonalne. Za główne zadanie tej grupy zawodowej uznaje się pracę socjalną, która wprowadza społeczne przemiany, rozwiązuje zarówno problemy socjalne, jak i problemy relacji międzyludzkich, a także przygotowuje i przystosowuje jednostkę do życia w społeczeństwie.

Niniejszy artykuł dotyczy pracy socjalnej prowadzonej przez pracowników socjalnych na rzecz uchodźców. Inspiracją do jej powstania był atak zbrojny Rosji na terytorium Ukrainy dnia 24 lutego 2022 r., co w konsekwencji doprowadziło do wzmożonego ruchu uchodźczego w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Postawa Polaków wobec potrzebujących wzbudziła podziw całego świata. Instytucjonalna pomoc została zmodernizowana, dzięki wprowadzeniu tak zwanej „specustawy”. Wymienione uwarunkowania wpłynęły na powstanie niniejszego artykułu i przeprowadzenie badań naukowych, które miały na celu ukazać rolę ośrodków pomocy społecznej w Polsce, w tym prowadzonej przez

nie pracy socjalnej, w procesie wsparcia uchodźców. Przedmiotem badań jest praca socjalna na rzecz uchodźców realizowana przez pracowników socjalnych w ośrodkach pomocy społecznej, w których pracują. Zatem głównym problemem badawczym stało się pytanie: Jak badani pracownicy socjalni oceniają działania ośrodków pomocy społecznej, w których prowadzą pracę socjalną, w zakresie wsparcia uchodźców? Problem ten został rozstrzygnięty na podstawie przeprowadzonych badań. Ponadto postawiono pytania szczegółowe, które pomagają lepiej zrozumieć badaną kwestię:

- Jakie trudności są napotymane w pracy na rzecz uchodźców?
- Które z udzielanych form pomocy są najbardziej potrzebne?
- Jak oceniana jest współpraca zarówno pracowników, jak i ośrodków pomocy społecznej z innymi instytucjami i specjalistami?
- Czy należy udoskonalić zasady i metody prowadzonej pracy socjalnej?

W zakończeniu artykułu znajdują się wnioski i postulaty dla pracy socjalnej, gdzie ujęto najważniejsze czynniki, które mogą usprawnić system pomocowy w Polsce.

Kryzys uchodźczy po 24 lutego 2022 r.

Rok 2022 był przełomowy, jeśli wziąć pod uwagę aspekt ruchu uchodźców w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Do czasu wybuchu wojny w Ukrainie kraj nad Wisłą nie zmagał się ze wzmożonym ruchem cudzoziemców w takim stopniu jak np. państwa Europy Zachodniej. Wybuch konfliktu, który miał miejsce 24 lutego 2022 r., odmienił oblicze uchodźstwa w Polsce i zjednoczył społeczeństwo w działaniach pomocowych dla obywateli Ukrainy. Przyjmowanie cudzoziemców, ich obsługa, pomoc w adaptacji, często spada na barki samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych. Dzięki odpowiedniej współpracy, wraz z zaangażowaniem społeczeństwa lokalnego i wolontariuszy, możliwa jest owocna integracja migrantów. Przy okazji wybuchu wojny na Ukrainie udało się poznać słabe i mocne strony Polski w zakresie wspierania uchodźców. Niewątpliwie największym atutem jest zdolność Polaków do jednoczenia i samoorganizacji w obliczu kryzysu, solidarność, wrażliwość i chęć do niesienia pomocy. Prócz wsparcia mieszkańców, uchodźcy mogli także liczyć na pomoc instytucjonalną.

Zalegalizowanie pobytu cudzoziemcy w granicach Rzeczypospolitej Polskiej jest niezbędnym elementem w kolejnych fazach integracji. W pierwszych etapach działań pomocowych realizowane są wszelkie procesy ratownictwa jednostki, które mają przede wszystkim zapewnić niezbędne elementy do życia,

takie jak żywność, odzież, nocleg czy lekarstwa. Biorąc pod uwagę masowy napływ uchodźców z Ukrainy do Polski w I półroczu 2022 r., można zobaczyć, jak obywatele są zaangażowani we wsparcie cudzoziemców poszukujących azylu. Według danych GUS z 27 października 2022 r. dostrzega się, że 70,2% gospodarstw domowych w Rzeczypospolitej Polskiej udzieliło pomocy obywatelom Ukrainy w okresie 24 lutego – 30 czerwca 2022 r. (GUS, 2022). Najczęstszymi formami wsparcia świadczonymi przez mieszkańców są pomoc pieniężna oraz przekazanie darów rzeczowych. Nieco mniej popularne jest zapewnienie noclegu uchodźcom, pomoc w załatwieniu spraw codziennych, pomoc w znalezieniu pracy, zapewnienie transportu czy oddawanie krwi dla potrzebujących osób na okupowanych ziemiach Ukrainy.

Mając na myśli ludzi, których nazwa się uchodźcami, trzeba pamiętać, iż są to osoby, które uciekły przed wojną, prześladowaniami, cierpieniem. Różnią się oni od obywateli przede wszystkim pod względami finansowym, poziomem wykształcenia czy doświadczeniem, a także kulturą i religią. W Polsce pomoc uchodźcom można podzielić na dwa okresy: pierwszy z nich to wsparcie udzielane przed wybuchem wojny na Ukrainie w wyniku zbrojnej agresji Rosji, drugi natomiast to wszelkie działania po 24 lutego 2022 r. System wsparcia do tego czasu nie mierzył się z tak ogromnym napływem cudzoziemców, którzy wymagają szczególnej opieki. Największym przełomem stała się tak zwana „specustawa”, czyli ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r. poz. 583), która zyskała swoją nazwę ze względu na rekordowy czas legislacji oraz otrzymany status pilnej. Wprowadziła ona szereg rozwiązań, przede wszystkim umożliwiła instytucjonalne wsparcie dla uchodźców przybywających z Ukrainy. Co prawda, ustawa ta była wiele razy nowelizowana, ale zmiany działały głównie na korzyść cudzoziemców.

Artykuł 1 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa określił zasady legalizacji pobytu obywateli, którzy przybyli na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Kolejno w artykule 3 wspomnianej ustawy uwzględniono w pierwszej kolejności, jakie są zasady powierzania pracy obywatelom zza wschodniej granicy, którzy legalnie przebywają na terenie Polski. Określono zakres pomocy udzielanej przez wojewodów, jednostki samorządu, a także innych podmiotów zaangażowanych w działania na rzecz uchodźców. Utworzono Fundusz Pomocy oraz nadano szczególne uprawnienia dla obywateli Ukrainy, którzy są studentami, nauczycielami lub pracownikami naukowymi. W ustawie z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium

tego państwa znajdują się również regulacje, które dotyczą kształcenia i opieki nad dziećmi zza wschodniej granicy Polski. Kolejno określono zasady, które przedłużają okres legalnego pobytu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a także reguły organizacji uczelni wyższych w związku z napływem studentów z Ukrainy, oraz podstawy do zakładania działalności gospodarczej dla ludności tego kraju.

Praca socjalna jako forma wsparcia uchodźców

Każdy człowiek może znaleźć się w sytuacji, w której samodzielnie nie jest w stanie sobie poradzić. Praca socjalna jest taką aktywnością zawodową, która pomaga osobom, a także rodzinom we wzmacnianiu i odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie. Uchodźcy niejednokrotnie spotykają się z inną narodowością, z inną kulturą, z innymi zwyczajami, zdarza się, że stykają się z inną religią, dlatego tak konieczne jest wsparcie ich w adaptacji w nowych warunkach. Dzięki pracy socjalnej możliwa jest integracja jednostki ze społecznością lokalną. Rozwijana jest godność osobista, pewność siebie, odpowiedzialność, a także wydobywane są siły człowieka, aby jak najefektywniej radzić sobie z trudami życia codziennego na obczyźnie.

Uchodźcy to specyficzna grupa beneficjentów pomocy społecznej. Należy pamiętać, że w większości stawiają oni pierwsze kroki na obczyźnie. Praca socjalna powinna więc mieć na celu realizowanie wieloaspektowych etapów integracji jednostki w społeczeństwie. W pierwszych fazach pomocowych udzielane są działania ratownicze, które mają na celu zaspokoić podstawowe potrzeby życiowe, takie jak żywność, odzież czy nocleg. Katarzyna Głąbicka (2014) uważa, że najlepszym narzędziem do pracy z uchodźcami jest realizacja Indywidualnych Programów Integracji (IPI). W ramach pracy socjalnej pomaga się w zameldowaniu cudzoziemcy. Podopiecznym zostaje udzielone wsparcie w wyrobieniu numeru PESEL czy numeru NIP. Jeżeli uchodźcy przyjeżdżają wraz ze swoimi dziećmi, udzielana jest pomoc w zapisaniu ich do szkół czy przedszkoli. Nie powinna być pomijana także pomoc medyczna. Praca socjalna polega również na wsparciu w rejestracji w przychodni, umówieniu wizyty u lekarza specjalisty czy u lekarza dentysty. Inną formą działania jest towarzyszenie w rejestracji w urzędzie pracy, a także kierowanie uchodźców na kursy języka polskiego, aby podnieść ich możliwości na rynku pracy. Pomoc zostaje udzielana poprzez wsparcie w uzyskiwaniu różnego rodzaju form pomocowych z ośrodków pomocy społecznej, w tym między innymi świadczeń pieniężnych. Ideą IPI jest motywowanie cudzoziemca do samodzielnego działania, a nie wyręczanie go. Program ten uzgadniany jest (według

art. 93 ustawy z 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej) między cudzoziemcem a Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie.

Praca z uchodźcą wymaga szczególnej wrażliwości i wiedzy. Należy pamiętać, że często jednostki te doświadczyły przemocy fizycznej, psychicznej bądź seksualnej. Niejednokrotnie zdarza się, że są ofiarami handlu ludźmi. Szczególnej pomocy potrzebują także dzieci oraz kobiety w ciąży. Jak zauważają Aleksandra Chrzanowska i Witold Klaus (2007), wymaga się wtedy od pracownika socjalnego wiedzy na temat przemocy, umiejętności zapobiegania jej oraz kompetencji, aby prawidłowo na nią reagować. Podejmowane są działania przede wszystkim w zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa ofierze brutalności, a także jej bliskim. Powinno się zaspokajać potrzeby zdrowotne, nie zapominając o naturze psychicznej człowieka. Należy także mieć na uwadze, że sytuacja może wymagać wsparcia organizacji prawnych, które mogą być niezbędne w podjęciu działań postępowania karnego.

W życiu wielu ludzi szczególnie ważnym aspektem jest edukacja. Uchodźcom należy dawać nadzieję i poczucie przywracania godności; aktywizować ich do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym, gospodarczym czy politycznym. Rafał Sielaczek (2008) zwraca uwagę, aby pracownicy socjalni zaobserwowali, jak bezcenną rzeczą jest edukacja dzieci. Często w szkole mogą spotykać się one z wykluczeniem ze względu na niewystarczające umiejętności, barierę językową, brak narzędzi i warunków do nauki poza placówką edukacyjną. Należy pamiętać, że realizacja obowiązku szkolnego jest zawarta w prawie dla wszystkich dzieci, które nie ukończyły osiemnastu lat. Zgodnie z art. 165 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 900) cudzoziemcy są uprawnieni do korzystania z publicznych placówek oświatowych, przedszkoli, a także szkół oraz organizacji zajęć i kursów języka polskiego, nie zapominając o dodatkowych zajęciach z nauki kultury.

Cudzoziemiec, który ubiega się o status uchodźcy, pobyt tolerowany lub ochronę uzupełniającą, winien jest opuścić ośrodek dla uchodźców w ciągu dwóch miesięcy od otrzymania pozytywnej decyzji. Aleksandra Chrzanowska i Izabela Czerniejewska (2015) przypominają, że obowiązkiem władz gminy jest pomoc mieszkańcom także w zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych. Aby sprostać tym oczekiwaniom, niejednokrotnie wykorzystuje się tak zwane „mieszkaniowe zasoby gminy”, co oznacza wynajmowanie mieszkań wchodzących w posiadanie gminy. Świadczenie to uchwalane jest przez radę miasta lub gminy. Osoba chcąca się ubiegać o schronienie powinna udać się do najbliższego urzędu

oraz złożyć wymagane dokumenty. Jeśli uchodźca nie jest w stanie pokryć kosztów finansowych, ma prawo starać się o dofinansowanie czynszu jako dodatku mieszkaniowego.

Podjęcie zatrudnienia w Polsce przez uchodźców przysparza wiele problemów. Niejednokrotnie osoby ubiegające się o pracę mają problemem z udokumentowaniem posiadanych kwalifikacji zawodowych. Jarosław Cichoń (2019) sugeruje, iż uchodźcy posiadają prawo jako osoby bezrobotne do korzystania z pośrednictwa pracy, mogą ubiegać się o nieodpłatne poradnictwo dotyczące rynku pracy i doradztwa zawodowego, które są pomocne w dobraniu odpowiedniego zatrudnienia do posiadanych możliwości i predyspozycji. Cudzoziemcy są kierowani na staż, na przyuczenie do zawodu czy przekwalifikowanie na inny zawód. Ważnym zadaniem w działaniu pracownika socjalnego jest dostosowanie indywidualnego podejścia nie tylko do uchodźcy, lecz także do jego obecnej sytuacji.

Praca socjalna realizowana podczas współpracy z uchodźcami może przybierać różne formy: od indywidualnego podejścia, przez pracę z grupą, aż do metody środowiskowej. Polega ona na współdziałaniu pracownika socjalnego z uchodźcami przy kontakcie i wykorzystaniu środowiska lokalnego. Pomaga się i wydobywa takie umiejętności cudzoziemcy, które będą przydatne w społeczności lokalnej, a w konsekwencji będzie on działać na korzyść społeczeństwa. Najłatwiej działać tą metodą na rzecz dzieci. Integrację społeczną spaja się poprzez uczestniczenie w klubach sportowych, w wolontariacie, udział w imprezach masowych, w organizacjach młodzieżowych, w wydarzeniach kulturalnych, artystycznych czy udział w grupach religijnych. Przykładem metody pracy środowiskowej z uchodźcami według Aleksandra Wolskiego (2019) może być CAL, czyli Centrum Aktywności Lokalnej. Ma za zadanie aktywizować daną społeczność, aby grupa mogła się integrować i dawać sobie nawzajem poczucie przynależności. W swoim obszarze działania biorą pod uwagę wiele dziedzin i instytucji. Najważniejszymi zadaniami jest realizacja założeń przy współudziale mieszkańców. Przez pracę metodą środowiskową przy wykorzystaniu CAL rozumie się tworzenie realnego miejsca, które sprzyja integracji mieszkańców. Budowana jest koalicja, inicjowane są ruchy samopomocowe, promuje się i wdraża pracę wolontariatu, a także inicjuje się wydarzenia lokalne oraz działa w oparciu o programy i projekty.

Innym przykładem działania metodą środowiskową, zgodnie z rozważaniami Piotra Kawki (2016), jest CIS, czyli Centrum Integracji Społecznej. Uchodźcy, którzy legalnie przebywają w Polsce, mogą uczestniczyć w jej życiu społecznym. Do głównych zadań należy wdrażanie zawodowe oraz społeczne osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. W ramach organizacji tej prowadzone są

działania handlowe, wytwórcze, usługowe oraz zajęcia, których głównym celem jest podwyższanie adaptacji w społeczeństwie, nabywanie umiejętności i kwalifikacji zawodowych, a także nauka umiejętnego gospodarowania pieniędzmi. Uczestnictwo może obejmować maksymalnie dwanaście miesięcy.

Metoda środowiskowa jest realizowana, według Katarzyny Głębickiej (2009), za pomocą Klubu Integracji Społecznej – KIS. Organizacja ta prowadzi działania z zakresu powrotu do życia zawodowego oraz społecznego przez gminy lub przez trzeci sektor. Działania KIS-u przybierają kilka form, między innymi: terapeutyczna (walka z uzależnieniem), poradnictwo prawno-administracyjne (rady w wypełnianiu pism oraz wniosków), edukacyjno-pomocowa (organizowanie kursów i nauki języka), zatrudnieniowa (organizowanie pracy, przygotowanie do uczestnictwa w CIS) oraz samopomocowa (grupy wsparcia, organizowanie czasu wolnego).

Pracę socjalną cechuje wielowymiarowość i wszechstronność działań. To dzięki niej człowiek i środowisko mogą nawzajem na siebie oddziaływać, a przez to wzbogacają się i rozwijają. Praca z uchodźcami jest niezwykle skomplikowanym wyzwaniem dla pracownika socjalnego. Wiąże się często z współdziałaniem, które wymaga szczególnej wrażliwości i empatii. Praca wymaga ciągłego kontaktu z podopiecznym, a sam pracownik socjalny wchodzi w rolę przewodnika, opiekuna czy reprezentanta uchodźcy na obczyźnie. To dzięki owocnej współpracy jest możliwe pokonywanie barier, a także prawidłowa adaptacja i integracja z nowym otoczeniem cudzoziemca.

Metodologia badań własnych

W dalszej części zostaną zaprezentowane wyniki badań, które dotyczą pracy socjalnej z uchodźcami. Zagadnienie to stało się bardzo aktualne ze względu na agresję zbrojną Rosji na Ukrainę, co przyczyniło się do wzmożonego ruchu uchodźców w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Badania skupiają się na wykonywanej pracy socjalnej w ośrodkach pomocy społecznej przez pracowników socjalnych. Temat ten jest szczególnie ciekawy pod względem systemu pomocy społecznej. W jakiej skali był on przygotowany na kryzys uchodźczy? Jakie są formy udzielanej pomocy? Jakie są problemy w pracy z migrantami? A także, jak wygląda współpraca ośrodków pomocy społecznej oraz pracowników socjalnych z innymi instytucjami i specjalistami? Celem badań jest ukazanie roli ośrodków pomocy społecznej, w tym prowadzonej przez nie pracy socjalnej, w procesie wsparcia uchodźców. Natomiast przedmiot badań to praca socjalna na rzecz

uchodźców realizowana przez pracowników socjalnych w ośrodkach pomocy społecznej, w których pracują. Metodą służącą realizacji celu był sondaż diagnostyczny, techniką – ankieta, natomiast narzędziem – kwestionariusz ankiety.

Pomoc uchodźcom jest ogromnym wyzwaniem zarówno dla ośrodków pomocy społecznej, jak i dla samego pracownika socjalnego. Ta specyficzna grupa beneficjentów zmagają się z wieloma problemami. Nie mają dachu nad głową, pieniędzy, odzieży ani wiary w lepsze jutro. Badania były możliwe do zrealizowania dzięki metodzie sondażu diagnostycznego. Natomiast do realizacji działań wykorzystano technikę ankiety. Pozwoliło to na przebadanie 70 osób w stosunkowo krótkim czasie, przy niewielkich kosztach, a sami respondenci mogli uzupełnić arkusz w dogodnym dla siebie momencie. Za narzędzie badawcze posłużył kwestionariusz ankiety dotyczący badań nad grupą pracowników socjalnych i ich opinii na temat pomocy na rzecz uchodźców.

Ankietowanymi stali się pracownicy socjalni, którzy pracują na rzecz pomocy uchodźcom. Charakterystyka grupy osób badanych oparta jest na metryczce zawartej w kwestionariuszu ankiety. Zdecydowaną większość ankietowanych, tj. 63 osoby – 90%, stanowią kobiety, natomiast tylko 7 mężczyzn (10%) wzięło udział w sondażu. Respondenci są w różnym wieku: najliczniejszą grupę stanowią badani w wieku 31–40 lat (21 osób – 30%), niewiele mniej mieści się w przedziale 21–30 lat (20 osób – 28,57%). Kolejno w badaniu wzięło udział 19 ankietowanych (27,14%) z przedziału 41–50 lat. Najmniej liczną grupę stanowili respondenci w wieku 51 lat i więcej – 10 badanych (14,29%). Nikt z ankietowanych nie znajduje się w przedziale wiekowym „do 20 lat”. W większości respondenci pracują w stosunkowo małych gminach ze względu na liczbę ludności – od 20 do 50 tys. mieszkańców – 42 osoby (60%). Kolejno w gminach o liczebności do 20 tys. społeczności pracuje 12 osób (17,14%). W gminach liczących 200 tys. i więcej ogółu – 8 ankietowanych (11,43%). Po 4 respondentów (5,71%) pracuje w gminach o liczebności mieszkańców od 50 tys. do 75 tys. oraz od 100 tys. do 200 tys. Nikt z ankietowanych nie zaznaczył, iż pracuje w gminie liczącej między 75 tys. a 100 tys. ludności.

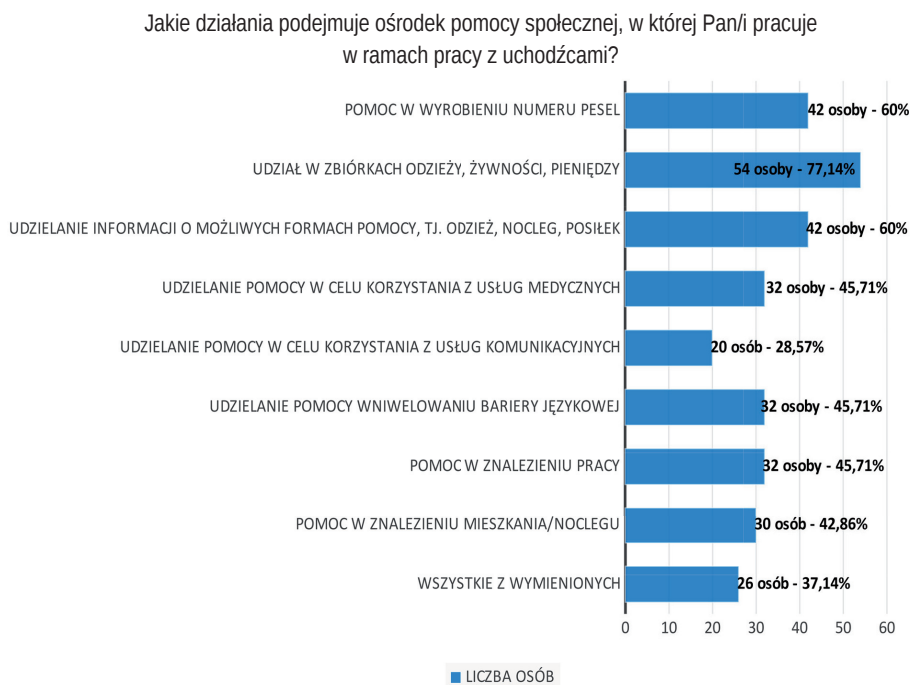
Pomoc ofiarom wojny w Ukrainie – wyniki badań własnych

Agresja zbrojna Rosji na Ukrainę, która miała miejsce 24 lutego 2022 r., wpłynęła na pomoc społeczną w Polsce. Masowy napływ uchodźców stał się ogromnym wyzwaniem dla wszystkich obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Grupą zawodową, która bezpośrednio stanęła przed obliczem tego kryzysu, są pracownicy socjalni.

Badania naukowe przeprowadzone wśród tych osób pomogły wyodrębnić i ukazać, jakie problemy spotykają uchodźcy, jakie są bariery czy problemy w pracy z nimi, jak wygląda współpraca z innymi jednostkami pomocowymi i specjalistami, a także jakie formy pomocowe winny być udoskonalane w procesie wsparcia tej szczególnej grupy ludności. Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety były kierowane tylko i wyłącznie do pracowników socjalnych, którzy pracują z uchodźcami. Poniżej znajduje się zestawienie wybranych odpowiedzi.

Pracownicy socjalni prowadzą szereg działań w miejscach, gdzie pracują, aby wspierać człowieka w kryzysie. Wykres 1 ukazuje, jakie działania najczęściej są realizowane w ośrodkach pomocy społecznej przez tę grupę zawodową na rzecz uchodźców.

Wykres 1. Działania ośrodków pomocy społecznej, w których pracują badani pracownicy socjalni w ramach wsparcia uchodźców

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego zestawienia wynika, iż pracownicy socjalni najczęściej biorą udział w zbiórkach odzieży, żywności i pieniędzy, jest to 77,14%, czyli 54 badanych. Nieco mniej, po 42 respondentów, tj. 60%, pomaga w wyrobieniu

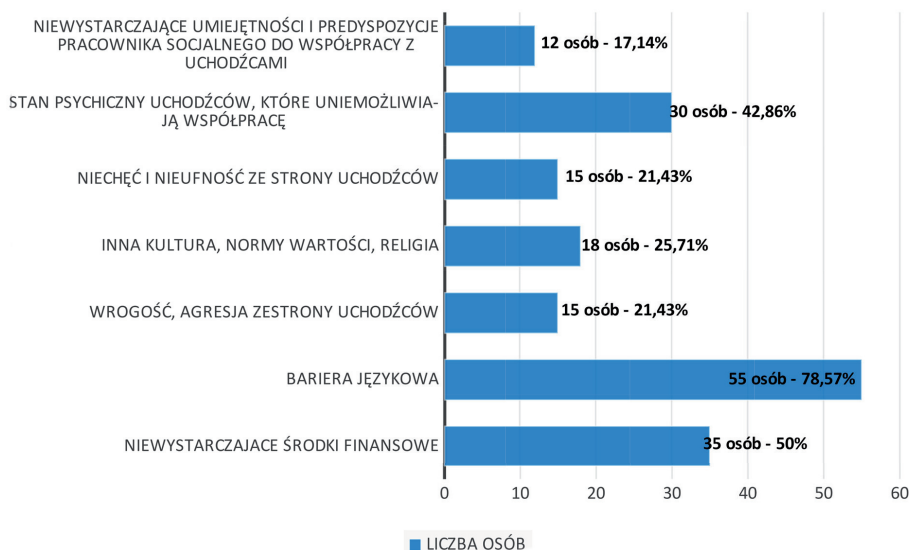
numeru PESEL oraz udziela informacji o możliwych formach pomocy, takich jak odzież, nocleg czy posiłek. W dalszej kolejności – po 32 ankietowanych (45,71%) udziela pomocy w celu korzystania z usług medycznych, w niwelowaniu bariery językowej czy pomocy w znalezieniu pracy. 30 osób (42,86%) udzieliło odpowiedzi, iż w ośrodkach pomocy społecznej wspiera się uchodźców w znalezieniu mieszkania lub noclegu. 26 respondentów (37,14%) udzieliło odpowiedzi „wszystkie z wymienionych”.

Jak widać na powyższym wykresie, w ośrodkach pomocy społecznej prowadzi się pracę socjalną na rzecz wsparcia uchodźców, działania te są zróżnicowane i zapewniają zaspokojenie szerokiego wachlarza potrzeb cudzoziemców.

Pracownik socjalny, który staje przed wyzwaniem pomocy uchodźcom, powinien liczyć się z szeregiem barier, jakie ta współpraca za sobą przyniesie. Należy pamiętać, że uchodźcy zmagają się z kryzysem własnej tożsamości, z brakiem pewności siebie, a przede wszystkim ze strachem o losy swoje i swoich najbliższych. Poniżej ukazano, jakie bariery dostrzegają pracownicy socjalni w prowadzeniu pracy, w tym pracy socjalnej na rzecz cudzoziemców.

Wykres 2. Trudności pracowników socjalnych w pracy na rzecz uchodźców

Jakie trudności Pani/a zdaniem mają pracownicy socjalni w pracy z uchodźcami?

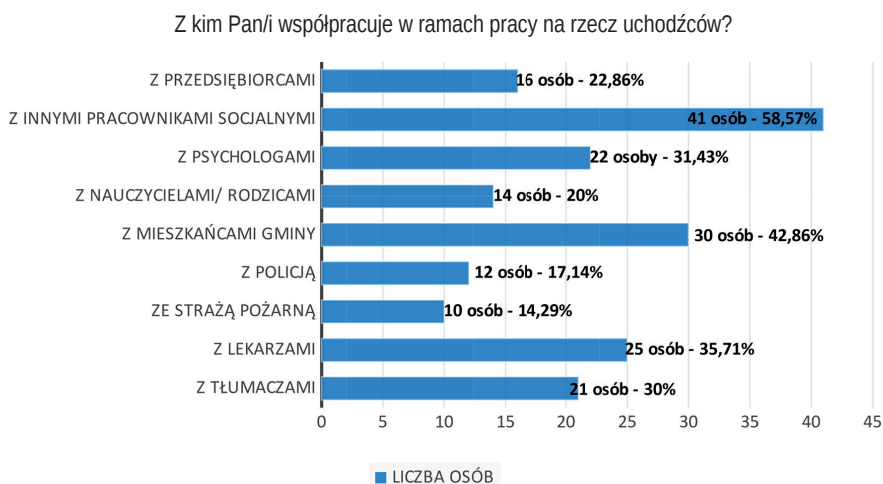
Źródło: opracowanie własne.

Badani pracownicy socjalni zaznaczyli, że ich zdaniem największą trudnością w pracy z uchodźcami jest bariera językowa – 55 osób, tj. 78,57%. Kolejno respondenci uważają, iż niewystarczające środki finansowe są przeszkodą w działaniu z migrantami – 35 ankietowanych (50%). 30 respondentów (42,86%) zaznaczyło, że problemem jest stan psychiczny uchodźców, który uniemożliwia współpracę. 18 osób (25,71%) uważa, iż inna kultura, normy wartości czy religia odpowiada za trudności w pracy z cudzoziemcami. Po 15 respondentów (21,43%) zwraca uwagę na niechęć i nieufność, wrogość i agresję ze strony uchodźców. Najmniej ankietowanych – 12 osób (17,14%) – zaznaczyło odpowiedź „niewystarczające umiejętności i predyspozycje pracownika socjalnego do współpracy z uchodźcami”.

Największą barierą według badanych jest bariera językowa oraz niewystarczające finansowanie pomocy społecznej, a także stan psychiczny, który utrudnia działanie na rzecz cudzoziemców.

Pracownicy socjalni dźwigają na swoich barkach szereg obowiązków. Człowiek w trudnej sytuacji życiowej potrzebuje kompleksowego wsparcia, aby wzmocnić go i wydobyć z kryzysu, dlatego ważne jest, aby osoby, które go wspierają, nie działały na własną rękę, tylko połączyły siły i wiedzę z innymi specjalistami we współdziałaniu na rzecz jednostki. Poniżej przedstawiono, z kim współpracują pracownicy socjalni w procesie wsparcia uchodźców.

Wykres 3. Specjaliści, z którymi współpracuje badany pracownik socjalny w procesie wsparcia uchodźców

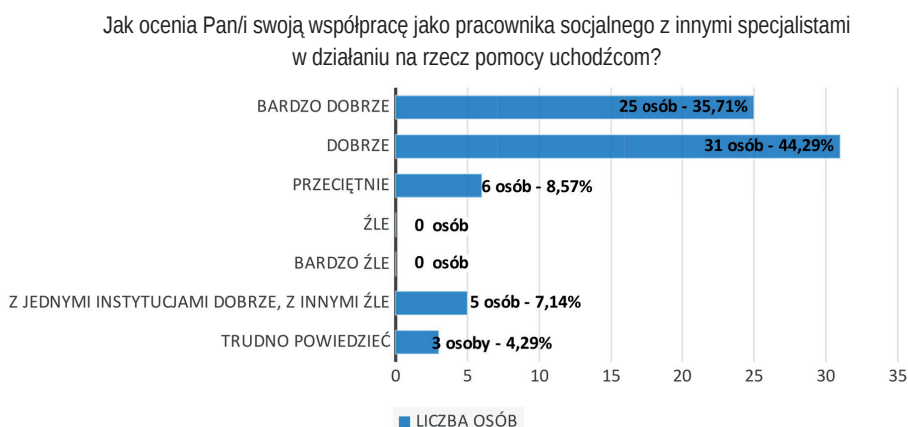
Źródło: opracowanie własne.

Większość respondentów, czyli 41 osób (58,57%), współpracuje z innymi pracownikami socjalnymi w procesie wsparcia uchodźców. 30 ankietowanych (42,86%) uznało, że współdziała z mieszkańcami gminy. Nieco mniej – 25 osób (35,71%) – udzieliło odpowiedzi, iż współpracują z lekarzami. 22 ankietowanych (31,43%) współdziała z psychologami, natomiast z tłumaczami – 21 respondentów (30%). 16 osób (22,86%) zaznaczyło odpowiedź „z przedsiębiorcami”, nieco mniej, bo 14 odpowiadających (20%), że „z nauczycielami bądź rodzicami”. Najmniej badanych pracowników socjalnych współpracuje z policją – 12 osób (17,14%) – oraz ze strażą pożarną – 10 ankietowanych (14,29%).

Najczęściej badani pracownicy socjalni pracują z innymi pracownikami socjalnymi, najrzadziej natomiast ze służbami mundurowymi. Praca socjalna ma szerokie zastosowanie i działanie, wykonując ją należy współdziałać z innymi specjalistami.

W pracy z drugim człowiekiem należy wziąć pod uwagę, że współpraca może się układać w różny sposób, dochodzi do podziału racji czy różnych wizji pomocy. Poniżej znajduje się zestawienie odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny współpracy z innymi specjalistami w procesie wsparcia uchodźców.

Wykres 4. Ocena współpracy pracownika socjalnego z innymi specjalistami, w procesie wsparcia uchodźców

Źródło: opracowanie własne.

W zdecydowanej większości respondenci opowiadają się za pozytywną oceną współpracy z innymi specjalistami, 31 z nich (44,29%) ocenia „dobrze” wspólną pracę, natomiast 25 ankietowanych (35,71%) udzieliło odpowiedzi „bardzo

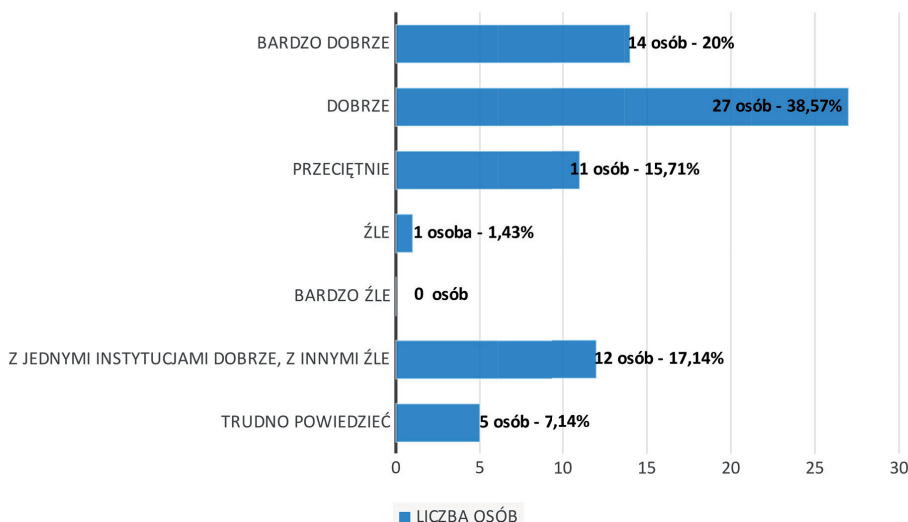
dobrze”. 6 osób (8,57%) współdziałanie wskazało na „przeciętnie”. 5 respondentów (7,14%) uznało, że z jednymi specjalistami dobrze się współpracuje, z innymi źle. Natomiast 3 osoby (4,29%) zaznaczyły odpowiedź „trudno powiedzieć”. Nikt z ankietowanych nie ocenił negatywnie prowadzonego współdziałania.

Badani pracownicy socjalni w przeważającej większości pozytywnie określają swoją współpracę z innymi specjalistami. Cenią sobie pomoc i wsparcie, jakie dostają we wspólnych działaniach. Nie pozostają zdani sami na siebie w sytuacjach, w których nie są pewni co do dalszych działań.

W pracy na rzecz uchodźców nie korzysta się tylko z pomocy specjalistów, ale i całych instytucji. Ośrodki pomocy społecznej podejmują liczne działania, które mogą być owocne w procesie integracji cudzoziemca. Niekiedy wsparcie uchodźców wymaga współpracy z innymi organizacjami. Poniżej ukazano, z jakimi instytucjami ośrodki pomocy społecznej podejmują współdziałanie.

Wykres 5. Instytucje, z którymi współpracuje ośrodek pomocy społecznej, w którym pracuje pracownik socjalny

Z jakimi instytucjami współpracuje ośrodek pomocy społecznej, w którym Pan/i pracuje na rzecz pomocy uchodźcom?

Źródło: opracowanie własne.

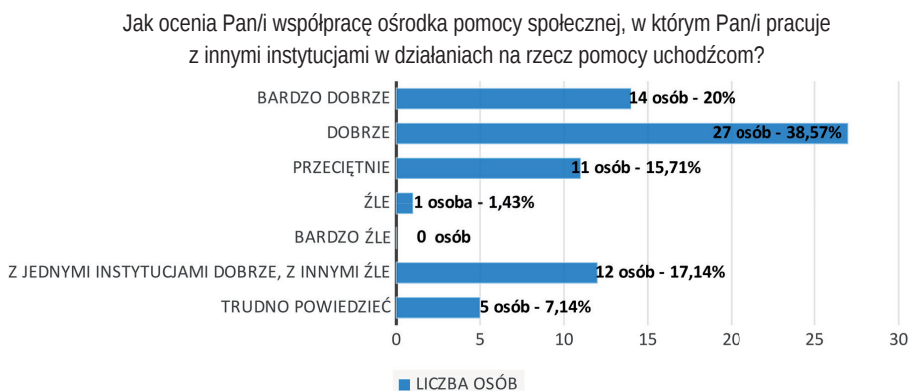
Ośrodki pomocy społecznej, w których pracują badani pracownicy socjalni, najczęściej współdziałają z placówkami oświaty i wychowania – według 37 respondentów (52,86%) – oraz z powiatowymi urzędami pracy – według 36

ankietowanych (51,43%). Nieco rzadziej z PCPR (według odpowiedzi 29 osób – 41,43%), z placówkami ochrony zdrowia (według 28 badanych – 40%) oraz z organizacjami pozarządowymi (według 26 pracowników socjalnych – 37,14%). Po 16 respondentów (22,86%) zaznaczyło, iż ośrodki pomocy społecznej współpracują z ośrodkami kultury, ośrodkami interwencji kryzysowej oraz sądami rodzinnymi. Natomiast po 14 ankietowanych (20%) zauważa współdziałanie z policją oraz z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi. 12 badanych pracowników socjalnych (17,14%) zaznaczyło odpowiedź „kościół związki wyznaniowe”, natomiast 11 osób (15,71%) wskazało „placówki wsparcia dziennego”. 2 ankietowanych (2,86%) opowiedziało się za strażą miejską. Nikt z respondentów nie udzielił odpowiedzi „służba więzienna”.

Ośrodki pomocy społecznej, w których pracują badani pracownicy socjalni, współpracują głównie z placówkami oświaty i wychowania oraz z powiatowymi urzędami pracy. Fakt ten może się wiązać z tym, iż ankietowani wspierają uchodźców w procesie integracji, w szczególności w zapisaniu dzieci do szkół oraz pomocy w znalezieniu zatrudnienia w Polsce.

Warto zwrócić uwagę, jak według badanych wygląda wspomniana współpraca ośrodków pomocy społecznej z innymi instytucjami. Poniżej znajduje się wykres obrazujący ocenę.

Wykres 6. Ocena współpracy ośrodków pomocy społecznej, w którym pracują badani pracownicy socjalni z innymi, w procesie wsparcia uchodźców

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych pracowników socjalnych opowiedziało się za pozytywną oceną współpracy ośrodków pomocy społecznej z innymi instytucjami, aż 27

respondentów (38,57%) udzieliło odpowiedzi „dobrze”, natomiast 14 ankietowanych (20%) opowiedziało się za „bardzo dobrze”. 12 osób (17,14%) uważa, że współdziałanie z niektórymi instytucjami jest dobre, z innymi złe. Niewiele mniej – 11 respondentów (15,71%) – ocenia współpracę „przeciętnie”. Pięć osób (7,14%) zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”. Jeden respondent (1,43%) ocenia źle prowadzone współdziałanie.

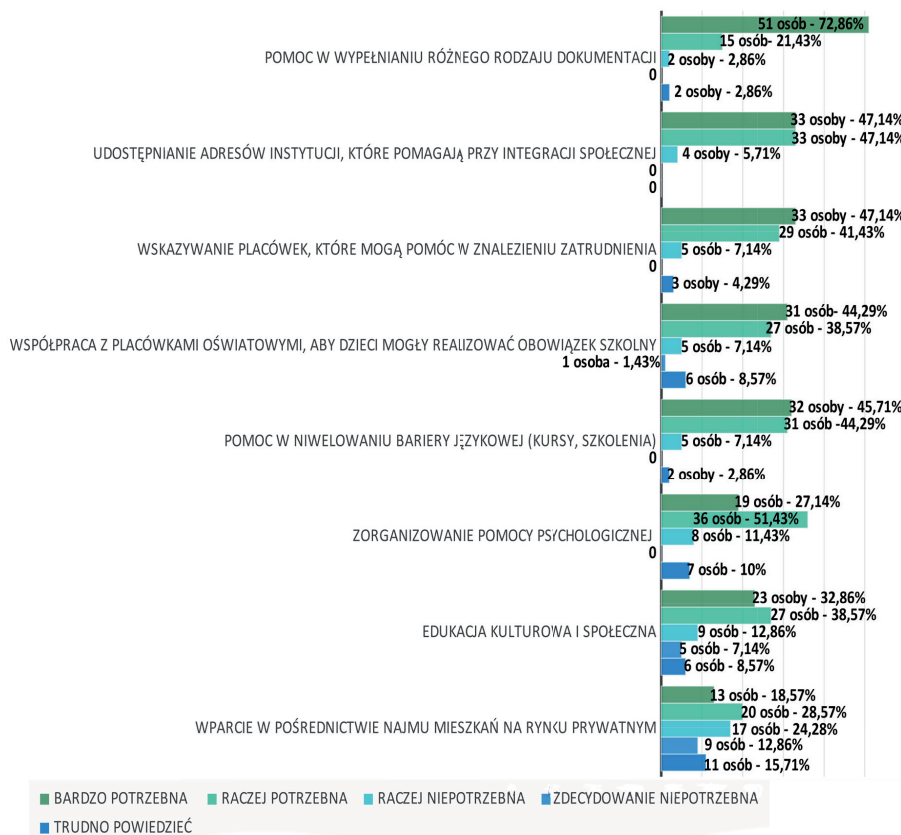
Współpraca ośrodków pomocy społecznej, w których pracują badani pracownicy socjalni z innymi instytucjami, w zdecydowanej większości jest oceniana w sposób pozytywny. Może to wynikać z ogromnego zaangażowania Polaków w procesy pomocowe na rzecz uchodźców, zwłaszcza po wybuchu wojny w Ukrainie w dniu 24 lutego 2022 r.

Wsparcie drugiego człowieka zwykle odbywa się na kilku poziomach i dotyczy wielu aspektów życiowych jednostki. Praca socjalna i inne formy pomocy są niezbędne w prawidłowej integracji uchodźcy. Poniżej znajduje się zestawienie zapotrzebowania na wybrane elementy wsparcia według badanych pracowników socjalnych.

Za najpotrzebniejszą formę wsparcia badani pracownicy socjalni uważają pomoc w wypełnianiu różnego rodzaju dokumentacji (według 66 osób – 94,29%) oraz udostępnianie adresów instytucji, które pomagają przy integracji społecznej (według 66 ankietowanych – 94,29%). Według odpowiedzi 63 badanych (90%) potrzebna jest pomoc w niwelowaniu bariery językowej. Na kolejnym miejscu, zdaniem 62 respondentów – 88,57%, znajduje się wskazywanie placówek, które mogą pomóc w znalezieniu zatrudnienia. Inną potrzebną formą pomocy na rzecz uchodźców zdaniem 58 badanych (82,86%) jest współpraca z placówkami oświatowymi, aby dzieci mogły realizować obowiązki szkolne. Wsparcie w zorganizowaniu pomocy psychologicznej jest potrzebne według 55 respondentów (78,57%). Za edukacją kulturową i społeczną opowiada się 50 ankietowanych (71,43%), według 33 osób (47,14%) jest potrzebne wsparcie w pośrednictwie najmu mieszkań na rynku prywatnym.

Zatem według badanych pracowników socjalnych najbardziej pożądaną formą pomocy dla uchodźców jest pomoc w wypełnianiu dokumentacji oraz udostępnianie adresów instytucji, które pomagają w procesie integracji. Realizowana praca socjalna jest potrzebna w procesach wspierających cudzoziemców. Pomaga integrować uchodźców w nowym środowisku społecznym, a także wydobywa jednostkę z sytuacji kryzysowych, dając przy tym długofalowe skutki.

Jak bardzo potrzebne są Pani/a zdaniem wybrane formy pomocy w ramach pracy z uchodźcami?

Wnioski i rekomendacje

Przeprowadzone badania wśród pracowników socjalnych, którzy pracują na rzecz wsparcia uchodźców, pomogły sformułować pewne wnioski i rekomendacje. Zauważalne jest, że najczęstszym działaniem w procesie pomocy cudzoziemcom jest udział w zbiórkach odzieży, żywności i pieniędzy. W większości wypadków pojawiającą się przeszkodą w pracy z uchodźcami jest bariera językowa oraz niewystarczające finansowanie. Badani pracownicy socjalni najczęściej współpracują z osobami ze swojej grupy zawodowej. Współdziałanie to większość ankietowanych ocenia pozytywnie. Ośrodki pomocy społecznej, w których pracują respondenci, przede wszystkim współpracują z placówkami oświaty

i wychowania oraz z powiatowymi urzędami pracy, również zdecydowaną przewagę ma ocena pozytywna tych działań. Za najpotrzebniejszą formę wsparcia uchodźców badani pracownicy socjalni uważają pomoc w wypełnianiu różnego rodzaju dokumentów, udostępnianie adresów instytucji, które pomagają przy integracji społecznej, oraz pomoc w niwelowaniu bariery językowej.

Respondenci zwrócili uwagę na szereg problemów, które powinny być niwelowane, aby poprawić komfort i poziom pomocy na rzecz drugiego człowieka. Problemem są niewystarczające środki finansowe przeznaczane na działania wspierające względem migrantów. Zapotrzebowanie na pomoc jest ogromne, należy zapewnić uchodźcom odzież, jedzenie, dach nad głową, lekarstwa, a to przecież tylko wierzchołek góry lodowej. We wsparciu obywateli Ukrainy zbawienne dla pomocy społecznej okazały się zbiórki pieniężne, które były możliwe dzięki pomocy mieszkańców Polski. Inną sferą, jaką należałoby usprawnić lub poprawić, jest działanie na rzecz niwelowania bariery językowej. Każda aktywność z drugim człowiekiem wymaga prawidłowej komunikacji. Niestety procesowi wspierania uchodźców często towarzyszy nieumiejętność porozumiewania się. W obliczu kryzysu należy zastanowić się, w jaki sposób należałoby niwelować barierę językową, na przykład szukając wolontariuszy – tłumaczy, którzy znają języki obce, czy korzystając z komunikatorów, które będą służyły do podstawowej wymiany zdań, lub poszukiwanie całkowicie nowych rozwiązań. Badani pracownicy socjalni zwrócili uwagę, jak bardzo potrzebne jest wsparcie w wypełnianiu dokumentacji. Warto zastanowić się nad zmniejszeniem stopnia biurokracji w pomocy społecznej oraz dostosowanie dokumentacji do możliwości beneficjenta i jego sytuacji. W wyniku sytuacji kryzysowej trzeba działać teraz i już, a na dalszy plan należałoby odłożyć sprawy formalne. Nieodzownym elementem pomocy dla uchodźcy byłoby zwiększanie jego świadomości na temat, gdzie, a następnie jakiej pomocy może szukać w różnych instytucjach. Należałoby zwiększyć dostęp do informacji dla cudzoziemców, aby nie pozostawali zdani sami na siebie. Odpowiednim rozwiązaniem byłyby broszury, ulotki, ogłoszenia w języku zainteresowanego, wraz z adresami i krótkimi opisami zadań organizacji.

Badania pozwoliły wysnuć pewne wnioski na temat pracy socjalnej z uchodźcami. Kryzys uchodźczy, który powstał w wyniku wybuchu wojny w Ukrainie, wyłonił wady systemu pomocowego w Polsce. Obserwacje i badania pomogą służbom społecznym zrozumieć, które działania należy niwelować oraz które działania należy pogłębiać, aby jak najlepiej wspomóc drugiego człowieka w walce o lepsze jutro.

Streszczenie: Kryzys uchodźczy spowodowany zbrojną agresją Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku ukazał, jak ważne jest realizowanie działań wspierających wobec osób innej narodowości. Artykuł przedstawia specyfikę pracy socjalnej z uchodźcami, a także główne problemy, z którymi mierzą się pracownicy socjalni w pracy na rzecz tej grupy beneficjentów. Ponadto za pomocą badań scharakteryzowano na czym polega współdziałanie i z kim najczęściej współpracują ośrodki pomocy społecznej oraz pracownicy socjalni w zakresie pomocy uchodźcom. Zobrazowano także obszary jakie powinny być udoskonalane, aby procesy pomocowe były efektywniejsze. Celem badań stało się ukazanie roli ośrodków pomocy społecznej, w tym prowadzonej przez nie pracy socjalnej w procesie wsparcia uchodźców. Niniejszy artykuł składa się z sześciu części. Pierwsza z nich to wstęp, który wprowadza w zagadnienie. Kolejno omówiony zostaje kryzys uchodźczy, który nastąpił po wybuchu wojny w Ukrainie 24 lutego 2022 roku. Trzecia część ukazuje, na czym polega praca socjalna w działaniu na rzecz azylantów. Następny fragment to metodologia badań własnych, będąca wprowadzeniem do przedstawienia i omówienia wyników przeprowadzonych badań. Piąta część jest zaprezentowaniem wyników badań własnych. Respondenci to grupa 70 pracowników socjalnych, którzy pracują w procesie wsparcia uchodźców. Badania zostały przeprowadzone za pomocą metody sondażu diagnostycznego, kwestionariusz ankiety został udostępniony na grupie dyskusyjnej dla pracowników socjalnych na portalu społecznościowym Facebook. W ostatniej części znajdują się wnioski i rekomendacje.

Słowa kluczowe: praca socjalna, uchodźcy, pracownik socjalny

Abstract: The refugee crisis is a result outbreak of war in Ukraine on February 24, 2022. This accident proved people how important is helping the others. The article contains characteristics social work for refugees and shows the main problems that social workers have when working for this group. In addition, research shows what collaboration is and with whom social assistance centers and social workers most often cooperate in *assistance to refugees*. This article shows what changes should be made in social assistance. The aim of the research was to show the role of social assistance centers including their social work in the process of supporting refugees. This article consists of six parts. The first of them is an introduction which brings on the issue. Next, discusses the refugee crisis, *which was created* after the *outbreak of war* in *Ukraine* on February 24, 2022. The third part shows what social work is about in working for expatriates. The next fragment is the methodology of own research, which is introduction to the presentation and discussion of the results of conducted research. The fifth part is presenting the results of own research. The respondents are a group of 70 social workers who work in the process of supporting refugees. The researches were conducted with questionnaire, which was available on Facebook. The last part contains conclusions and recommendations.

Keywords: social work, refugees, social worker

Bibliografia

- Chrzanowska, A., Czerniejewska, I. (2015). Mieszkamy tutaj, bo nie mamy innego wyjścia.... *Analizy, raporty, ekspertyzy*, 2, 11–14.
- Chrzanowska, A., Klaus, W. (2007). Integracja i pomoc społeczna wobec uchodźców w Polsce. Wyniki badań aktywowych. *Analiza, raporty, ekspertyzy*, 8, 19.
- Cichoń, J. (2019). Legalność zatrudnienia cudzoziemców. *Informator dla pracodawców. Państwowa Inspekcja Pracy*, 3, 5–14.
- Dudzik, A. (2023). Praca socjalna z uchodźcami. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, praca magisterska, niepublikowana, Kraków.
- Fiałkowska, K. (2015). Różne oblicza problemów migracyjnych/uchodźczych i politycznych w Europie. *Biuletyn migracyjny*, 53, 3.
- Głąbicka, K. (2009). *Ekonomia społeczna. Podmioty i instrumenty*. Warszawa: Wydawnictwo MCPS.
- Głąbicka, K. (2014). *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GUS (2022). Pobrane 3 sierpnia 2023 r. z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/pomoc-udzielona-przez-gospodarstwa-domowe-mieszkancom-ukrainy-w-pierwszym-polroczu-2022-r-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstwowomowych>.
- Kawka, P. (2016). Centrum integracji społecznej i jego rola w realizacji założeń systemu zatrudnienia społecznego. *Rocznik Nauk Prawnych*, 4, 208–209.
- Klimowicz, I., Juźwiak, S. (2022). Pomoc społeczna i wsparcie instytucji pomocowych dla uciekinierów wojennych z Ukrainy – wybrane aspekty ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. *Doradca w pomocy społecznej*, 90, 49.
- Kuźniar, Z., Fronczyk, A. (2023). Wojna etniczna w byłej Jugosławii – źródła i skutki. Wybrane aspekty. *Zeszyty Naukowe WSOWL*, 2, 7.
- Sielaczek, R. (2008). Edukacja jako narzędzie integracji cudzoziemców. *Kultura i Edukacja*, 3, 130–135.
- Trzcielińska-Polus, A. (2018). Mur berliński jako granica i linia frontu w czasach zimnej wojny. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, 6 (1), 23.
- Usewicz, T., Kroplewski, J. (2021). Uchodźcy i imigranci z kontynentu Afrykańskiego i Bliskiego Wschodu a bezpieczeństwo wewnętrzne Unii Europejskiej i Polski. *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego*, nr 15, s. 108–110.
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2020 r., poz. 35).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2021 r., poz. 2268).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. prawo oświatowe (Dz.U. z 2023 r., poz. 900).
- Wolski, A. (2019). Uchodźcy w społeczności lokalnej. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach*, 1(15), 109–110.

Dominika Sozańska

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-8315-9783

Karina Rożek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Kwestia uchodźców jako wyzwanie dla pracy socjalnej. Polskie egzemplifikacje

The refugee issue as a challenge for social work. Polish exemplifications

Wprowadzenie

Każdy kryzys wieloaspektowo testuje społeczeństwo – jego instytucje, spójność czy zdolność do samoorganizacji. Dla Polski i Polaków taką próbą ogniową stała się inwazja Rosji na Ukrainę. Doświadczenie wojny, znane jedynie z przekazu międzypokoleniowego, utrwalanego między innymi w lekturach szkolnych, stało się dramatyczną codziennością oraz ważnym sprawdzianem dla solidarności międzyludzkiej i wydolności systemu zabezpieczeń społecznych.

Wybuch wojny miał charakter nagły i wymagał błyskawicznej i niejako odruchowej reakcji społeczeństwa oraz instytucji państwowych na żywiołowy napływ uchodźców. W momencie, gdy sytuacja się już unormowała, można z perspektywy czasu pokusić się o pewne spostrzeżenia i refleksje.

Przed wszystkim wojna na Ukrainie unaoczniała, jak ważny jest problem uchodźców. Jak podają strony rządowe, w 2023 roku w Polsce znalazł schronienie 1 mln obywateli Ukrainy, w większości kobiet i dzieci (UDSC, 2022).

Nie jest to zatem tylko news z odległego zakątka świata, podany wśród innych, mniej lub bardziej błahych informacji. Jest to kwestia

bliska, sąsiedzka, dotycząca konkretnych ludzi, których możemy minąć na ulicy. Druga sprawa to uzmysłowienie sobie, jak wielkim wyzwaniem dla aparatu państwowego jest przyjęcie uchodźców. Nie tylko dla całościowej polityki społecznej, lecz także dla realizowanej na poziomie mikro pracy socjalnej.

Wyzwanie to jest ściśle związane z przyczyną, dla której ludzie opuszczają swój kraj pochodzenia. Uchodźca to ktoś, kto „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa” (Konwencja dotycząca statusu uchodźców, 1951).

Nie mamy tu zatem do czynienia z turystą czy migrantem, szukającym pracy, kariery czy lepszych zabezpieczeń socjalnych (Jaroszevska, Rajkiewicz, 2018, s. 238). Uchodźca jest uciekinierem, jego podróż ma charakter przymusowy, a jej koniec zależy od polityki kraju przyjmującego (Czapka, 2017, s. 64).

Bycie uchodźcą to bycie obcym, przybyszem, który aby poprawnie funkcjonować, musi przyswoić sobie wiedzę o regułach obowiązujących w państwie, do którego przybył. Jeżeli tego nie zrobi, jest nieuchronnie narażony na wykluczenie i marginalizację, a co za tym idzie, ubóstwo i wyzysk. Brak kompetencji językowych, zasobów materialnych oraz kapitału kulturowego obowiązującego w danym kraju stanowi poważną przeszkodę w uczestniczeniu w życiu społecznym (Szarfenberg, 2006, s.19, 37).

Wylania się tutaj podstawowe zadanie pracy socjalnej z uchodźcami, jakim jest skuteczna integracja i zapobieganie ekskluzji społecznej.

Wykluczenie i integracja uchodźców

Ważnych ram teoretycznych dostarcza Hilary Silver (1994, s. 540), która opracowała trzy paradygmaty wykluczenia społecznego. Pierwszy – solidarnościowy – integracji upatruje w solidarności i integralności moralnej. Wykluczenie, podobnie jak durkheimowska anomia, zagraża spójności społecznej. Drugi paradygmat – specjalizacja – wykluczenia upatruje w zróżnicowaniu społecznym, podziałach ekonomicznych i dostępie do pracy. Trzecie podejście – monopol – wykluczenie postrzega jako konsekwencje uprzywilejowania którejs z grup społecznych i zmonopolizowania, ważnej społecznie dziedziny życia (Silver, 1994, s. 540–543).

Mamy zatem trzy płaszczyzny, na których uchodźcy mogą być narażeni na wykluczenie – sfera więzi społecznych, rynek oraz obowiązujące hierarchie praw, obowiązków i przywilejów. Każda z tych płaszczyzn może stać się polem działania zarówno dla instytucji państwa, jak i dla pracownika socjalnego. Państwo będzie miało za zadanie tak planować politykę społeczną, aby zapobiegać anomii i równoważyć nierówności za pomocą zabezpieczeń socjalnych (Szulz, 2015, s. 92).

Przeciwieństwem wykluczenia jest integracja społeczna. Friedrich Heckmann (2005, s. 8–9), w kontekście badań nad migracjami, definiuje ją jako świadomą, stabilną i polegającą na współpracy relację z systemem społecznym. Następnie charakteryzuje cztery poziomy integracji: pierwszy to integracja strukturalna, obejmująca gospodarkę, edukację, dostęp do mieszkania, prawa obywatelskie; drugi – kulturowa: wyznawane normy, wartości, religie oraz kompetencje językowe. Trzeci – integracja interaktywna, na którą składają się relacje z ludźmi spoza własnej grupy – małżeństwa, przyjaźnie, członkostwo w organizacjach pozarządowych. Poziom czwarty to subiektywna identyfikacja z przyjmującą zbiorowością. Poprawne funkcjonowanie uchodźcy na tych poziomach będzie oznaczało zakończenie procesu integracji.

Trzeba pamiętać, że inkluzja społeczna nie jest procesem płynnym i bezproblemowym. Może napotykać szereg przeszkód. Mogą być to bariery prawne, według których funkcjonują instytucje zabraniające migrantom uczestnictwa. Mówimy wtedy o dyskryminacji instytucjonalnej. Innym typem bariery będzie uwarunkowana uprzedzeniami dyskryminacja na poziomie kontaktów międzyludzkich. Problemem może być także brak wsparcia ze strony państwa lub społeczeństwa (Heckmann, 2005 s. 19).

Jak pisze Katarzyna Głąbicka (2014), integracja społeczna uchodźców może być oceniana i ewaluowana. Pod uwagę bierze się tu: postępy w nauce języka – słownictwo i zdolność do komunikowania się, aktywność zawodową – poszukiwanie pracy i zatrudnienie umożliwiające samodzielność ekonomiczną oraz „funkcjonowanie społeczne (zwłaszcza w zakresie nawiązania kontaktu ze środowiskiem lokalnym oraz stopnia partycypacji w życiu społecznym, kulturalnym i publicznym)” (Głąbicka, 2014, s. 28).

Wyzwania dla pracy socjalnej

W pracy socjalnej z uchodźcami realizują się wszystkie funkcje pracy socjalnej: 1) diagnostyczna – polegająca na rozpoznaniu potrzeb; 2) zapewniania bezpieczeństwa socjalnego, 3) ratownicza – kierowana do wyróżnionej grupy ludzi,

znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej; funkcja ta ma charakter tymczasowy i jest realizowana do momentu ustania zagrożenia, 4) edukacji socjalnej oraz 5) socjalizacyjna (Kubów, 2010, s. 91).

Przystępując do ich wypełniania, należy mieć świadomość, że uchodźca jest bardzo specyficznym klientem systemu pomocy społecznej. Utracił wszystko, co posiadał zarówno w wymiarze materialnym, jak i społecznym. Jest wyrwany ze swojego kontekstu kulturowego i społecznego, przepadł jego dom, majątek, dawny status społeczny oraz sieci rodzinne i koleżeńskie.

Nie bez znaczenia są traumatyczne doświadczenia z kraju pochodzenia: prześladowanie polityczne, więzienie, gwałt, tortury, śmierć lub zaginięcie bliskich (Working with Refugees, 2004, s. 5). Inną swoistą cechą jest niepewność jutra. Większość uchodźców będzie miała obawy dotyczące swojego bezpieczeństwa socjalnego: dochodu, znalezienia pracy, mieszkania.

W związku z tym przystępując do pracy z uchodźcami należy mieć świadomość, że istnienie duże prawdopodobieństwo wystąpienia problemów psychicznych: poczucia osamotnienia i niepewności, zespołu stresu pourazowego, depresji, zaburzeń odżywiania, ataków paniki, tzw. flashbacków, lęków czy problemów ze snem. Wyjątkowo ważne jest wsparcie psychologiczne. Nie chodzi tu o prowadzenie terapii, lecz o zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, rozpoznanie objawów traumy oraz skierowanie pod opiekę psychologa lub psychiatry.

Uchodźcy mogą mieć też problemy ze zdrowiem fizycznym: chorobami zakaźnymi, zaniedbaną opieką prenatalną, brakiem szczepień, niedożywieniem, zranieniami (Working with Refugees, 2004 s. 14).

Bardzo ważną kwestią są różnice kulturowe i bariera językowa. Pracownik socjalny powinien mieć wiedzę o innych kulturach i religiach, ze szczególnym uwzględnieniem świata muzułmańskiego. Powinien też znaleźć sposób na efektywną komunikację, np. poprzez tłumaczy lub materiały w różnych językach.

Z językiem związany jest dostęp do edukacji i pracy. Kształcenie powinno obejmować naukę języka kraju docelowego, doradztwo w zakresie szkolnictwa oraz dostarczanie informacji o prawach i obowiązkach w nowym kraju, dostępie do pomocy prawnej. Zdobyte wykształcenie i kwalifikacje przekładają się na korzystniejszą pozycję na rynku, na lepsze zarobki, a co za tym idzie usamodzielnienie się. W przypadku dzieci gwarantuje zachowanie ciągłości nauki.

Przyjęcie uchodźców może generować też sytuacje konfliktowe i konkretne problemy społeczne. Mogą powstać nowe formy nierówności społecznych, jak w przypadku bazującej na wykluczonej grupie etnicznej *underclass*, mogą się pojawić konflikty z innymi grupami etnicznymi, może powstać problem

uzależnienia od świadczeń społecznych i dodatkowego obciążenia całego systemu (Heckmann, 2005. s. 20–22).

Dlatego praca socjalna powinna obejmować również zbiorowość, w której przyjdzie żyć uchodźcom, przygotować ją na napływ cudzoziemców oraz uwrażliwić na potrzeby przybyszów. Istotnym elementem będzie tu przeciwdziałanie rozpowszechnianiu stereotypów i aktów dyskryminacji.

Elementem finalnym powinna być integracja socjalna, „najczęściej definiowana jako stan lub proces zachodzący w społeczeństwie, polegający na tym, że jego poszczególne elementy przejawiają tendencje do scalania się w harmonijną i skoordynowaną, funkcjonalną całość. To także likwidowanie barier uniemożliwiających lub utrudniających nawiązywanie kontaktów pomiędzy jednostkami lub grupami społecznymi” (Głąbicka, 2014, s. 23–24).

Rodzaje wsparcia dla uchodźców z Ukrainy na przykładzie wybranych miast

Ogromnym wyzwaniem, jakie stanęło przed wszystkimi instytucjami i organizacjami pomocowymi w Polsce po wybuchu wojny w Ukrainie, było stworzenie, przeprowadzenie i skoordynowanie pomocy dla uchodźców z kraju objętego wojną. System wsparcia opierał się na kilku filarach – spontanicznej, indywidualnej, instytucjonalnej pomocy. Ogromną rolę odegrały wszelkie organizacje i ośrodki pomocy społecznej, ze wsparciem instytucji samorządowych (lokalnych) i pozarządowych; wreszcie rozwiązania pomocowe na poziomie państwowym – uregulowane odpowiednimi przepisami i ustawami. W pomoc zaangażowały się niemal wszystkie miasta i miejscowości w całym kraju.

Na podstawie kilku artykułów opublikowanych w numerze „Wiadomości Społecznych. Wojna a Polityka Społeczna” dokonano analizy i przedstawiono najistotniejsze rodzaje pomocy, jaką zostali otoczeni uchodźcy wojenni z Ukrainy po wybuchu wojny w tym kraju 24 lutego 2022 roku.

Pomoc dla uchodźców z Ukrainy w Zawierciu

Miasto Zawiercie odpowiedziało na wyzwanie, jakim było w pierwszej fazie wojny w Ukrainie przyjęcie uchodźców, poprzez spontaniczne akcje wolontaryjne, które podjął się koordynować Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej i jego pracownicy. Organizowano zbiórki, w których transport wspierał Zakład Gospodarki Mieszkaniowej i Ochotnicze Straże Pożarne oraz lokalne firmy. W koordynację zbiorów oprócz Ośrodka Pomocy Społecznej zaangażował się Miejski Ośrodek

Kultury, Ośrodek Sportu i Rekreacji w Zawierciu. Zorganizowano również specjalne punkty w mieście, gdzie przyjmowano produkty od darczyńców oraz punkty informacyjne dla obywateli Ukrainy. W drugiej fazie wojny pomoc stała się bardziej zinstytucjonalizowana, co niewątpliwie ułatwiła ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Umożliwiło to wsparcie finansowe, przyjmowano i rozpatrywano wnioski o jednorazową pomoc materialną, zasiłki czy wyżywienie (Ziębińska, Tyszczyk-Sołtysik, 2022).

Pomoc dla uchodźców z Ukrainy w Lublinie

W artykule *Wsparcie dla uchodźców wojennych z Ukrainy w Lublinie* przedstawiono, jak w pomoc uchodźcom wojennym zaangażował się Urząd Miasta Lublin, Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie, Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie. Podkreślenia wymaga również wsparcie ze strony organizacji pozarządowych oraz mieszkańców Lublina, niosących indywidualne wsparcie. Ogromną rolę w tej kwestii odegrało około 2 tysięcy wolontariuszy i 460 tłumaczy (Fus, 2022, s. 59).

Miejski Contact Center udzielał pośrednictwa w zgłoszeniu mieszkania, lokalu na czasowy pobyt uchodźców (Fus, 2022, s. 59–62). W kilku lokalizacjach na terenie Lublina swoją działalność otworzyły noclegowe punkty informacyjne, dzięki którym udzielono zakwaterowania tysiącom osób wraz z wsparciem językowym i psychologicznym (Fus, 2022, s. 59–62). Koordynacją pracy wolontariuszy oraz pracy organizacji pomocy zajmował się Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie, zapewniając pomoc prawną, psychologiczną, jak również prawną i urzędową. Organizacją pracy punktów czasowego pobytu uchodźców wojennych zajmował się Miejski Ośrodek Pomocy Rodziny w Lublinie. Oczywiście ta działalność wsparta była nieodzowną, cenną pomocą wolontariuszy i lubelskich organizacji pozarządowych. Ważnym elementem wsparcia było zorganizowanie przy współudziale Wydziału Zdrowia i Profilaktyki Uniwersytetu Medycznego w Lublinie były punkty, w których dyżury pełnili lekarze pediatrzy (Fus, 2022, s. 59–62).

Ogromne wsparcie i pomoc pracowników MOPR dotyczyły również organizowania i zabezpieczenia artykułów spożywczych, środków higieny i czystości; prowadzenie dokumentacji i rejestrów zakwaterowania uchodźców, również dla potrzeb raportowania obłożenia danego punktu dla potrzeb Wydziału Bezpieczeństwa Mieszkańców i Zarządzania Kryzysowego UM w Lublinie. Dodatkowym wsparciem była pomoc w uzyskaniu niezbędnych dokumentów

dla uchodźców, takich jak numer PESEL. Oprócz noclegu mieszkańcy wszystkich punktów pomocowych mieli zapewnione wyżywienie oraz wsparcie w procesie leczenia. Centrum Interwencji Kryzysowej, oprócz otwarcia specjalnej infolinii pomocy psychologicznej, organizowało wizyty specjalistów, stając się ważną częścią pomocy interwencyjnej (Fus, 2022, s. 59–62).

Miasto Lublin zaoferowało pomoc, udostępniając miejską infrastrukturę – bezpłatne parkingi czy nieodpłatna komunikacja miejska, a także upraszczając formalności związane z rynkiem pracy dla uchodźców. Uruchomiono – pierwszy w Polsce – program pilotażowy interwencyjnego zatrudnienia „Cash for Work” (Fus, 2022, s. 59–62). Ważnym obszarem działań Miasta Lublin stał się proces edukacyjny dzieci ukraińskich, dzięki któremu uczniowie z Ukrainy mogli dołączać do klas lubelskich szkół oraz przedszkoli, mając zapewnione właściwe wyposażenie i pomoce szkolne oraz bezpłatne lekcje języka polskiego (Fus, 2022, s. 61). Aby zapewnić właściwą koordynację wszelkich podejmowanych działań pomocowych, Prezydent Miasta Lublin powołał Pełnomocnika do spraw pomocy obywatelom Ukrainy uciekającym przed działaniami wojennymi (Fus, 2022, s. 62).

Pomoc dla uchodźców z Ukrainy w Krakowie

Według autorów opublikowanego w „Wiadomościach Społecznych” artykułu *Lekcja pomagania czy test odpowiedzialności państwa? Kilka uwag o pomocy dla uchodźców wojennych z Ukrainy* jednym z ważniejszych działań pomocowych w Krakowie było utworzenie dwujęzycznej platformy na portalu otwart Kraków.pl, dzięki której wszystkie istotne informacje o pomocy uchodźcom bezpośrednio trafiały do zainteresowanych (Zdebska, Głac, 2022, s. 64). Krakowskie Centrum Handlowe Plaza zostało przekształcone dla celów mieszkalnych dla uciekających przed wojną, znajdowała się tam również Szafa Dobra czyli przestrzeń, gdzie można było zaopatrzyć się w potrzebną odzież (Zdebska, Głac, 2022, s. 64). Trzeba tutaj podkreślić również, jak – zdaniem autorów – silne były indywidualne inicjatywy pomocy w postaci zbiórki najbardziej potrzebnych przedmiotów, żywności, leków; transportowane je również później – niejednokrotnie z narażeniem własnego życia – na obszary przyfrontowe oraz te objęte wojną w Ukrainie (Zdebska, Głac, 2022, s. 63–65). Niezwykle ważną rolę odegrały w tym względzie społeczności akademickie. Istotne stały się rozwiązania prawne skierowane do uchodźców, w tym wspomniana ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. To pozwoliło na zalegalizowanie pobytu na terytorium Polski, ułatwiło wszelkie działania państwa na

rzecz uchodźców – dostęp do rynku pracy, otwarcia działalności gospodarczej. Uchodźcy z Ukrainy ponadto mogli ubiegać się o świadczenia finansowe, świadczenia rodzinne, opiekuńcze, a więc również te związane z szeroko rozumianą pomocą społeczną. Zapewniła też dostęp do publicznego systemu ochrony zdrowia oraz wprowadziła funkcję opiekuna tymczasowego – przede wszystkim dla ochrony tej części obywateli Ukrainy, którzy przedostając się na terytorium naszego kraju nie byli pełnoletni (Zdebska, Glac, 2022, s. 63–65).

Pomoc dla uchodźców z Ukrainy w Przemyśle

Ochrona i pomoc uchodźcom z Ukrainy najbardziej wyraźnie, również pod kątem medialnym, była obserwowana w miastach przygranicznych z Ukrainą, w tym w Przemyśle. Ze względu na bliskie sąsiedztwo z państwem objętym wojną nastroje społeczne i zrozumienie sytuacji Ukrainy już od 2014 roku w tym mieście było istotnym elementem szybkiej, zorganizowanej i szeroko zakrojonej pomocy dla uciekających przed wojną. Na uwagę zasługują przemyskie organizacje pożytku publicznego (OOP) udzielające pomocy Ukraińcom w sposób bezpośredni.

W artykule *Wsparcie udzielane obywatelom Ukrainy przez organizacje pożytku publicznego z Przemyśla* autorzy wskazują na siedem sfer działalności OOP – charytatywna, pomoc społeczna, integracja cudzoziemców, działania na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka, ochrona i promocja zdrowia, pomoc ofiarom klęsk żywiołowych, katastrof, konfliktów zbrojnych oraz wojen w kraju i za granicą, ratownictwa i ochrony ludności (Jamróży, 2022, s. 66–69). Autorzy artykułu prześledzili dane ze stron internetowych, profili mediów społecznościowych organizacji pożytku publicznego i przeanalizowali ich działalność w Przemyśle. Z siedemnastu OOP osiem deklaroowało aktywną pomoc uchodźcom z Ukrainy w przynajmniej jednym z siedmiu wyżej wymienionych obszarów (Jamróży, 2022, s. 66). Wśród nich Polskie Stowarzyszenie Diabetyków, Zarząd Regionu Ziemi Przemyskiej we współpracy z Zarządem Głównym PSD organizowały przekazywanie diabetyków spoza granic Polski, udzielały informacji pomagającym Polakom (Jamróży, 2022, s. 66). Polskie Towarzystwo Walki z Kłectwem Oddział w Przemyśle zrealizowało projekt „Pomoc dla Ukrainy – zakup namiotów”, który polegał na zorganizowaniu i przekazaniu namiotów z wyposażeniem władzom UM w Truskawcu i we Lwowie, które to dalej rozdysponowywało ukraińskim obywatelom (Jamróży, 2022, s. 67). Inna organizacja, „Ruch Kobiet do Walki z Rakim Piersi EUROPA DONNA”, we współpracy z Fundacją Wsparcie na Starcie – zdrowe piersi oraz

marką Panache Lingerie, przeprowadziło akcję informacyjną o wsparciu i możliwości skorzystania z niego braffiterki (Jamróży, 2022, s. 67). Towarzystwo Przyjaciół Przemysła i Regionu przekazało niezbędne potrzebne przedmioty codziennego użytku Oddziałowi Ginekologiczno-Położniczemu Wojewódzkiego Szpitala w Przemyśle oraz Centrum Humanitarnemu w Przemyśle (Jamróży, 2022, s. 67). Towarzystwo również przekazało wolontariuszom niektóre niezbędne przedmioty do wykonywania ich działań. Transport pomocy humanitarnej dla ludności ukraińskiej zorganizowała Fundacja Pomocy Dzieciom Przewlekłe Chorym „jerzyk” (Jamróży, 2022, s. 67). Inne fundacje organizowały zbiórki pieniędzy na zakup określonych środków, organizowały magazyny zebranych podczas zbiorów darów (Rycerskie i Szpitalne Bractwo Św. Łazarza z Jerozolimy – Stowarzyszenie Katolickie) (Jamróży, 2022, s. 66–69). Niektóre fundacje wspierały akcje informacyjne, niektóre bezpośrednio oferowały zaplecze techniczne, np. namioty polowe dla służb ukraińskich, sprzęt dla funkcjonariuszy policji z Ukrainy (Jamróży, 2022, s. 66–69).

Wojna i sytuacja społeczna, jaką wywołała w Ukrainie i w państwach sąsiadujących z nią, pokazała również, jak ważna i możliwa jest współpraca i wspólne koordynowanie działań pomiędzy dwoma ośrodkami miejskimi. Tak było w przypadku Olkusza i ukraińskiego Niżyna (Kamionka, 2022, s. 70–72).

Podsumowanie

Niezależnie od tego, czy pomoc była jednorazowa, akcyjna czy systemowa, czy była spontaniczna, czy była elementem szerszej zorganizowanej strategii działania, czy była indywidualna, czy włączały się w nią zorganizowane grupy wolontariuszy, przedsiębiorstwa, firmy w Polsce, stanowiła ewenement na skalę światową. Obserwowaliśmy, byliśmy świadkami i uczestniczyliśmy w niezwykłym, ogromnym geście solidarności z sąsiadującym z nami krajem objętym wojną i jego obywatelami.

Streszczenie: Celem artykułu było przedstawienie i przeanalizowanie form pomocy w Polsce uchodźcom z Ukrainy po wybuchu wojny 24 lutego 2022 roku. Uwzględniono szeroki zakres społecznych aktywności, związanych z lokalnymi środowiskami miejskimi, instytucjami i organizacjami pozarządowymi oraz władz państwowych. Głównym wnioskiem wypływającym z przeprowadzonej analizy jest wyjątkowa skala połączonych wysiłków pomocowych skoordynowanych i spontanicznych, indywidualnych, jak i zbiorowych.

Słowa kluczowe: uchodźcy, praca socjalna, integracja, inkluzja, wykluczenie społeczne

Abstract: The aim of the article was to present and analyze the forms of assistance in Poland for refugees from Ukraine after the outbreak of the war on February 24, 2022. A wide range of social activities related to local urban environments, non-governmental institutions and organizations and state authorities were included. The main conclusion from the analysis is the unique scale of combined aid efforts, coordinated and spontaneous, individual and collective.

Keywords: refugees, social work, integration, inclusion, social exclusion

Bibliografia

- Czapka, E. (2017). Wymiar społeczno-kulturowy uchodźstwa. W: K.A. Wojtaszczyk, J. Szymańska (red.), *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Fus K. (2022). Wsparcie dla uchodźców wojennych z Ukrainy w Lublinie. *Wiadomości Społeczne. Wojna a polityka społeczna* 2022, 1(25), 59–62.
- Głąbicka, K. (2014). *Praca socjalna z uchodźcami, emigrantami w środowisku lokalnym*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Heckmann, F. (2005). *Integration and integration policies: IMISCOE network feasibility study*. European forum for migration studies Institute at the University of Bamberg opensource. Pobrane z: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/19295/ssoar-2005-heckmann-integration_and_integration_policies.pdf;jsessionid=C9D746B96DC1E5612BD3A7125D16A060?sequence=1.
- UDSC (2022). Pobrane 13 czerwca 2023 z: <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--aktualne-dane-migracyjne>.
- Jamroży, K. (2022). Wsparcie udzielane obywatelom Ukrainy przez organizacje pożytku publicznego z Przemysłu. *Wiadomości Społeczne. Wojna a polityka społeczna*, 2022, 1(25), 66–69.
- Jaroszewska, E., Rajkiewicz, A. (2018). Migracje, migranci i polityka migracyjna. W: G. Firlit-Fesnak, J. Męcina (red.), *Polityka społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kamionka M. (2022). Olkusz i Niżyn Współpraca miast w cieniu wojny. *Wiadomości Społeczne. Wojna a polityka społeczna*, 2022, 1(25), 70–72.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. Pobrane 13 czerwca 2023 z: https://www.unhcr.org/pl/wp-content/uploads/sites/22/2016/12/konwencja_genewska.pdf.
- Kubów, A. (2010). Praca socjalna w systemie pomocy społecznej. *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Nauki Społeczne*, 129(2). Pobrane 13 czerwca 2023 z: https://dbc.wroc.pl/Content/119850/Kubow_Praca_socjalna_w_systemie_pomocy.pdf.
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: three paradigms. *International Labour Review*, 5–6, 531–578.
- Szarfenberg, R. (2006). *Marginalizacja i wykluczenie społeczne, Wykłady*. Warszawa: Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski.
- Szluz, B. (2015). Koncepcje i strategie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. W: B. Szulz (red.), *Wielowymiarowość wykluczenia społecznego. Diagnoza i profilaktyka*. Spišská Nová Ves: Občianske združenie SPEKTRUM-VÝCHOD.
- Wojtaszczyk, K.A., Szymańska, J. (red.) (2017). *Uchodźcy w Europie. Uwarunkowania, istota, następstwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Working with Refugees. A guide for Social Workers*. (2004). Sydney: NSW Refugee Health Service and STARTTS (NSW Service for the Treatment and Rehabilitation of

- Torture and Trauma Survivors*). Pobrane 13 czerwca 2023 z: <https://www.startts.org.au/media/Resource-Working-with-Refugees-Social-Worker-Guide.pdf>.
- Zdebska, E., Glac, W. (2022). Lekcja pomagania czy test odpowiedzialności państwa? Kilka uwag o pomocy dla uchodźców wojennych z Ukrainy. *Wiadomości Społeczne. Wojna a polityka społeczna*, 1(25), 63–65.
- Ziębińska, B., Tyszczak-Sołtysik, M. (2022). Wsparcie obywateli z Ukrainy w Zawierciu. *Wiadomości Społeczne. Wojna a polityka społeczna*, 1(25), 53–58.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Rozdział 5. Integracja cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą. Pobrane 13 czerwca 2023 z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040640593/U/D20040593Lj.pdf>.

Magdalena Suduł

Wydział Inicjatyw i Programów Społecznych

Urząd Miasta Lublin

ORCID: 0009-0007-6158-1389

Działania miasta Lublin na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy

Support activities of the city of Lublin for refugees from Ukraine

Wprowadzenie. Organizacja pomocy

W pierwszych dniach rosyjskiej agresji na Ukrainę Lublin stał się jednym z głównych miast, w którym uchodźcy zza wschodniej granicy szukali bezpiecznego schronienia. Według badania ruchu turystycznego, które prowadziło Miejskie Biuro Rozwoju Turystyki i Lokalna Organizacja Turystyczna Metropolia Lublin, w 2022 roku do Lublina i Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego przyjechało 3,16 mln Ukraińek i Ukraińców, przy czym w samym Lublinie odnotowano 2,04 mln przyjezdnych tej narodowości. Kumulacja przypadła na marzec. W kolejnych miesiącach ruch był mniejszy, ale aż do końca roku utrzymywał się na poziomie 150–200 tys. osób. Podkreślić należy, że w badaniu ujęte zostały jedynie osoby, których pobyt trwał nie więcej niż 15 dni (Barometr Turystyczny, 2022, s. 11).

Wraz z wybuchem wojny miasto Lublin w trybie pilnym uruchomiło pakiet działań solidarnościowych i pomocowych na rzecz uciekających obywaterek i obywateli Ukrainy. Wsparcie społeczne skierowane wówczas do migrantów z Ukrainy miało, tak jak to wskazuje w analizie tego pojęcia Mikołaj Winiarski (2015), charakter relacji międzyosobowej o charakterze interaktywnym, urealniającej się poprzez aktywność (działalność) i postawy prospołeczne o charakterze altruistycznym – humanitarnym podmiotów osobowych wobec siebie. Interaktywność

charakteryzowała się tutaj wzajemnością i wymianą świadczeń, swoistym towarzyszeniem sobie podmiotów relacji. Celem realizowanego wsparcia było przezwyciężenie sytuacji trudnych, rozwiązanie problemów, opanowanie kryzysów, podniesienie poziomu warunków życia, a nade wszystko wzmocnienie psychospołeczne i bytowe jednostronne lub wzajemne podmiotów poprzez m.in. przekazywanie informacji, instrumentów działania, dóbr materialnych, także świadczenie usług, utrzymywanie więzi społecznej oraz wspólne działanie. Głównym rysem wsparcia społecznego według Winiarskiego jest jego osadzenie w pewnej sieci społecznej np. zawodowej, koleżeńskej, przyjacielskiej, czy sąsiedzkiej (Winiarski, 2015, 16–17). Organizacja działań wspierających w mieście Lublin miała i ma charakter opisywany przez wspomnianego dopiero autora. Wypracowany został swoisty model współpracy pomiędzy samorządem lokalnym a organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze pomocy humanitarnej i na rzecz integracji uchodźców, jak i mieszkańcami, tak aby pomoc ta przynajmniej lokalnie miała charakter systemowy i właściwie ukierunkowany. Wobec braku ogólnokrajowej polityki migracyjnej, rozumianej szeroko, czyli jako działania państwa (zarówno polityczne, jak i legislacyjno-administracyjne) dotyczące regulacji i kontroli wjazdu, pobytu oraz wyjazdu, a także warunków osiedlania się w danym państwie i nadawania obywatelstwa cudzoziemcom, poszukującym w nim (czasowego) zatrudnienia bądź ochrony ze względów politycznych lub humanitarnych (kwestii uchodźczych) (Łodziński, Szonert, 2023), lokalne społeczności, poprzez inicjatywy oddolne, wkroczyły niejako w kompetencje strony rządowej, tworząc własne strategie postępowania w obszarze integracji uchodźców.

Główne kierunki działania dostosowywane były do zmieniającej się sytuacji. W ramach cyklicznie zbierającego się miejskiego sztabu kryzysowego omawiane były możliwe scenariusze rozwoju sytuacji, niezbędne zadania do realizacji, jak i formy pomocy dla obywateli Ukrainy. Zaangażowane zostały wszystkie służby zarówno z zakresu bezpieczeństwa, pomocy społecznej, oświaty, jak i spółki miejskie, które w miarę sygnalizowanych potrzeb uruchamiały swoje zasoby m.in. w postaci transportu, worków z wodą pitną, czy udostępniania powierzchni magazynowych.

W celu koordynacji wszystkich podejmowanych przez miasto działań pomocowych na rzecz Ukrainy, Prezydent Miasta powołał Pełnomocnika ds. pomocy obywatelom Ukrainy uciekającym przed działaniami wojennymi. Do jego zadań należało w szczególności: koordynowanie we współpracy z Miejskim Centrum Zarządzania Kryzysowego działań w zakresie przygotowania, wyposażenia

i funkcjonowania miejsc zakwaterowania tworzonych przez Miasto, przygotowanie i wdrażanie procesów związanych z obsługą administracyjną uchodźców oraz koordynowanie, we współpracy z właściwymi wydziałami i jednostkami Urzędu Miasta Lublin, pomocy charytatywnej od podmiotów zewnętrznych (Prezydent Miasta Lublin, 2022).

Z kolei do koordynacji pracy organizacji pozarządowych i działań wolontariuszy powołany został Lubelski Społeczny Komitet Pomocy Ukrainie. Na uwagę zasługuje fakt, że Komitet nie był formalnym ciałem czy formalnym organem kolegiальnym. Organizatorami Lubelskiego Społecznego Komitetu Pomocy Ukrainie były Stowarzyszenie Homo Faber, Fundacja Kultury Duchowej Pogranicza oraz Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa, przy wsparciu urzędniczek i urzędników miasta Lublin. Struktura Komitetu opierała się na kilkunastu wyspecjalizowanych sekcjach odpowiadających za poszczególne obszary działań skierowanych do uchodźców. W szczytowym momencie napływu uchodźców wsparcia udzielało blisko 2 tysiące wolontariuszy, w tym ponad 460 tłumaczy (Miasto Lublin..., 2023). Pod specjalnie utworzonym numerem telefonu Komitet prowadził całodobową infolinię dla osób przybywających z Ukrainy. Zapewniał również pomoc prawną oraz wsparcie psychologów, organizował zbiórki rzeczowe, ponadto wolontariusze udzielali pomocy jako tłumacze w punktach recepcyjnych i mieszkalnych, a także przy załatwianiu spraw urzędowych.

Miasto Lublin uruchomiło także wsparcie finansowe dla organizacji pozarządowych zaangażowanych w działania na rzecz obywateli Ukrainy uciekających przed wojną. Nabór wniosków do konkursu dla organizacji pozarządowych miał charakter szybkiej interwencji. Celem naboru było wsparcie działań organizacji pozarządowych, które zaangażowały się w działania na rzecz osób uciekających przed wojną w Ukrainie i trafiających do naszego miasta. Maksymalna kwota dotacji, o jaką można było się starać na realizację zadania publicznego, wynosiła 10 tys. zł. Ponadto 3 marca 2022 r. na sesji Rady Miasta Lublin przyjęto uchwałę w sprawie uruchomienia środków w kwocie 200 tys. zł na wydatki związane z kryzysem uchodźczym.

W celu kompleksowej i sprawnej obsługi administracyjnej uchodźców utworzono dwa Centra Pomocy Obywatelom Ukrainy. Obok stanowisk do nadania numeru PESEL znajdowały się tam również stanowiska Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie oraz Miejskiego Urzędu Pracy. Obecnie działa już tylko jedno centrum.

Bezpieczne schronienie

Jednym z istotnych działań pomocowych było zapewnienie uciekającym przed wojną obywatelom Ukrainy nieodpłatnego schronienia i wyżywienia. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w początkowej fazie konfliktu ciężar tego zadania spoczął w pełni na barkach samorządów i lokalnych społeczności. Strona rządowa, odpowiedzialna za realizację tego zadania, skoncentrowała swe siły i zasoby na granicy z Ukrainą.

W kontekście zabezpieczenia schronienia najistotniejsza była zatem aktywność samorządów i organizacji pozarządowych, wsparcie biznesu oraz niespotykana mobilizacja społeczeństwa polskiego. Na uwagę tutaj zasługuje zjawisko prywatnego „sponsoringu mieszkaniowego”, co pozwoliło uniknąć tworzenia dla uciekinierów z Ukrainy specjalnych ośrodków uchodźczych (Łódziński, Szonert, 2023). W przypadku Lublina „sponsoring mieszkaniowy” cieszył się dużą popularnością, dzięki aktywności Społecznego Komitetu Pomocy Ukrainie i postawie mieszkanki i mieszkańców Lublina. Komitet, wspierany przez miasto, zajmował się koordynacją działań w zakresie przydzielania miejsc zakwaterowania w domach prywatnych mieszkańców Lublina. Za pośrednictwem miejskiego Contact Center można było zgłosić pokój, mieszkanie, dom na czasowy, nieodpłatny pobyt dla obywateli Ukrainy.

Dodatkowo poza kwaterowaniem uchodźców w prywatnych domach i mieszkaniach, w początkowej fazie konfliktu w 16 różnych lokalizacjach w mieście Lublin uruchomione zostały miejskie punkty zbiorowego zakwaterowania uchodźców, które oferowały ponad 2 tysiące miejsc noclegowych. Były to zarówno domy studenckie, internaty i bursy szkolne, hale sportowe oraz sale gimnastyczne w placówkach oświatowych. Dla porównania obecnie funkcjonują cztery tego rodzaju miejsca z potencjałem około 600 miejsc noclegowych.

Podkreślić należy specyfikę dwóch miejskich punktów zbiorowego zakwaterowania, uruchomionych w początkowej fazie wojny, tj. punktu uruchomionego w Internacie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży niesłyszącej i słabosłyszącej w Lublinie, gdzie schronienie znalazło ponad 80 osób, w tym większość osób głuchych i niedosłyszących. Lokalizacja miejsca zakwaterowania, przeznaczona przede wszystkim dla osób z dysfunkcją narządu słuchu, podyktowana była doświadczeniem kadry internatu, mającej już wcześniej kontakt z młodzieżą z Ukrainy, a przede wszystkim ukraińskim językiem migowym.

Kolejne lubelskie rozwiązanie, które zostało przyjęte z uwagi na bardzo dużą liczbę pacjentów onkologicznych z Ukrainy, leczonych w Centrum Onkologii

Ziemi Lubelskiej, polegało na zlokalizowaniu jednego z miejskich punktów zakwaterowania w domu studenckim Uniwersytetu Medycznego, w pobliżu Centrum Onkologii oraz innych lubelskich szpitali.

Koordinacja miejsc zbiorowego zakwaterowania uchodźców od początku wojny została powierzona pracownikom służb społecznych miasta Lublin, przy wsparciu wolontariuszy z lubelskich organizacji pozarządowych. Obejmowała wyposażenie tych miejsc w podstawowe sprzęty i artykuły, dbanie o systematyczne zaopatrzenie w niezbędne artykuły spożywcze, higieniczne i środki czystości. Obejmowała także systematyczne pozyskiwanie darów rzeczowych oraz zabezpieczanie najistotniejszych potrzeb zakwaterowanych tam osób.

„Dzięki ścisłej współpracy z prywatnymi darczyńcami i sponsorami, przedstawicielami innych instytucji i służb miejskich, a także organizacjami pozarządowymi, m.in. Międzynarodową Federacją Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, Caritas Archidiecezji Lubelskiej, Stowarzyszeniem Homo Faber, Centrum Wolontariatu w Lublinie udało się pozyskać na rzecz potrzebujących obywateli Ukrainy wiele artykułów spożywczych i przemysłowych, niezbędnych do wyposażenia punktów czasowego pobytu uchodźców” (MOPR, 2022).

W powyższych miejscach działały również zespoły pierwszego kontaktu świadczące pomoc psychologiczną, językową, a także prawną. W miejskich punktach zakwaterowania dyżury pełnili wolontariusze ratownicy medyczni oraz lekarze, w tym ukraińskojęzyczni, tak aby obywatele Ukrainy mogli jak najszybciej skorzystać z pomocy medycznej. Jeden z zespołów dysponował pojazdem medycznym, wyposażonym w niezbędny sprzęt ratunkowy i w nagłych przypadkach wspomagał lokalne służby ratownicze, przewożąc potrzebujące osoby do szpitalnych oddziałów ratunkowych.

Codzienna pomoc, udzielana zakwaterowanym w punktach uchodźcom, obejmowała stałe monitorowanie funkcjonowania punktu, czuwanie nad prawidłowym wypełnianiem kwestionariuszy osobowych osób zakwaterowanych w punkcie, codzienne zapotrzebowanie na żywność (uwzględniające zalecenia lekarskie co do stosowanej diety) bądź pomoc w wydawaniu posiłków przygotowywanych w stołówce (w zależności od lokalizacji punktu), dbanie o zabezpieczenie odzieży i obuwia dla obywateli Ukrainy, dbałość o porządek na terenie punktu oraz współpracę z gospodarzem obiektu, w którym usytuowany był dany punkt.

Poza zabezpieczaniem podstawowych potrzeb socjalnych, praca koordynatora obejmowała także pomoc w uzyskaniu niezbędnych dokumentów, numerów PESEL, pozyskaniu przysługujących świadczeń, czy skorzystaniu z oferty

międzynarodowych organizacji humanitarnych, a także wsparcie w uzyskaniu kart SIM, niezbędnych do nawiązania kontaktu z bliskimi, którzy pozostali w Ukrainie. Niejednokrotnie istniała również potrzeba zorganizowania relokacji osoby zainteresowanej wyjazdem do innego kraju, co wiązało się z koniecznością dokonania ustaleń, przygotowania i sprawdzenia niezbędnej dokumentacji oraz organizacją transportu.

Niezwykle istotne było również wsparcie w organizacji wizyt lekarskich i monitorowaniu procesu leczenia poprzez kontakt z przedstawicielami służby zdrowia, pilnowaniu terminów umówionych wizyt lekarskich, realizacji recept (koszt recept pokrywany jest ze środków budżetu państwa oraz darczyńców).

Co istotne, w związku z traumatycznymi przeżyciami związanymi z wojną wiele osób wymagało również wsparcia psychologicznego, a także, niejednokrotnie, specjalistycznego leczenia psychiatrycznego. W przypadku zaistnienia takiej potrzeby organizowana była niezbędna pomoc, poprzez wykorzystanie szybkiej ścieżki kontaktów osób zaangażowanych w pomoc, koordynujących pracę poszczególnych obszarów wsparcia.

W ramach zabezpieczenia socjalnego, po wejściu w życie specustawy ukraińskiej, miasto Lublin realizowało również zadania z zakresu wypłaty świadczeń społecznych przysługujących obywatelom Ukrainy, jak i świadczeń związanych z zakwaterowaniem i wyżywieniem uchodźców z Ukrainy w prywatnych domach, mieszkaniach, czy innych nieruchomościach.

Na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, udzielana była pomoc dla obywateli Ukrainy w postaci jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę, przeznaczonego na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież, obuwie, środki higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowe. W 2022 roku przyznano łącznie świadczenia dla 13 273 osób z 6847 rodzin na łączną kwotę 4 052 037,45 zł (wraz z kosztami obsługi). Z Funduszu Pomocy obywatelom Ukrainy wypłacono również świadczenia pieniężne na podstawie przepisów ustawy o pomocy społecznej w formie zabezpieczenia posiłków w szkołach i przedszkolach dla dzieci i młodzieży, zasiłków okresowych z powodu niepełnosprawności, bezrobocia, zasiłków stałych z powodu niepełnosprawności oraz sprawienia pogrzebu (MOPR, 2022).

Z kolei w przypadku świadczenia z tytułu zapewnienia zakwaterowania i wyżywienia obywatelom Ukrainy na przestrzeni 2022 roku rozpatrzono 6342 wnioski (6021 wniosków złożonych przez 2518 osób fizycznych oraz 321 wniosków złożonych przez 88 podmiotów gospodarczych), które zostały wypłacone

w kwocie 30 093 800 zł (średnia kwota przeznaczona na wypłatę wniosku wynosiła 4745 zł). Obejmowały one 12 180 obywateli Ukrainy (10 178 obywateli Ukrainy zostało ujętych we wnioskach złożonych przez osoby fizyczne oraz 2002 zostało ujętych we wnioskach złożonych przez podmioty gospodarcze) (MOPR, 2022).

Rynek pracy

Poza zabezpieczeniem podstawowej potrzeby poczucia bezpieczeństwa, schronienia, wyżywienia, pomocy medycznej, psychologicznej czy wsparcia ze strony innych specjalistów, miasto Lublin zorganizowało pomoc związaną z ułatwieniem dostępu do lokalnego rynku pracy. Jedną z form było zbieranie informacji na temat możliwości zatrudnienia obywateli Ukrainy w firmach prowadzących działalność gospodarczą w Lublinie lub w województwie lubelskim. Pracodawcy mogli zgłaszać oferty pracy poprzez specjalny formularz elektroniczny dostępny na stronie internetowej miasta Lublin. W formularzu, oprócz krótkiego opisu firmy, pracodawca mógł określić profil poszukiwanych pracowników, a także wskazać formy dodatkowego wsparcia, przykładowo dla rodziny pracownika, o ile znajdowały się w jego ofercie. Wszystkie oferty były tłumaczone na język ukraiński i docelowo, wraz z danymi kontaktowymi, umieszczane na dedykowanej im stronie. Inicjatywa spotkała się z dużym zainteresowaniem i silnym odzewem lubelskich pracodawców. Łącznie wpłynęło ponad 340 ofert, zawierających 1627 miejsc pracy (Miasto Lublin..., 2023).

Dodatkowo, udostępnione zostało narzędzie, za pośrednictwem którego to obywatele Ukrainy mogli zgłosić chęć podjęcia pracy w Lublinie. Ponadto Lublin jako pierwsze miasto w Polsce uruchomiło pilotażowy program zatrudnienia interwencyjnego uchodźców. W ramach programu „Cash for Work” w lubelskich szkołach pracę rozpoczęli pedagodzy z Ukrainy, pomagający uczniom, nauczycielom i rodzicom w integracji. W tym celu podpisana została umowa o współpracy z Polskim Centrum Pomocy Międzynarodowej, wypłacającym wynagrodzenie zatrudnionym pracownikom. Rolą samorządu było z kolei ustalanie zadań dla pracownika i nadzór nad jego codzienną pracą. W ramach programu zatrudnienie znalazło 98 ukraińskich nauczycieli. Dodatkowo umożliwił on zatrudnienie 16 osób na stanowisku animatora edukacji i kultury, 25 tłumaczy, dwóch psychołożek oraz jednej osoby na stanowisku pomocy prawnej (Miasto Lublin..., 2023).

Dostęp do edukacji

Kolejny obszar działań Miasta to edukacja ukraińskich dzieci i młodzieży. Zainteresowani uczniowie z Ukrainy przyjmowani byli do lubelskich szkół i dołączani do istniejących klas, a młodsze dzieci do przedszkoli. Placówki oświatowe wspierały uczniów w kompletowaniu podręczników, zeszytów i pomocy naukowych. Miasto zapewniło również dodatkowe, bezpłatne lekcje języka polskiego dla dzieci cudzoziemców uczęszczających do lubelskich szkół, które nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym. Dla osób, które wymagały dostosowania procesu kształcenia do ich potrzeb i możliwości edukacyjnych, zorganizowano oddziały przygotowawcze. Dzieci i uczniowie, będący obywatelami Ukrainy, mogli korzystać z pomocy psychologiczno-pedagogicznej zarówno w szkołach, jak i w wybranych poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Z kolei dla najmłodszych ukraińskich dzieci przygotowano miejsca w lubelskich żłobkach.

Z inicjatywy Fundacji Kultury Duchowej Pogranicza utworzono Ukraińską Szkołę Sobotnią im. prof. Michała Łesiowa. W zajęciach z języka ukraińskiego jako ojczystego oraz historii i kultury bierze udział około 150 dzieci. Szkoła zapewnia dzieciom z Ukrainy w wieku szkolnym oraz tym już urodzonym w Lublinie poczucie wspólnoty, tożsamości narodowej i związku z Ukrainą.

Działania placówek oświatowych wspierały także miejskie instytucje kultury. Już w pierwszych dniach kryzysu uchodźczego uruchomiono bezpłatne świetlice, w których zajęcia prowadzili doświadczeni animatorzy. Ponadto zapewniono działania kulturalne w miejscach zbiorowego zakwaterowania uchodźców, zorganizowano kursy języka polskiego dla dzieci i dorosłych, a oferta bibliotek miejskich została poszerzona o wydawnictwa w języku ukraińskim oraz dwujęzyczne. Dodatkowo, dzięki współpracy Miasta z Polskim Centrum Pomocy Międzynarodowej oraz Care International, w okresie wakacyjnym w Lublinie odbył się cykl pikników rodzinnych „Integracje” dla polskich i ukraińskich rodzin spędzających wakacje w mieście.

Integracja to proces dwutorowy, wymaga zaangażowania zarówno ze strony społeczności cudzoziemskiej, związanego z nauką języka, prawa i zwyczajów społeczności przyjmującej, ale też wysiłku ze strony społeczności przyjmującej, której zadaniem jest zaproszenie nowych mieszkańców do poznania się, do wspólnej aktywności i rozmowy. Z inicjatywy Urzędu Miasta Lublin, dzięki wsparciu finansowemu miasta partnerskiego Münster, kilkudziesięciu urzędników i bibliotekarzy ukończyło kurs podstawowy języka ukraińskiego.

Pomoc humanitarna na rzecz Ukrainy

Niezwłocznie po wybuchu wojny skierowano do miast partnerskich i zaprzyjaźnionych w Ukrainie list ze wsparciem i zapytaniem o aktualne najpilniejsze potrzeby. W odpowiedzi miasta ukraińskie przekazały listy niezbędnych artykułów i dóbr.

Wystosowano również apel do miast partnerskich i zaprzyjaźnionych z Lublinem o udzielenie wszelkiej możliwej pomocy szczególnie tym, którzy znajdują się nadal w Ukrainie. W efekcie do Lublina dotarły transporty z całej Europy z najpotrzebniejszymi produktami, zarówno od miast partnerskich, jak i od międzynarodowych organizacji pozarządowych i agend rządowych, które przekazywane były sukcesywnie do Ukrainy.

Do tej pory z Lublina do ukraińskich miast wyjechało ponad 100 transportów, m.in. z żywnością, artykułami medycznymi czy odzieżą.

Nowe przestrzenie w obszarze miasta Lublin

Jednym z efektów współpracy miasta Lublin z organizacjami pozarządowymi stał się „Baobab” – przestrzeń służąca integracji, miejsce wymiany doświadczeń, realizacji projektów, rozmów oraz wspólnych spotkań migrantów, uchodźców i mieszkańców Lublina.

W przestrzeni „Baobabu” znalazły swoje miejsce usługi realizowane wcześniej w ramach Lubelskiego Społecznego Komitetu Pomocy Ukrainie, takie jak np. infolinia dla uchodźców, pomoc psychologiczna, prawna. Oferta ta jest systematycznie uzupełniana, a przestrzeń „Baobabu” służy spotkaniom, warsztatom i dyskusjom skupiającym się na integracji nowych mieszkank i mieszkańców Lublina, w tym uchodźczyń i uchodźców, ze społecznością przyjmującą.

Z kolei dzięki środkom przekazanych przez Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci UNICEF powstało „Spilno Lublin”, czyli miejsce aktywności i integracji społecznej mieszkańców Lublina. „Spilno” w języku ukraińskim oznacza „wspólnie” i określa sposób myślenia o tym miejscu. Intencją organizacji prowadzących tę przestrzeń jest zachęcenie młodych lublinian, każdej narodowości, do wspólnej nauki, zabawy i wzajemnego wspierania się. „Spilno Lublin” wpisuje się w szerszy kontekst ogólnopolskiej działalności na rzecz integracji uchodźców prowadzonej przez UNICEF oraz władze samorządowe miast, które stawiają na społeczny potencjał swych mieszkańców. Nowi obywatele Lublina z Ukrainy mogą uzyskać tu niezbędne wsparcie psychologiczne, terapeutyczne, prawne

i socjalne, a także budować relacje ze swymi polskimi sąsiadami podczas zajęć edukacyjnych, warsztatów rękodzielniczych czy zabaw ruchowych. Program „Spilno Lublin” współtworzą cztery lubelskie organizacje pozarządowe, od lat specjalizujące się w pomocy osobom potrzebującym.

Podsumowanie

Dzięki otwartości na nowych mieszkańców z Ukrainy i wsparciu dotychczasowych miast partnerskich na przestrzeni 2022 i 2023 roku Lublin zyskał dwa kolejne miasta partnerskie z obszaru Ukrainy. W 2022 roku została podpisana umowa partnerska z miastem Charków, a w 2023 roku z miastem Krzywy Róg. Do tej pory były one miastami zaprzyjaźnionymi. Obecnie Lublin prowadzi współpracę łącznie z 12 ukraińskimi miastami. Są to: Iwano-Frankiwnsk, Lwów, Łuck, Ługańsk, Równe, Starobielsk, Sumy, Charków i Krzywy Róg jako miasta partnerskie oraz Dniepr, Kamieniec Podolski i Winnica jako miasta zaprzyjaźnione.

Za wszechstronną pomoc i solidarność okazywaną narodowi ukraińskiemu Prezydent Ukrainy uhonorował miasto Lublin Tytułem Miasta Ratownika. Jest to wyraz symbolicznego podziękowania dla miast partnerskich, które są zaangażowane w niesienie pomocy Ukrainie i jej obywatelom w związku ze zbrojną inwazją Rosji.

Te zaprezentowane powyżej doświadczenia i działania potwierdzają jedynie, że sprawna reakcja samorządu, organizacji pozarządowych oraz zwykłych mieszkańców Lublina stworzyła możliwość szybkiego wsparcia dużej liczby uchodźców z Ukrainy i to zarówno w zakresie zabezpieczenia najistotniejszych potrzeb socjalnych, medycznych, jak i mieszkaniowych, edukacyjnych i tych związanych z rynkiem pracy. Dzięki tej spontanicznej, ale równocześnie właściwie ukierunkowanej działalności różnych lokalnych interesariuszy uniknięto tworzenia wielkich enklaw skupiających uchodźców w jednym obszarze miasta. „Ze względu na zróżnicowany status prawny wszystkich tych podmiotów, różnorodność podejmowanych działań i spontaniczną aktywność społeczną, możemy opisać realizowaną politykę migracyjną w kategoriach «brikolażu instytucjonalnego», wypełniającego pustkę po braku tej polityki, związanej z koniecznością nagłego rozwiązywania problemów migracyjnych” (Łodziński, Szonert, 2023).

Streszczenie: Nikt nie przypuszczał, że w najbliższym sąsiedztwie, tuż za wschodnią granicą naszego kraju, będzie toczyła się wojna. Nikt nie spodziewał się, że tysiące mieszkanki i mieszkańców Ukrainy stanie się uchodźcami, a wojna ta, mimo obecnej globalizacji i systemów wzajemnych powiązań ekonomicznych, będzie wojną w pełni konwencjonalną, niosącą zniszczenia i śmierć wielu bezbronnych cywili. Wraz z początkiem konfliktu zbrojnego w Ukrainie samorządy lokalne zostały postawione przed wyzwaniem największego kryzysu uchodźczego w powojennej Polsce. Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób społeczności lokalne poradziły sobie z napływem obywateli i obywateli Ukrainy, nie dysponując, zwłaszcza w początkowej fazie wojny, żadnymi systemowymi narzędziami i wsparciem. Analizie poddano rozwiązania przyjęte i wprowadzone w mieście Lublin. W artykule przedstawiono ogólne zasady organizacji pomocy uchodźcom z Ukrainy, jak i poszczególne formy wsparcia począwszy od zapewnienia schronienia, zabezpieczenia podstawowych potrzeb socjalno-bytowych, poprzez rozwiązania z zakresu dostępu do rynku pracy czy edukacji. Zaprezentowane rozwiązania są przede wszystkim efektem doświadczeń autora artykułu, bezpośrednio zaangażowanego w pomoc obywatelom Ukrainy. Artykuł prezentuje determinację zarówno strony samorządowej, jak i lokalnej społeczności w tworzeniu lokalnych rozwiązań wspierających migrantów.

Słowa kluczowe: wojna na Ukrainie, pomoc Ukraińcom, pomoc społeczna

Abstract: No one expected that there would be a war in our immediate neighborhood, just beyond the eastern border of our country. No one expected that thousands of inhabitants of Ukraine would become refugees, and that this war, despite the current globalization and systems of mutual economic connections, would be a fully conventional war, bringing destruction and death of many defenseless civilians. With the beginning of the armed conflict in Ukraine, local governments were faced with the challenge of the largest refugee crisis in post-war Poland. This article is an attempt to answer the question of how local communities coped with the influx of Ukrainian citizens, especially in the initial phase of the war, with no systemic tools and support. The solutions adopted and implemented in the city of Lublin were analyzed. The article presents the general principles of organizing assistance for refugees from Ukraine, as well as individual forms of support, ranging from providing shelter, securing basic social and living needs, through solutions in the field of access to the labor market and education. The presented solutions are primarily the result of the experience of the author of the article, who is directly involved in helping Ukrainian citizens. The article presents the determination of both the local government and the local community in creating local solutions to support migrants.

Keywords: war in Ukraine, help for Ukrainians, social assistance

Bibliografia

- Barometr Turystyczny (2022). Raport o Ruchu Turystycznym w Lublinie. Pobrane z: https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/turystyka/projekty/barometr_turystyczny/raport_turystyczny_2022.pdf.
- Łodziński, S., Szonert, M. (2023). Polityka migracyjna „bez polityki”. Antynomie tworzenia polityki migracyjnej w Polsce w okresie 2016–2022. *CMR Working Papers*, 130/188. Pobrane z: <https://www.depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/22323/CMRWP130188.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Miasto Lublin pomaga obywatelom Ukrainy (2023). Pobrane z: <https://lublin.eu/lublin/aktualnosci/miasto-lublin-pomaga-obywatelom-ukrainy,9392,66,1.html>.
- MOPR (2022). *Sprawozdanie opisowe z działalności MOPR w Lublinie za 2022 rok*. Pobrane z: <https://mopr.lublin.eu/sprawozdania>.
- Prezydent Miasta Lublin (2022). *Zarządzenie nr 53/3/2022 Prezydenta Miasta Lublin z dnia 14 marca 2022 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Prezydenta Miasta Lublin ds. pomocy obywatelom Ukrainy uciekającym przed działaniami wojennymi*. Pobrane z: bip.lublin.eu/prawo/zarzadzenia-prezydenta/2022/zarzadzenie-nr-5332022-prezydenta-miasta-lublin-z-dnia-14-marca-2022-r-w-sprawie-ustanowienia-pelnomocnika-prezydenta-miasta-lublin-ds-pomocy-obywatelom-ukrainy-uciekajacym-przed-dzialaniami-wojennymi,751,28195,2.html.
- Winiarski M., Dylemat relacji pojęć „wsparcie” i „pomoc” w przestrzeni działań prorodzinnych – wewnętrznych i zewnętrznych, *Pedagogika Rodziny* nr 5 (3)/ 2015.

Grzegorz K. Sudoł

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-2861-5678

Działania praktyczne w obszarze zarządzania kryzysowego związane z początkowym napływem uchodźców wojennych z terenów Ukrainy na przykładzie miasta Tarnowa

Practical activities in the area of crisis management related to the initial influx of war refugees from the Ukraine on the example of the city of Tarnów

Pomoc społeczna i służby ratownicze
w obliczu wojny w Ukrainie

Wprowadzenie

Znaczenie badań dotyczących problematyki bezpieczeństwa i kompetencji zarządczych w zakresie zarządzania ryzykiem wzrosło dziś na nieznana w dotychczasowej historii skalę, a natężenie niektórych rodzajów zagrożeń nigdy dotąd nie było tak ogromne, jak ma to miejsce obecnie. Odpowiedzią na skuteczne przeciwdziałanie w chwili wielkich wyzwań cywilizacyjnych jest zarządzanie kryzysowe, które Bagiński (2008, s. 9) określa jako proces realizowany przez władze publiczne we współdziałaniu z instytucjami i organizacjami oraz społeczeństwem w celu zaprowadzenia nad kryzysem i kształtowania jego przebiegu w taki sposób, aby zapewnić szeroko pojęte bezpieczeństwo.

Piwowarski (2017, s. 94), analizując przedmiot nauk o bezpieczeństwie, zauważa, iż może on dotyczyć samego środowiska społecznego ze

szczególnym uwzględnieniem człowieka, grup społecznych, narodów czy ludzkości. Jak wnioskują Czupryński, Wiśniewski i Zboina (2017, s. 31), przedmiot „badań nauk o bezpieczeństwie jest zbiorem rozmytym, któremu nie można oznaczyć granic poznawalności, ponieważ ma cechy entropii”. Zarówno szanse i zagrożenia, ale także wyzwania wpisują się w model skutecznego zarządzania i są stale zmieniającym się obszarem, który zajmuje badaczy zagadnienia bezpieczeństwa.

W świetle nauk o zarządzaniu i bezpieczeństwie, według Kitlera (2002, s. 21), jako podmiot jawi się człowiek, traktowany jako jednostka społeczna, a także jako określona zbiorowość społeczna. Na ten element wskazują autorzy Białej Księgi Bezpieczeństwa Narodowego RP (2013, s. 247), podkreślając różnice w więziach i uwarunkowaniach. Zgodnie z tą definicją, uwydatniony zostaje podmiot bezpieczeństwa mogący być jednostką – osobą ludzką lub przybierać charakter zbiorowości ludzkiej. Natomiast elementem zagrożenia bezpieczeństwa, według Kaliny (1991), jest wszystko to, co odnosi się do „utruty określonego dobra lub wartości, bądź czasowej lub względnie trwałej utraty zdolności do szeroko rozumianego rozwoju”. W owo zagrożenie wpisuje się doświadczenie, z jakim mamy do czynienia od 2022 roku, czyli wojna na Ukrainie.

Najczęściej podawaną datą inwazji Rosji w Ukrainie jest 24 lutego 2022 roku, którą Rosja określa jako początek tzw. operacji specjalnej na Ukrainie, a w rzeczywistości – zbrojnego ataku, obejmującego m.in. próbę zajęcia stolicy kraju. Podkreślić należy, że wojnę Rosja zapoczątkowała znacznie wcześniej aneksją części terytorium Ukrainy, w tym Krymu. O ile agresja w 2014 roku nie spowodowała masowego exodusu mieszkańców Ukrainy na zachód Europy, a przede wszystkim ucieczki z okupowanych terenów oznaczającej migrację wewnętrzną, to napaść z lutego 2022 łączyła się zarówno z masowymi migracjami wewnętrznymi, jak i ucieczkami za granicę, między innymi do Polski. Liczba uchodźców z Ukrainy przebywających w Polsce jest trudna do oszacowania, a obraz pokazywany w jednym miesiącu może bardzo odbiegać od tego, który będzie prawdziwy w kolejnych miesiącach.

Zjawisko wielkiej i spontanicznej solidarności Polaków z uchodźcami przybierało struktury formalne i nieformalne – określane w mediach międzynarodowych przez ambasadora USA Marka Brzezińskiego jako „humanitarne supermocarstwo”. Zjawisko to nie tylko wymaga opisanie, ale też wyjaśnienia. W pomoc uchodźcom zaangażowały się władze centralne oraz samorządowe, ale także na ogromną i niespotykaną dotąd skalę – społeczeństwo. Wdrażanie w tym szczególnym czasie współpracy w oparciu o model partnerstwa wielosektorowego,

skutecznie i systemowo pozwalało realizować pomoc na różnych płaszczyznach działania. O ile jednak względnie łatwo policzyć skalę pomocy państwowej oraz instytucjonalnej, podlegającej oficjalnej sprawozdawczości, to znacznie trudniej oszacować skalę pomocy indywidualnej. Z uwagi na rozproszony i w większości nierejestrowany charakter wymyka się ona prostym szacunkom. Jednocześnie pomoc ta miała wymiar nie tylko materialny, ale w dużej mierze symboliczny, ponieważ w wielu przypadkach wyprzedziła pomoc instytucjonalną oraz w istotny sposób wpływała na kształtowanie opinii publicznej w innych krajach, przez co pośrednio również pomagała tworzyć presję, na którą musiały odpowiadać rządy poszczególnych państw.

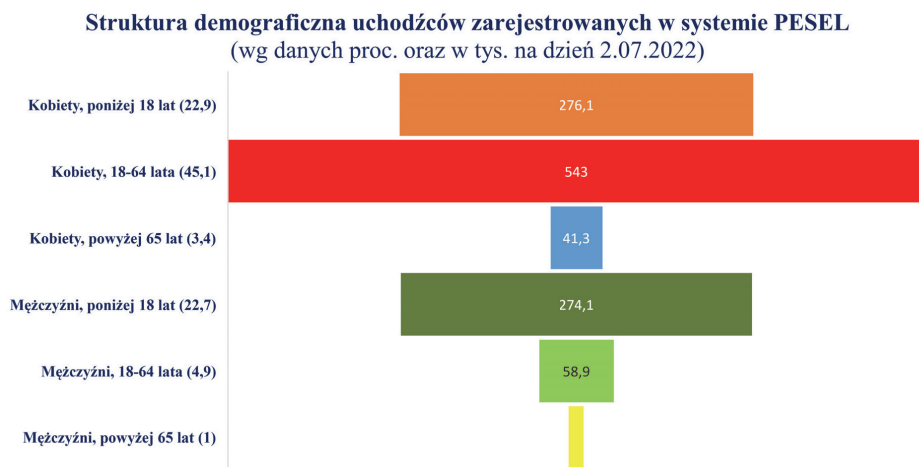
Artykuł jest próbą pokazania praktycznego funkcjonowania sieci wsparcia w zakresie partnerstwa wielosektorowego na przykładzie działań realizowanych w mieście Tarnowie, związanych z początkową falą uchodźców.

Początkowa fala uchodźców jako wyzwanie organizacyjne

Już na początku wojny Polska stała się głównym kierunkiem ucieczek ludności cywilnej z Ukrainy. Straż graniczna na swoim Twitterze (od 23 lipca 2023 r. platforma nosi nazwę X) informuje, że od 24 lutego 2022 roku do września 2022 roku funkcjonariusze odprawili 6 mln 366 tys. osób przybywających z Ukrainy do Polski. Według danych ONZ największa część wszystkich uchodźców (8,4 mln osób – stan na dzień 2 lipca 2022 r.) – 51% – przybyła do Polski (UNHCR, 2022). Tak znaczny napływ uchodźców z Ukrainy do Polski wynikał między innymi z długiej linii granicznej między Polską a Ukrainą, oficjalnych deklaracji władz Polski, wskazujących na gotowość do przyjęcia wszystkich osób szukających schronienia przed wojną, a także licznej i dobrze zorganizowanej mniejszości ukraińskiej zamieszkującej Polskę przed wybuchem wojny. Dane Ośrodka Badań nad Migracjami wskazują, że liczba Ukraińców mieszkających w Polsce przed rosyjską inwazją mogła wynosić 1,35 mln osób (Duszczyk, Kaczmarczyk, 2022). Liczba uchodźców z Ukrainy faktycznie przebywających w Polsce jest znacznie mniejsza niż liczba osób, które wjechały z Ukrainy do Polski w okresie trwania wojny. Część uchodźców, którzy przybyli do Polski w pierwszych dniach wojny, zatrzymała się w Polsce jedynie na krótki czas, wybierając jako docelowe miejsce ucieczki inny kraj Unii Europejskiej.

Dane administracyjne z systemu PESEL pokazują, że przebywająca w Polsce populacja uchodźców na dzień 2 lipca 2022 roku może wynosić 1 mln 207 tys. osób (Otwarte Dane, 2022). Co istotne, Duszczyk wskazuje, że liczba ta może

być wyższa i wynosić od 1,45 mln do 1,55 mln. Posiadanie numeru PESEL daje uchodźcom prawo do korzystania ze świadczeń społecznych – między innymi jednorazowego świadczenia w wysokości 300 PLN na osobę, świadczeń z programu 500+ oraz Rodzinnego Kapitału Opiekuńczego. Można więc uznać, że większość uchodźców rzeczywiście przebywających w Polsce była zmotywowana do rejestracji w systemie PESEL, co potwierdzają dane Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej, według których na dzień 23 czerwca 2022 r. jednorazowe świadczenie w wysokości 300 PLN przyznane zostało 963 tys. osób. Przypuszcza się, że liczba uchodźców przebywających w Polsce na początku wojny, a więc liczba adresatów działań pomocowych, była wyższa niż liczba tych, którzy przebywają w naszym kraju obecnie. Struktura demograficzna przybyłych do Polskich uchodźców, w której dominującą rolę odgrywają osoby w wieku nieprodukcyjnym bądź kobiety obciążone obowiązkami opiekuńczymi, miała istotne znaczenie nie tylko dla określenia przyszłego potencjału ekonomicznego uchodźców (możliwości włączenia ich w rynek pracy), ale również przewidywanej skali zaangażowania państwa w pomoc uchodźcom. Większość przebywających w Polsce uchodźców stanowiły kobiety oraz dzieci. Dzieci w wieku do 18 roku życia to 45,6% populacji uchodźców, a kobiety w wieku 18–64 lata – 45,1%. Struktura demograficzna uchodźców zarejestrowanych w systemie PESEL według danych procentowych oraz wskaźnika w tys. na dzień 2 lipca 2022 r. wskazuje charakterystyczne znamiona strukturalne napływu uchodźców, które przedstawia poniższy wykres.

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu Otwarte Dane (2022).

Wśród uchodźców, którzy zostali w Polsce, większość zamieszkuje największe ośrodki miejskie. Na taki wzór decyzji osiedleńczych i relokacyjnych miały wpływ przede wszystkim większe szanse na znalezienie pracy w większych miastach oraz istniejące sieci powiązań rodzinnych i towarzyskich między nowo przybyłymi uchodźcami a obecną wcześniej diasporą ukraińską.

W pomoc przyjeżdżającym do Polski uchodźcom z Ukrainy włączyła się większość polskiego społeczeństwa oraz władze centralne i samorządowe. W pierwszych dniach po rozpoczęciu inwazji obserwowaliśmy spontaniczne, oddolne zaangażowanie społeczeństwa – na obszarze całej Polski. Uwzględniło ono bezpośrednie wsparcie materialne i finansowe dla uchodźców przebywających w pobliżu granicy, a także rozmaite formy wsparcia dla tych z nich, którzy zostali relokowani na obszarze całego kraju. Drugim istotnym wsparciem były działania władz państwowych oraz samorządów – zwłaszcza gmin zlokalizowanych w pobliżu przejść granicznych. Samorządy – wykorzystując własne środki finansowe oraz zaplecze instytucjonalne i kadrowe – organizowały udzielanie pomocy na przejściach granicznych oraz w punktach recepcyjnych. Pomoc rządowa na początku wojny była skoncentrowana na procedowaniu zmian legislacyjnych, które miały na celu zwiększenie przepustowości przejść granicznych, ustalenie statusu prawnego uchodźców w Polsce i ułatwienie ich funkcjonowania w pierwszych miesiącach pobytu. Już w marcu 2022 roku światło opracowana została Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. W konsekwencji powstawały kolejne rozporządzenia, m.in. dotyczące świadczeń oraz oceny wprowadzonej ustawy. Trzecim istotnym elementem było zaangażowanie się organizacji pozarządowych. Regulacje dotyczące charakteru i form tego działania i współpracy z innymi podmiotami określono szczegółowo przede wszystkim w Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Zapisy zawarte w tym akcie prawnym mają charakter niewykluczający, co umożliwia prowadzenie innych niż ustawowe form współpracy, niemniej jednak najbardziej rozpowszechnione są właśnie formy wynikające z ustawy, o czym nadmienią Wrona i Bogacz-Wojtanowska (2016, s. 170). Organizacje niezależnie, a także poprzez organizowane konkursy, realizowały pomoc w zakresie wsparcia uchodźców przy jednoczesnym wsparciu przedsiębiorstw stających się partnerami podejmowanych wyzwań.

Skala i formy społecznego zaangażowania w pomoc uchodźcom, mobilizacja polskiego społeczeństwa w pomoc ukraińskim uchodźcom była bezprecedensowa, adekwatna do skali wyzwania, przed jakim stanęliśmy jako gospodarze, a także jako kraj tranzytowy dla najliczniejszej grupy uchodźców.

Aktywna forma zarządzania kryzysowego na przykładzie miasta Tarnowa

Miasto Tarnów od samego początku inwazji w 2022 roku aktywnie angażuje się w pomoc uchodźcom z Ukrainy, o czym informuje na swojej stronie. W momencie pojawienia się pierwszej fali uchodźców zorganizowało pomoc i wsparcie na dworcu kolejowym i płynnie przeszło do organizowania systemowej pomocy. W marcu 2022 miasto zaprosiło organizacje pozarządowe do wsparcia działań. Wspomniana propozycja zamieszczona na BIP UMT opierała się na realizacji zadania pt. „Pomoc obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa”. Realizacja projektu stała się działaniem, w które zaangażowało się wiele organizacji pozarządowych we współpracy z Urzędem Miasta Tarnowa oraz wnioskodawcą, jakim było KCEM KANA, gdzie informacje o projekcie odnajdujemy na stronie organizacji. Dzięki sprawnej współpracy i koordynacji podmioty działające w partnerstwie wielosektorowym odpowiedziały swoim potencjałem i zasobami na krytyczną sytuację, która pojawiła się wraz z napływem pierwszych uchodźców.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA

Źródło: opracowanie własne.

Początkowo miasto realizowało wszystkie zadania własnymi zasobami osobowymi, na które składali się pracownicy urzędu i podległych jednostek przy współpracy licznych wolontariuszy, którzy zgłaszali się bezinteresownie,

informując i zapraszając do współpracy poprzez media, w tym w szczególności – media społecznościowe. Pierwszym wolontariuszom zostały przydzielone konkretne zadania. To właśnie pracownicy UMT, przekazując swoją wiedzę wolontariuszom, stali się liderami powstających punktów i sekcji. Punkty były zlokalizowane w mieście Tarnowie w kilku miejscach, gdzie strategicznym był Dworzec Główny PKP. Obiekt znajdujący się pod jurysdykcją wojewody małopolskiego uzyskał zabezpieczenie ze strony służb mundurowych i pracowników kolei przy jednoczesnym udostępnieniu powierzchni na poszczególne zintegrowane działania. Takim sposobem rodziła się pomoc, która przybierała na sile. Działanie ulegało ciągłym zmianom, wraz z dostosowywaniem pomocy do potrzeb osób uciekających przed wojną. Największe zmiany wywołało pojawienie się innych podmiotów i organizacji, działających w celu wsparcia uchodźców.

Nad całością działań opiekę sprawował Koordynator i Zastępca Koordynatora projektu, którzy byli w stałym kontakcie z pracownikami UMT. Warto w tym miejscu wspomnieć o podstawowych działaniach logistycznych zaproponowanych przez organizację w celu skoordynowania działań. Komunikacja wewnętrzna przebiegała dzięki opracowanemu programowi służącemu pozyskiwaniu i organizacji pracy zespołów wolontariuszy. Dzięki zakupionej bramce sms, zaczęto wysyłać informacje przeznaczone dla poszczególnych osób i zmian, uniknięto w ten sposób kumulowania się wolontariuszy w określonych godzinach, a ich braku w innym czasie, oraz pozwoliło zoptymalizować czas wolny osób zaangażowanych w pomoc. Przygotowano też specjalne identyfikatory odróżniające funkcje i osoby oraz kamizelki z odpowiednim oznaczeniem w celu natychmiastowej identyfikacji służb, takich jak np.: koordynator, tłumacz, pomoc medyczna. Trwałemu oznaczeniu uległy pomieszczenia, oznaczono je jako centrum wolontariatu, biuro, magazyn, strefa rodziny, przygotowano i wyposażono miejsca socjalne w celu regeneracji wolontariuszy, niezależne od uchodźców, tak by chociaż przez chwilę w spokoju można było się posilić i nabrać sił do dalszej pracy. Miejsca te były również oznaczone w kilku językach, a ponadto znajdowały się tam również najważniejsze informacje, potrzebne dla przyjeżdżających, umieszczone na tablicach, „potykaczach”, czy nośnikach roll-up. Dodatkowo wprowadzono system do komunikacji bezprzewodowej, tak aby przy zagłuszających dźwiękach pociągu na peronach, móc się sprawnie komunikować przy znacznych odległościach. Pomiędzy punktami zlokalizowanymi w mieście kierownicy punktów komunikowali się ze sobą dzięki wykupionym kartom SIM rejestrowanym na czas prowadzenia działań. Komunikacja wymagała bowiem sprawnego przepływu informacji o rozmieszczaniu się uchodźców, kwaterowaniu, uzupełnianiu

bieżącymi artykułami punktów i bieżącymi potrzebami charakterystycznymi dla miejsc, takimi jak np. brak teczek bagażowych czy wózków. Ponadto zamawianie posiłków, półproduktów i innych artykułów odbywało się również tą drogą. Na bieżąco też – poprzez nośniki medialne – przekazywano informacje o bieżącej sytuacji i potrzebach, korzystając z własnych zasobów i lokalnych mediów.

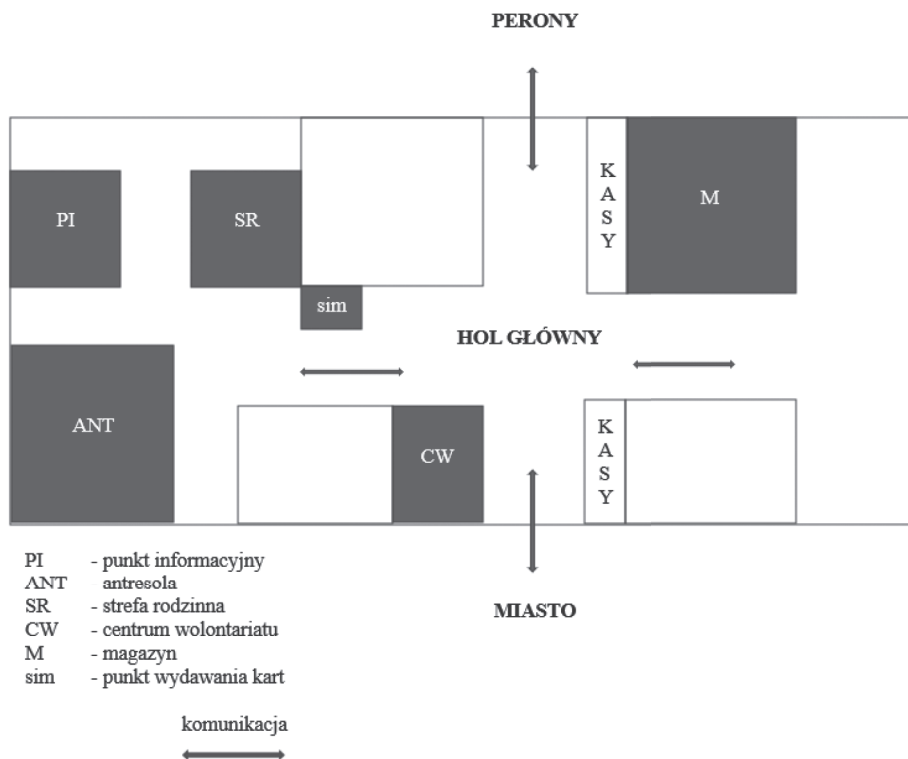
Zespół znajdujący się na Dworcu Głównym podzielony był na sekcje. Część osób działała bezpośrednio na hali dworca, a część zajmowała się organizacją pomocy poza nim, np. koordynacją na peronach, logistyką związaną z zaopatrzeniem i kwaterowaniem. Pod opieką Kierownika Zmiany działały następujące sekcje wolontariatu: punkt informacyjny (w tym informacja o noclegach i transporcie), sekcja rodzinna, opiekunowie hali i peronów, sekcja medyczna, logistyka – punkt przyjmowania i wydawania środków higienicznych, spożywczych i odzieży. Oprócz tego na dworcu znajdował się punkt rejestracji wolontariuszy obsługiwany początkowo przez pracowników UMT, a następnie organizację pozarządową. Istniał też punkt pomocy przedmedycznej i psychologicznej. Grupę charakteryzowała hierarchia, a na samym szczycie znajdowali się Kierownicy zmiany z ramienia organizacji, a także wolontariusze, wśród których znajdował się z reguły Lider konkretnego punktu wsparcia.

Punkt informacyjny zmieniał się na przestrzeni czasu. Przez pierwszych kilka dni wszystkie informacje i dane dotyczące osób potrzebujących i pomagających spisywane były na papierze, a osoby działające w tej sekcji manualnie przypisywały osoby potrzebujące pomocy do osób oferujących nocleg. Po upływie kilku tygodni powstał program komputerowy, stworzony specjalnie na potrzeby tego działu przez informatyka – pozwalał na łatwiejszą komunikację i świadczone usługi. Przez pierwsze miesiące nocleg mogły oferować zarówno osoby prywatne, jak i hotele. Warunkiem odbioru osób było wylegitymowanie przez policję osób zabierających grupę uchodźców. Często rolą wolontariuszy była procedura poinformowania służb porządkowych o zaistniałej sytuacji. Warto nadmienić, iż Urząd Miasta Tarnowa przygotował dwa punkty noclegowe. Jednym z nich była sala gimnastyczna mieszcząca się w najbliższym położonym Zespole Szkół Ogólnokształcących Nr 6, do którego wykorzystując zasoby własne z Pałacu Młodzieży wolontariusze dostarczyli materace oraz podstawowe zabezpieczenie sanitarno-higieniczne. Drugim działającym miejscem była Bursa przy ul. Św. Anny, gdzie rodziny również znalazły schronienia. Transport do wspomnianych miejsc odbywał się pieszo, gdzie niejednokrotnie wolontariusze, w szczególnych przypadkach, pomagali dotrzeć na miejsce, a w większości dzięki mapom nawigacyjnym wskazywali punkt docelowy. Informację o noclegach przekazywały

również i zajmowały się kwaterowaniem organizacje, które realizują działania statutowe w obszarze pomocy społecznej, takie jak Caritas. Innym zadaniem punktu była udzielanie doraźnych informacji dla podróżujących o możliwości przesiadek, informacji o stacjach docelowych, ale przede wszystkim o możliwości skorzystania z pakietu pomocowego oferowanego w Tarnowie. Przy współpracy ze Służbami Ochrony Kolei punkt informacyjny na bieżąco pozyskiwał wiedzę o liczbie składów i osób podróżujących od granicy, by sprawnie móc zorganizować pomoc na peronach oraz hali dworca. Informacja była niejednokrotnie przekazywane przez Kierowników składu pociągów i na bieżąco aktualizowana.

Jednym z zadań logistycznych na dworcu PKP było obsługiwanie punktów przyjmowania i wydawania środków spożywczych, higienicznych i odzieży, gdzie poza punktami do tego wyznaczonymi na terenie miasta, darczyńcy przynosili produkty i artykuły bezpośrednio na dworzec. Odzież i środki higieniczne można było otrzymać w dwóch wydzielonych do tego celu miejscach. Z kolei żywność otrzymano w dwóch punktach – informacyjnym oraz miejscu, gdzie zlokalizowana była sekcja rodzinna. Rozdawano kanapki, zupy instant, artykuły spożywcze i dla dzieci oraz przygotowywano ciepłe napoje. Produkty przynosili darczyńcy, a konfekcjonowali i przygotowywali wolontariusze. Część z przygotowanych pakietów, np. soczek, bułka, woda, słodycze, maskotka, trafiała na perony i była przekazywana do zatrzymujących się wagonów i osób, które wyruszały w dalszą drogę. W przygotowanie kanapek zaangażowani byli sami wolontariusze oraz inne organizacje, takie jak np. OSP czy Zgromadzenie Sióstr Serafitek. W pomoc zaangażowali się lokalni przedsiębiorcy, dowożąc do punktów konfekcjonowania i przygotowywania, np. pieczywo, drożdżówki, wodę i inne potrzebne artykuły, również z branży chemicznej i higienicznej. Zamówienia i zapotrzebowanie koordynował Kierownik Zmiany w porozumieniu z Koordynatorem. Było to o tyle istotne, iż koordynacja często odbywała się między pozostałymi punktami – magazynem logistycznym, punktem wydawania chemii i odzieży oraz artykułów spożywczych. Koordynacja charakteryzowała się m.in. ustaleniem i zabezpieczaniem stanów magazynowych w poszczególnych miejscach, które działały zgodnie z osobnymi celami. Niestety, z czasem coraz więcej osób zgłaszało się tam, żeby coś zjeść, ale nie wszyscy z nich byli uchodźcami. Czasami były to osoby bezdomne, czasami zwyczajni emigranci, którzy w Polsce przebywali dłuższy czas. Zadaniem wolontariuszy było czuwanie nad prawidłowym funkcjonowaniem celowej pomocy.

RZUT POGLĄDOWY DWORCA PKP PODCZAS REALIZOWANYCH DZIAŁAŃ

Źródło: opracowanie własne.

Opiekunowie hali i peronów odpowiadali głównie za zdobywanie wiedzy o opóźnieniach pociągów i bezpośrednią pomoc zarówno na peronach, jak i w głównej hali dworca. Do zadań sekcji należało zdobywanie informacji o rozkładzie jazdy pociągów, informowanie o tym fakcie odpowiednich osób, pomoc przy kasach biletowych, kierowanie do miejsc rejestracji kart SIM, pomoc w nawigacji na dworcu oraz przy odczytywaniu rozkładów pociągów. Wolontariusze tej sekcji pomagali także w sposób bezpośredni, poprzez wsparcie fizyczne uchodźcom przy wysiadaniu lub wsiadaniu do pociągów oraz przenoszeniu bagaży. Wolontariusze ci nie mieli sprecyzowanych zadań, jak osoby w innych sekcjach. Funkcjonowali bardziej jako swego rodzaju łącznicy, którzy zapewniali w miarę możliwości płynny ruch uchodźców na dworcu. Głównym ich celem było przyjęcie uchodźców, zaprowadzenie do odpowiednich sekcji zgodnie z potrzebami, a także w przypadku osób, które udawały się w dalszą podróż, podprowadzenie

na odpowiedni peron. Ponieważ mieli bezpośredni kontakt z osobami uciekającymi z Ukrainy, niezwykle istotna w tej sekcji była obecność tłumaczy. Sekcja skupiała się również na utrzymaniu porządku w hali, kierowaniu ludzi do odpowiednich sekcji oraz informowaniu o opóźnieniach pociągów, a także zarządzaniu ruchem osób przyjeżdżających i odjeżdżających. Podstawą działania tej sekcji była rozległa wiedza o rozkładzie przyjazdów i odjazdów pociągów oraz potencjalnych opóźnieniach. W wolnych chwilach wolontariusze z tej sekcji byli dostępni do pomocy również w innych grupach wolontaryjnych. W ramach hali działał również niezwykle istotny punkt informacyjny. Jest to szczególnie ważne, gdyż wraz ze zmniejszającą się z czasem liczbą uchodźców na dworcu częściowo zmieniła się organizacja. Wcześniej, aby utrzymać porządek i płynność, przybywającym rodzinom przy wszelkich sekcjach towarzyszyli wolontariusze, natomiast gdy coraz mniej uchodźców pojawiało się na dworcu, ludzie sami mogli podchodzić do konkretnych punktów, nie było potrzeby kierowania ich ruchem.

Na dworcu nie od razu widoczna dla obserwatora była pomoc przedmedyczna, z czasem zmieniona na punkt wydawania podstawowych środków medycznych, np. bandaży, opatrunków, materiałów na oparzenia, ukąszenia, itp. Ze względu na charakter wykonywanych zadań osoby w tej sekcji często były łącznikiem z innymi instytucjami czy osobami, dla przykładu z policją, psychologiem, medykami. Ich działanie było doraźne, aczkolwiek istotnymi aspektami była komunikacja i dostępność pomocy. Obecność medyków zabezpieczała nie tylko przyjezdnych, lecz także otaczała opieką osoby niosące pomoc. Istotną kwestią było również wsparcie psychologiczne i informacja, gdzie taką pomoc można uzyskać. Z czasem w miarę malejącego napływu uchodźców Kierownicy zmiany posiadali numery kontaktowe na wypadek zaistnienia konieczności skorzystania z tego typu pomocy.

Strefa rodzinna – matki i dzieci – znajdowała się na parterze przy punkcie informacyjnym oraz na antresoli hali, z wejściem od bocznej strony dworca. Była strefą zamkniętą, do której nie było wglądu – szyby zostały zasłonięte plakataми, gwarantując przybyłym ciszę, spokój i prywatność. Miejsce wyposażone było w kojec, łóżeczko, zabawki, podstawowe artykuły spożywcze, higieniczne oraz biurowe, takie jak kolorowanki i książeczki dla dzieci. Dla komfortu osób tam przebywających tylko kobiety pracowały w tej strefie. W strefie na piętrze znajdowały się łóżka polowe oraz śpiwory, by w spokoju móc przeczekać noc i udać się w dalszą podróż. Praca w tej strefie była określana jako najtrudniejsza ze wszystkich stanowisk i punktów pomocowych. W innych punktach praca toczyła się szybkim tempem i miała tryb zadaniowy – nieustannie przewijały się nowe osoby

z konkretnymi pytaniami lub potrzebami. Brakowało czasu na ich bliższe poznanie i rozmowę o ich doświadczeniach ucieczki i wojny. Punkt matki i dziecka był spokojny, a praca z pozoru prostsza, bo nie wymagająca działań fizycznych. Praca ta była jednak bardzo obciążająca emocjonalnie ze względu na bezpośredni i ciągły kontakt z rozpaczą matek i z dziećmi bezpośrednio dotkniętymi okrucieństwem wojny.

Należy jeszcze wspomnieć o pozostałych punktach logistycznych, które znajdowały się na terenie miasta. O miejscach noclegowych już wspomniano. Punkt wydawania i przyjmowania artykułów spożywczych mieścił się przy ul. Wałowej. Był dostępny i otwarty przez cały tydzień dla osób, które znalazły zakwaterowanie w Tarnowie. Regularnie osoby te przychodziły po podstawowe produkty, by móc odciążyć w ten sposób osoby, które użyczyły im gościny. Punkt był prowadzony przez społeczność senioralną wspieraną przez organizację prowadzącą projekt. Drugi punkt mieścił się przy ul. Gumniska i zlokalizowany był na hali sportowej Pałacu Młodzieży. Jego celem podstawowym było przyjmowanie i wydawanie środków chemicznych, higienicznych i odzieży. Powierzchniowo był znacznie większy i doskonale nadawał się do tego typu działania. Wolontariusze segregowali, rozwieszali, przyjmowali i wydawali artykuły w sposób zorganizowany i przeprowadzany przez Kierownika zmiany. Warto wspomnieć, iż punkt ten przyjmował również wielkogabarytowe produkty, które następnie były dystrybuowane na pozostałe punkty projektowe, wg. zgłaszanych potrzeb. Ostatnim punktem, był magazyn zlokalizowany w zajezdni MPK przy ul. Okrężnej. Jego celem było przyjmowanie dużych dostaw i zasilanie nimi punktów. Spełniał również zadanie przeładunkowe rzeczy i produktów, które były wywożone na Ukrainę do miejsc proszących o wsparcie i pomoc. W tym punkcie praca była rotacyjna i uzależniona od transportów docelowych.

Wolontariat jako forma samorealizacji i społecznej odpowiedzialności

Omawiając wpływ pracy, a ściślej służby na życie prywatne wolontariuszy, warto na początku zaznaczyć, iż praca na dworcu pochłaniała im bardzo dużo czasu w ciągu dnia, a przede wszystkim była absorbująca emocjonalnie. Większość wolontariuszy była świadoma podejmowanego trudu od samego początku. Miasto i organizacja tworząc warunki, w których praca wolontariuszy była bezpieczna, dzięki gwarantowaniu im wsparcia oraz regularnych zmian, dbała o higienę pracy wolontariuszy. Ponadto wolontariusze pracowali spontanicznie z uwagi na dynamiczną sytuację. W późniejszym odstępie czasu podjęto decyzję o zawarciu

Porozumień wolontariackich i ubezpieczeniu, tak by móc chociaż w ten sposób podziękować za ich pracę. Na życzenie wystawiane były zaświadczenie o podjętej pracy. Z tej formy korzystali głównie uczniowie, jako legitymację wkładu w działalność społeczną, a braną pod uwagę do wystawianej oceny z zachowania na świadectwie. Wolontariusze wspominają, że początkowo nie odczuwali zmęczenia, głównie przez adrenalinę, ale gdy kończyła się ich zmiana, odczuwali skumulowane zmęczenie i emocje, które długo ich nie opuszczały. Warto zauważyć, że zmiana w sposobie radzenia sobie z emocjami u wolontariuszy związana była z lepszą organizacją i optymalizacją pracy, która nastąpiła dopiero po pewnym czasie od rozpoczęcia całej akcji pomocowej. Wolontariusze zgodnie wyrażali opinię, że najgorsza sytuacja była na samym początku wojny. W czasie pracy na poszczególnych punktach wolontariusze stawali się coraz bardziej profesjonalni i doświadczeni. To pomagało im radzić sobie w sytuacji permanentnego stresu. Nie oznacza to jednak, że stali się obojętnymi na los i cierpienie uchodźców, to, co faktycznie miało miejsce, lepiej określić jako proces uzmysłowienia sobie, że najskuteczniej mogą komuś pomóc, jeśli zachowają spokój i nie dadzą się ponieść emocjom i panice. Rozmówcy zgadzali się co do tego, że wolontariusze stanowili dla siebie nawzajem wsparcie emocjonalne. Część z nich była szczególnie wrażliwa na dobrostan pomagających, ponieważ pełnili rolę koordynatorów zmian, lecz nie tylko oni wykazywali także troskę. Wolontariusze pilnowali się nawzajem, by regularnie wracać do domu i regenerować siły. Wolontariusze starali się sobie pomagać, chociażby przez drobne gesty wsparcia. Zawierane znajomości okazały się wyjątkowe, szczególnie ze względu na swoje dwie cechy – zanik barier, np. wiekowej – i specyficzną dynamikę ich zawiązywania się – nieraz pominięciu ulegała faza „zapoznawania się”, znajomość powstawała od razu na głębszym poziomie. Taka specyfika znajomości mogła wynikać z łączącej wszystkich swoistej „mocy trudnej sytuacji”, którą współdzielili wolontariusze (styczności z osobami uciekającymi przed wojną i ich bagażem emocjonalnym, intensywna praca, nieraz przez wiele godzin), a także istnienia pewnego wspólnego mianownika, który z miejsca definiował ich jako „swoich”. Owym mianownikiem był wspólny cel – wszyscy wolontariusze byli na dworcu po to, żeby pomagać. Zrodziło się wiele przyjaźni i pojawiło się wiele oznak wsparcia. Znajomości zawarte pomiędzy wolontariuszami wykraczały poza zmiany pracy na dworcu. Osoby nieraz spotykały się prywatnie ze znajomymi również po zakończeniu działań.

Podsumowanie

Zorganizowanie tak sprawnie działającej i wyspecjalizowanej struktury, jaka funkcjonowała w ramach wsparcia uchodźców w mieście Tarnowie, jest imponującym dokonaniem. To kolejny przykład na to, że współpraca w partnerstwie publiczno-społeczno-prywatnym jest efektywna, zgodna z elementami zarządzania kryzysowego, o których wspomina Ficoń (2011, s. 115) i przynosi określone, wymierne rezultaty.

Warto nadmienić, iż główną motywacją do pomagania, podejmowania działań jest altruizm połączony z pozytywnymi efektami dla jednostki, takimi jak polepszenie samopoczucia, podwyższenie własnej oceny i uniknięcie wyrzutów sumienia. Skłonność do pomagania z pewnością jest związana z odczuwaną przez nas empatią wobec innych osób, może wynikać z chęci uniknięcia samooskarżeń w sytuacji, kiedy nie udzielamy innym pomocy lub z chęci podwyższenia poczucia własnej wartości przez udzielenie pomocy innym osobom. Istotnym czynnikiem wpływającym na chęć do niesienia pomocy jest również świadomość, że my sami mogliśmy stać się ofiarami przemocy (efekt „to mogłem być ja”). Im bliżej miejsca tragedii, o czym nadmieniał Zagefka (2017), tym łatwiej wyobrazić sobie, że moglibyśmy stać się jej ofiarami.

Dlatego też decyzja o zakończeniu projektu – działania była trudna dla niektórych wolontariuszy, którzy czuli, że udało im się stworzyć coś wyjątkowego, a więzi między nimi dopiero zaczęły się utrwalać. Wydaje się jednak, że moment zakończenia działalności projektowej był odpowiedni. Zmieniały się potrzeby, motywacje i cele samych osób uchodźczych. Część z nich wróciła do Ukrainy, a duża część z tych, którzy zostali, od początku ma w planach jak najszybszy powrót. Motywacja wolontariuszy też zaczęła powoli spadać. Coraz trudniej było obsadzać w pełni zmiany, także zmęczenie dawało się we znaki. Większość zaczynała tęsknić za normalnym trybem życia, za czasem na wypoczynek, za kontynuacją zainteresowań, za spotkaniami ze znajomymi. Mówili, że nie można funkcjonować na najwyższych obrotach przez całe miesiące, trudno jest działać w stanie ciągłego kryzysu. Wolontariusze wspominali ten okres jako bardzo specyficzny i intensywny. Satysfakcja z pomocy uchodźcom oraz poczucie wspólnoty i nowo zawiazane, serdeczne i autentyczne znajomości w co najmniej wystarczającym stopniu rekompensowały trudy pracy w czasie pierwszych, tych spontanicznych tygodni pracy. Natłok zadań, bodźców i ciągle nowe wyzwania przynosiły natychmiastowe gratyfikacje, spowodowane nie tylko mierzeniem się z trudnościami i bezpośrednią obserwacją efektów swoich działań, ale też pozytywną

afirmacją własnych umiejętności radzenia sobie w kryzysowych sytuacjach. To samo stwierdzenie dotyczy podjętej współpracy w partnerstwie publiczno-społeczno-prywatnym.

Dzisiaj jedyną dobrą decyzją wydaje się w tej sytuacji wspieranie uchodźców w ich wyborach przy jednoczesnym zorganizowaniu długofalowej pomocy dla tych, którzy zostają, czy to z konieczności, czy z wyboru. A także zachowanie zdobytego doświadczenia i jego pogłębionej analizy w celu jego implementacji, a co za tym idzie, jeszcze skuteczniejszej pomocy w sytuacji kryzysowej.

Streszczenie: Artykuł ukazuje problematykę związaną z zarządzaniem kryzysowym w obliczu zjawiska migracyjnego wywołanego agresją Rosji w 2022 roku na Ukrainę. Omówione zostały podstawowe aspekty wsparcia uchodźców na przykładzie miasta Tarnowa. W materiale podjęto wyzwanie opisanie okoliczności przekroczenia granicy z Polską i zdiagnozowania potrzeb oraz zdefiniowania i przedstawienia celów, funkcji, zadań przed którymi stanęły podmioty publiczne, organizacje i wolontariusze. Ponadto przedstawiono możliwości współpracy i wykorzystania zasobów osobowo-rzeczowo-finansowych w realizacji projektów wspierających uchodźców w ich podmiotowym znaczeniu. Poruszono również kwestie związane z rolą i zaangażowaniem wolontariuszy w bezinteresowną pomoc ofiarowaną napływającej ludności.

Słowa kluczowe: zarządzanie kryzysowe, partnerstwo międzysektorowe, wolontariat

Abstract: The article presents the issues related to crisis management in the face of the migration phenomenon caused by Russia's aggression against Ukraine in 2022. The basic aspects of refugee support were discussed on the example of the city of Tarnów. The material takes up the challenge of describing the circumstances of crossing the border with Poland and diagnosing the needs as well as defining and presenting the goals, functions, tasks faced by public entities, organizations and volunteers. In addition, the possibilities of cooperation and the use of human, material and financial resources in the implementation of projects supporting refugees in their subjective significance were presented. Issues related to the role and involvement of volunteers in selfless help offered to the incoming population were also discussed.

Keywords: crisis management, cross-sectoral partnership, volunteering

Bibliografia

- Bagiński, J. (2008). *Nowe zarządzanie kryzysowe w praktyce*. Poznań: FORUM.
- Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. (2013). *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: BBN.
- Brzezinski, M. (2022). Humanitarne supermocarstwo. Pobrane 28 czerwca 2022 z: <https://notesfrompoland.com/2022/05/10/us-ambassador-calls-poland-humanitarian-superpower-for-response-to-ukraine-crisis/>.
- Czupryński, A., Wiśniewski, B., Zboina, J. (2017). *Nauki o Bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań*, Józefów: CNBOP-PIP.
- Duszczyk, M. (2022). *Rejestracja PESEL obywateli UA*. Pobrane 28 czerwca 2022 z: <https://twitter.com/MaciekDuszczyk/status/1527661350926835712>.
- Duszczyk, M., Kaczmarczyk, P. (2022). The war in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and challenges, *Intereconomics*, 57(3).
- Ficoń, K. (2011). *Logistyka kryzysowa. Procedury, potrzeby, potencjał*, Warszawa: BEL Studio.
- Kalina, R.M. (1991). Ogólne kategorie klasyfikacji i charakterystyki zagrożeń zewnętrznych. W: B. Hołyst (red.), *Człowiek w sytuacji trudnej* (s. 80–81), Warszawa: PTHP.
- KANA. (2022). *Wsparcie dla Ukrainy*. Pobrane z: <https://kana.pl/nasza-oferta/archiwum/tarnow-dla-ukrainy>.
- KPRM. (2023). *Informacje dla uchodźców*. Pobrane 12 maja 2023 z: <https://www.gov.pl/web/ua>.
- Kitler, W. (2002). *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*. Warszawa: MON.
- Ocena Skutków Regulacji do Rozporządzenia Rady Ministrów (2022) w sprawie maksymalnej wartości świadczenia pieniężnego przysługującego z tytułu zapewnienia zakwaterowania i wyżywienia obywatelom Ukrainy oraz warunków przyznawania i przedłużania jego wypłaty (Dz.U. 2022 poz. 1336).
- Ocena Skutków Regulacji do Ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (2022). (Dz.U. 2022 poz. 583).
- Otwarte Dane. (2022). *Zarejestrowane wnioski o nadanie statusu UKR w związku z konfliktem na Ukrainie. Stan na 03.07.2022 r.* Pobrane 4 lipca 2022 z: https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioskio-nadanie-statusu-ukr/resource/39730/table?page=1&per_page=20&q=&sort=.
- Piwowski, J. (2017). *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*. Kraków: WSBPiI APEIRON.
- Straż Graniczna. (2022). *Informacja o przeprowadzonych odprawach*. Pobrane 18 września 2022 z: https://twitter.com/Straż_Graniczna/status/1571376823648374785.
- UMT. (2022). *Konkursy ofert*. Pobrane z: <https://tarnow.pl/Dla-mieszkancow/Urzed-Miasta/Wspolpraca-z-NGO/Zaproszenia-do-skladania-ofert>.
- UMT. (2023). *Tarnów dla Ukrainy – Тарнів для України – TARNÓW – Polski Biegun Ciepła*. Pobrane z: <https://tarnow.pl/Miasto/Tarnow-dla-Ukrainy-Tarnuv-dlya-Ukrayini>.

- UNHCR. (2022). *Ukraine Refugee Situation*. Pobrane 4 lipca 2022 z: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. *O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa* (Dz.U. 2022 poz. 583).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *O działalności pożytku publicznego i o wolontariacie* (Dz.U. 2003 nr 96 poz. 873 ze zm.)
- Wrona, S., Bogacz-Wojtanowska, E. (red.) (2016). *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*. Kraków: Wydawnictwo UJ, Kraków 2016.
- Zagefka, H. (2017). It Could Have Been Me: Proximity Motivates Disaster Giving. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 23(3).

Marek Chwała

Szkoła Aspirantów PSP w Krakowie

ORCID: 0000-0003-3853-1897

Andrzej Kobiółka

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: ID/0000-0003-3331-1887

Rola i zadania Straży Pożarnej w aspekcie bezpieczeństwa socjalnego w polityce społecznej miasta i wsi

The role and tasks of the Fire Brigade in the aspect of social security in urban and rural social policy

Wprowadzenie.

Bezpieczeństwo – fundamentem człowieczeństwa

Bezpieczeństwo, porządek publiczny, obronność oraz ochrona przeciwpożarowa i przeciwpowodziowa stanowią sferę zainteresowań administracji publicznej, która jest istotna nie tylko dla prawidłowego funkcjonowania instytucji rządowych i samorządowych. Jest ona również ważna dla zabezpieczenia podstawowych potrzeb społeczeństwa. Wspomniany obszar ochrony i obronności, a raczej skuteczność realizowanych w tym obszarze zadań, determinuje stabilność instytucji publicznych, a także wpływa na nastroje społeczne. Nie ulega wątpliwości, że sfera porządku i bezpieczeństwa publicznego jest przede wszystkim domeną państwa i jego licznych instytucji cywilnych i wojskowych. Jak pisze B. Wiśniewski (2013), zapewnienie porządku i bezpieczeństwa wewnątrz kraju osiąga się przez działanie organów administracyjnych państwa. Nie wolno nam jednak zapominać, odwołując się do konstytucyjnej zasady pomocniczości czy zwyczajnych lokalnych stosunków

społecznych – że nadrzędnymi wartościami dla każdego człowieka jest bezpieczeństwo, a w tym zdrowie lub życie.

Według J. Supińskiej (1991) bezpieczeństwo można szerzej zdefiniować jako wolność od zagrożeń, których źródeł należy upatrywać w:

- a) przyrodzie (ekosferze), która stanowi najstarsze i jednocześnie naturalne źródło zagrożeń dla egzystencji człowieka,
- b) technice – technosferze, stworzonej przez człowieka, który paradoksalnie starając się okiełznać przyrodę i uniezależnić się od niej, popadł w uzależnienie od techniki,
- c) społeczeństwie, w systemie społeczno-gospodarczo-politycznym, który warunkuje zachowania ludzkie; w szczególności wskazać należy:
 - zorganizowaną przemoc: wojny, konflikty militarne, represje, system prawny ograniczający wolność jednostek,
 - kwestię społeczną wyrażającą się m.in. „walką o byt”,
 - wyzysk ekonomiczny,
 - nadmierne wymagania społeczne, np. w postaci kultu piękna,
 - zbyt dużą ingerencję różnych instytucji w życie prywatne jednostek,
 - szybkość zmian otoczenia, tzw. szok przyszłości, na który zwracał uwagę A. Toffler;
- d) agresji ze strony innych osób – zachowania patologiczne, przestępstwa, nienawiść itd,
- e) samej osobie, która może stać się zagrożeniem dla siebie wskutek różnych przyczyn:
 - czynników genetycznych i nabytych,
 - czynów karalnych, wymierzonych w inne osoby,
 - zachowań autodestrukcyjnych,
 - podejmowania świadomych działań zwiększających korzyści, ale obciążonych ryzykiem.

Jak wskazuje M. Malec (2006), współczesny zakres pojęcia bezpieczeństwa uległ przemianie – obok tradycyjnych już płaszczyzn politycznej czy militarnej pojawiły się nowe sfery, m.in. bezpieczeństwo socjalne, społeczne.

Przykładowo P. Majer i A. Urbanek (2016) akcentują odmiennność bezpieczeństwa socjalnego od bezpieczeństwa społecznego. Zagrożenia społeczne ujmują w isticie socjalnym czy ekonomicznym znaczeniu, jako „pewne procesy, zjawiska, sytuacje, problemy czy działania, które w konsekwencji utrudniają zrównoważony rozwój, dążenie do dobrobytu i wysokiej jakości życia poszczególnych członków i całego społeczeństwa”. Bezpieczeństwo socjalne wobec powyższego jest

kategorią ograniczającą się wyłącznie do zapewnienia środków wystarczających do przeżycia.

Z kolei M. Księżopolski (2001) podkreśla, że bezpieczeństwo społeczne stanowi koncept szerszy, oznacza bowiem „stan wolności od niedostatku materialnych środków utrzymania i istnienie realnych gwarancji pełnego rozwoju jednostek”. Obejmuje zatem nie tylko stan wolności od ryzyka socjalnego, ale również bezpieczeństwo rozwoju jednostek. Bezpieczeństwo socjalne jest w związku z tym elementem składowym bezpieczeństwa społecznego.

Jak sugerują badacze: J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (2008), można wyróżnić również inne, liczne rodzaje bezpieczeństwa np.: globalne i narodowe oraz regionalne, jak również ekonomiczne, militarne czy polityczne, psychiczne, a także fizyczne, strukturalne lub personalne.

Według B. Rysz-Kowalczyk (2007), aby właściwie rozpoznać zagrożenia bezpieczeństwa, wskazana jest uprzednio kwestia społeczna, której istotę można sprowadzić do ograniczenia bądź całkowitego „blokowania możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. J. Danecki i J. Auleytner (1999) wnioskują, że niezaspokojenie potrzeb powoduje stan braku, który może stawać się czynnikiem kumulowania się różnych trudnych sytuacji w życiu jednostek i ich rodzin. Wymienia się tu zagrożenia, czynniki społeczno-socjalne, które są fundamentem funkcjonowania i przetrwania gatunku ludzkiego, m.in.:

- zagrożenie bytu związane z brakiem dostępu do odpowiedniej wody, brakiem żywności, chorobami w wyniku niedożywienia czy dziećmi urodzonymi z wyraźną niedowagą,
- zagrożenie schronienia, a więc w skrajnym przypadku bezdomności lub mieszkanie, które nie chroni przed normalnymi warunkami pogodowymi, także mieszkanie bez odpowiednich urządzeń sanitarnych, przeludnienie mieszkań i mieszkanie położone w niebezpiecznej lokalizacji,
- zagrożenie pracy – bezrobocie w tym szczególnie długotrwałe (rok bez pracy) i masowe (powyżej 3 lat bezrobocie długookresowe); ryzyko utraty pracy, każde zajęcie zawodowe podważające autonomię pracownika oraz zagrożenia wypadkami przy pracy i chorobami zawodowymi,
- zagrożenie środowiska – związane z życiem na obszarze o wysokim stopniu zanieczyszczenia lub wysokim poziomie hałasu,
- zagrożenie zdrowia – utrudniony dostęp do opieki zdrowotnej, zagrożenie chorobami, zwiększona umieralność niektórych grup społecznych oraz zagrożenie epidemiami oraz niepełnosprawnościami,

- zagrożone dzieciństwo – w tym szczególnie dzieci porzucone, zaniedbane, będące ofiarami przemocy, wychowujące się w rodzinach patologicznych oraz wychowujące się w niedostatku i ubóstwie,
- zagrożenie osamotnieniem, czyli brak bliskich, zażyłych relacji z innymi, brak wsparcia w rodzinie, brak wsparcia w trudnych sytuacjach życiowych, samotna starość i marginalizacja społeczna,
- zagrożenie ekonomiczne – bezwzględne ubóstwo, brak odpowiedniego zabezpieczenia materialnego w przypadku określonych zdarzeń losowych,
- zagrożenia fizyczne, czyli wzrost przestępstw przeciwko zdrowiu, zabójstwa, przemoc, terroryzm,
- zagrożenia rozwoju, czyli utrudniony dostęp do szkół, niski poziom kształcenia, niedobór wyższego wykształcenia, brak dostępu do placówek, upowszechniania kultury i zacofanie kulturalne.

W związku z narastającymi zagrożeniami, jak stwierdza A. Potoczek (2020), dostrzegany jest dynamiczny rozwój jednostek związanych z wysiłkiem skierowanym na proces planowania i zarządzania przy wykorzystaniu odpowiednio zaprojektowanych metod i instrumentów oddziaływania. Natomiast, jak wskazuje A. Kobiałka (2022), celem nadrzędnym jest wykorzystanie optymalnych, zrównoważonych rozwiązań, które mając siłę sprawczą, pozwalając na sprawne i bezpieczne gospodarowanie potencjałem. Niewątpliwie takim potencjałem dysponuje Państwowa Straż Pożarna.

Rola i zadania Państwowej Straży Pożarnej w aspekcie bezpieczeństwa miast i wsi

Odpowiedzialność za bezpieczeństwo wewnętrzne obywateli spoczywa na zintegrowanym systemie współdziałania wielu służb i podmiotów, jakim jest Krajowy System Ratowniczo-Gaśniczy. Stworzenie i budowa tego systemu spoczywa na barkach formacji zawodowej, jaka jest Państwowa Straż Pożarna, i jest konsekwencją zmian ustrojowych w naszym kraju. Nie ma więc wątpliwości, iż priorytetem jest sprawna organizacja funkcjonowania krajowego systemu, w tym odpowiedzialność jego podmiotów wykonujących kompetencje i zadania. W kontekście postawionego we wstępie problemu należy podnieść, iż organizowanie krajowego systemu powierzono Państwowej Straży Pożarnej wskutek reorganizacji systemu ratowniczego i struktur ochrony przeciwpożarowej, jaki kształtował się na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Zbiegło się to z momentem wejścia

w życie ustawy tworzącej tę formację oraz ustawy o ochronie przeciwpożarowej, wspartych aktami wykonawczymi na, co wskazuje A. Sikorska (2023). Dwie ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. – o Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U.1991, nr 88, poz. 400) oraz o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991, nr. 81, poz. 351) – zapoczątkowały tworzenie systemu, który ostatecznie wdrożono 1 stycznia 1995 roku. Formacja ta realizowała zadania i kompetencje zgodnie z tymi ustawami, przy uwzględnieniu wprowadzonych aktów wykonawczych w zakresie szczegółowych zasad organizacji systemu oraz włączenia do niego jednostek ochrony przeciwpożarowej.

Faktem jest, co wskazują R. Gwardyński i B. Kogut (2021), że Państwowa Straż Pożarna jest elementem podsystemu bezpieczeństwa wewnętrznego jako zawodowa, umundurowana i wyposażona w specjalistyczny sprzęt formacja, przeznaczona do walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami.

Do podstawowych zadań PSP należą (Chwała, 2022):

1. Rozpoznawanie zagrożeń pożarowych i innych miejscowych zagrożeń.
2. Organizowanie i prowadzenie akcji ratowniczych w czasie pożarów, klęsk żywiołowych lub likwidacji miejscowych zagrożeń.
3. Wykonywanie pomocniczych specjalistycznych czynności ratowniczych w czasie klęsk żywiołowych lub likwidacji miejscowych zagrożeń przez inne służby ratownicze.
4. Kształcenie kadr dla potrzeb Państwowej Straży Pożarnej i innych jednostek ochrony przeciwpożarowej oraz powszechnego systemu ochrony ludności.
5. Nadzór nad przestrzeganiem przepisów przeciwpożarowych.
6. Prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie ochrony przeciwpożarowej oraz ochrony ludności.
7. Współpraca z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych.
8. Współdziałanie ze strażami pożarnymi i służbami ratowniczymi innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi na podstawie wiążących Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych oraz odrębnych przepisów.
9. Realizacja innych zadań wynikających z wiążących Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych na zasadach i w zakresie w nich określonych (Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej).

Działania, rola i zadania Państwowej Straży Pożarnej w aspekcie bezpieczeństwa powszechnego miast i wsi są wyraźnie dostrzegane. W Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej napisano: „Wśród służb ratownictwa i ochrony ludności pierwszoplanową rolę pełni Państwowa Straż Pożarna (PSP), będąca zawodową formacją powołaną do walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami. W podsystemie ratownictwa i ochrony ludności PSP wspierana jest przez inne służby, straże i instytucje państwowe oraz przez sieć organizacji pozarządowych”.

Zarys działań pomocowych Szkoły Aspirantów PSP w ramach działań ochrony ludności cywilnej poszkodowanych w wyniku konfliktu na Ukrainie – *case study*

Toczący się od 2014 r. spór między Ukrainą a Rosją eskalował w lutym 2022 r. Świat stał się obserwatorem toczącej się w sercu Europy wojny. Jak zauważa A. Bogucka (2022), Ukraina, która nie jest ani krajem Wspólnoty Unii Europejskiej, ani członkiem NATO, jest pozbawiona możliwości sojuszniczej pomocy. Jednak pomoc niosą zarówno ludzie, jak i państwa – humanitaryzm nie pozwala rozwiniętym krajom przejść obojętnie obok cierpienia obywateli Ukrainy. W czasach sojuszów i paktów o nieagresji napaść Rosji na Ukrainę to – jak wielu nazywa – zbrodnia przeciwko ludzkości. W obliczu wojny, pomoc społeczna i służby ratownicze odgrywają kluczową rolę w zapewnieniu wsparcia, ochrony i pomocy dla ludności cywilnej oraz osób poszkodowanych przez konflikt.

Wojna niesie ze sobą liczne zagrożenia i wyzwania humanitarne, a służby są niezwykle istotne w minimalizowaniu skutków wojny dla mieszkańców danego regionu. Zarządzanie kryzysowe powołane do działań związanych z ograniczaniem skutków sytuacji utrudniających, czy też uniemożliwiających funkcjonowania ludności. I tak, za pomocą różnych instytucji i służb realizuje zadania pomocowe, organizując działania ratownicze, przygotowując bazy sił i środków niezbędnych do ograniczeń skutków istniejącego albo potencjalnie przewidywanego kryzysu. Pomoc społeczna może obejmować wiele różnych działań, poprzez które dąży do zapewnienia podstawowych środków do życia. Organizacje humanitarne oraz agencje rządowe działają, aby zapewnić ludności dostęp do żywności, wody, lekarstw i innych niezbędnych dóbr, które mogą być trudno dostępne w czasie konfliktu. Służby medyczne, szpitale polowe i organizacje medyczne starają się zapewnić opiekę medyczną dla rannych i chorych. Wiele osób wymaga pomocy z powodu obrażeń, chorób i traumy psychicznej związanej z wojną.

Wielu cywilów może zostać zmuszonych do opuszczenia swoich domów z powodu walk i bombardowań. Pomoc społeczna skupia się na zapewnieniu bezpiecznych miejsc schronienia dla uchodźców i osób bezdomnych. Wojna ma długotrwałe skutki emocjonalne i psychologiczne. Służby społeczne angażują psychologów i specjalistów ds. traumatologii, aby zapewnić wsparcie emocjonalne dla osób doświadczających traumy wojny.

Służby ratownicze, takie jak straż pożarna, policja i inne odpowiednie organizacje, również odgrywają kluczową rolę w czasie wojny. Odnośnie ochrony ludności służby ratownicze pracują nad utrzymaniem bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz chronieniem cywilów przed przemocą i niebezpieczeństwami związanymi z wojną. W przypadku bombardowań, trzęsień ziemi i innych katastrof wojennych, służby ratownicze odpowiedzialne są za poszukiwanie i ratowanie osób uwięzionych pod gruzami lub w innych niebezpiecznych sytuacjach. Często służby ratownicze pracują wraz z organizacjami humanitarnymi, dostarczając niezbędne środki do życia oraz ewakuując ludność cywilną z obszarów zagrożonych. Służby ratownicze mogą także pełnić rolę w monitorowaniu sytuacji na terenie konfliktu i raportowaniu o potrzebach humanitarnych oraz przypadkach naruszania praw człowieka.

Ważne jest, aby służby działały w sposób niezależny, neutralny i bezstronny, aby zagwarantować skuteczną pomoc i ochronę dla wszystkich potrzebujących, niezależnie od ich pochodzenia czy przekonań. Jednak wojna może utrudniać działania humanitarne, a pracownicy tych służb często sami stają w obliczu niebezpieczeństw i ryzyka. Dlatego też współpraca międzynarodowa, szacunek dla prawa międzynarodowego i ochrona pracowników pomocy humanitarnej i służb ratowniczych są niezmiernie ważne w czasie konfliktu zbrojnego.

W lutym 2022r. Federacja Rosyjska rozpoczęła inwazję na Ukrainę, nazywając swoje nieuprawnione działania „specjalną operacją wojskową”. Atakując nie tylko cele i obiekty wojskowe, ale również ludność cywilną w tym infrastrukturę krytyczną, Rosja wpisuje się w działalność terrorystyczną oraz narrację całego świata jako działanie o charakterze zbrodniczym. Ludność zamieszkująca Ukrainę, w szczególności kobiety i dzieci, uciekając ze swojego kraju, szukają schronienia w krajach sąsiadujących, m.in.: w Polsce, co spowodowało ogromny napływ uchodźczy na przejściach granicznych naszego kraju. Do granicy dostawali się wszelkimi sposobami i za pomocą różnych środków lokomocji, również pieszo. Mając przy sobie niejednokrotnie cały dobytek w kilku torbach, z dziećmi na ramionach, niedostatecznie ubrani (nocą temperatura sięgała poniżej zera), z ogromną desperacją przekraczali granicę.

W tym samym dniu 24 lutego 2022 r. siły Centralnego Odwołu Operacyjnego Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej zostały skierowane do działań pomocowych na pogranicze z Ukrainą. Działania polegały na tworzeniu i wsparciu punktów recepcyjnych, dzięki którym można było ewidencjonować oraz koordynować relokację przybywającej ludności. Punkty recepcyjne działały na dworcach PKP, przy przejściach granicznych, wszędzie tam, gdzie ludność uchodźcza przekraczała naszą wschodnią granicę. Wraz z innymi służbami Państwowa Straż Pożarna organizowała autokarowe przejazdy przez granicę, a także dowoziła uchodźców do miejsc przyjęcia na terenie całego naszego kraju. Organizowane były również przejazdy pociągami PKP, a strażacy pełnili służby na dworcach większych miast, organizując albo wspierając punkty recepcyjne oraz dowożąc ludność do organizowanych miejsc przyjęcia ludności z Ukrainy. Miejsce schronienia zorganizowane było również w Szkole Aspirantów Państwowej Szkoły Pożarnej w Krakowie, gdzie na sali gimnastycznej umieszczono łóżka, szafki, zorganizowano dodatkowe sanitariaty, i tym samym przygotowano się na przyjęcie 200 osób. Działania wojenne na Ukrainie rozpoczęły się ok. godziny 4.00 rano, a o godzinie 14.00 do Szkoły Aspirantów przybyli pierwsi uchodźcy, o godzinie 16.00 sala była zapelniona w 100%. Przyjęcie tak dużej liczby ludności wiązało się nie tylko z zabezpieczeniem miejsca pobytu, ale rodziło wiele przedsięwzięć natury organizacyjnej. Zabezpieczenie wyżywienia już w ramach kolacji udało się dzięki znakomitej współpracy z firmami cateringowymi, jak również restauratorami czy też sklepami. Następne dni ukazały potrzebę kolejnych wyzwań związanych z dostępem do mediów, organizacją wymiany ubrań czy też miejscem wydawania posiłków. Każde z tych wyzwań wymagało odpowiedniej koordynacji, nadzoru i dużej determinacji w niesieniu pomocy.

Podkreślić należy fakt, iż wszystkie działania pomocowe realizowane były jako dodatkowe, a zadania typowe dla Szkoły Aspirantów przebiegały w sposób ciągły i niezachwiany, zabezpieczając rejon przede wszystkim Nowej Huty w ramach działań Szkolnej Jednostki Ratowniczo-Gaśniczej. Kolejne dni ujawniły wyzwania, które polegały na odciążeniu rodziców dzieci od ciągłej opieki i tutaj z pomocą przyszło grono pedagogiczne wraz ze studentami Instytutu Spraw Społecznych i Zdrowia Publicznego Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (obecnie Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej). Organizowane praktyki studentów w ramach pomocy społecznej umożliwiły prace dla animatorów opieki dzieci z Ukrainy, którzy skutecznie i z pełnym zaangażowaniem przygotowywali gry i zabawy, wspólne oglądanie bajek czy też w inny sposób zabawiając dzieci. W tym czasie matki miały czas dla siebie, ciągle obserwując sytuację wojenną

w swoim kraju. Kolejnym przedsięwzięciem było zorganizowanie pomocy lekarskiej, psychologicznej, duchowej dla przybyłych. Dzieci chorując zarażały inne i tym samym nawet kilkanaścioro w jednym czasie musiało zostać przewiezione na Szpitalny Oddział Ratunkowy w celu przebadania. Biorąc pod uwagę nieprzewidziane i nie znając dalszego biegu wydarzeń, matki zabierały cały swój dobytek ze sobą do szpitala. Powodowało to niemały dyskomfort tak dla nich samych, jak również przysparzało to kolejnych nieprzewidzianych organizacyjnie sytuacji. Mając na uwadze jeszcze istniejące zagrożenie pandemiczne, wyzwaniem było również przyjęcie małych pacjentów przez lekarzy. Wśród uchodźców były również osoby spoza Ukrainy, takie jak: Mołdawianie, Rumuni czy Gruzini. Tak różne obyczajowo czy też kulturowo osoby, poszukujące własnego bezpieczeństwa w innym kraju, dzielące się kawałkiem podłogi, mieszkające łóżko w łóżko, są narażone na konflikty, wymianę poglądów czy też po prostu na napięcia rosnące w obliczu pozostawienia swoich najbliższych w sytuacji zagrażającej bezpośrednio zdrowiu, a przede wszystkim życiu. Ta sytuacja wywołuje napięcia wśród uchodźców, co jest również pewnym niebezpieczeństwem dla osób opiekujących się czy też nadzorujących ich funkcjonowanie. Funkcjonariusze PSP w mundurach niejednokrotnie musieli interweniować i tłumaczyć wyjątkowość sytuacji, ale czasem musieli wspomagać się Policją czy Strażą Miejską. Działania takie pokazały bardzo dobrą koordynację i uzupełnianie się zadaniami, które zostały wypracowane we wspólnych ćwiczeniach, szkoleniach czy konferencji. To w realnych działaniach funkcjonariusze wymieniają się swoim doświadczeniem i wiedzą, a przede wszystkim poznają się i nawiązują kontakty tak potrzebne podczas wspólnych działań.

W obliczu wojny w Ukrainie, z punktu widzenia organizacyjnego, zorganizowanie pomocy w tak krótkim czasie, bez wcześniej przygotowanego jakiegokolwiek planu czy koncepcji, było ogromnym wydarzeniem technicznym i logistycznym. Ogromny wysiłek każdego funkcjonariusza to mocny zastrzyk kolejnego doświadczenia tak potrzebnego w służbie mundurowej.

Podsumowanie i rekomendacje

Państwowa Straż Pożarna wykonuje wiele zadań przypisanych prawem. Wszystkie realizuje w ramach podsystemu bezpieczeństwa wewnętrznego, z czego część wpisuje się w działania w sferze bezpieczeństwa powszechnego, a pozostałe w sferze bezpieczeństwa publicznego. Z pewnością Państwowa Straż Pożarna jest istotnym elementem podsystemu bezpieczeństwa wewnętrznego,

jednak analiza realizowanych przez nią zadań pozwala na stwierdzenie, że o ile w podsystemie bezpieczeństwa powszechnego Państwowa Straż Pożarna odgrywa rolę bezpośredniego wykonawcy zadań ratowniczych, koordynatora działań zbiorowych i edukatora, to w podsystemie bezpieczeństwa publicznego jest wsparciem o charakterze ratowniczym dla wiodącej w utrzymywaniu bezpieczeństwa publicznego Policji. Na podstawie niniejszego artykułu oraz analizie *case study* proponowane są następujące rekomendacje:

- ustawiczne usprawnianie efektywnej współpracy między podmiotami, która w znacznym stopniu wpływa na jakość i sprawność prowadzonych działań na rzecz ochrony ludności,
- optymalizowanie działań na rzecz podnoszenia świadomości społecznej w zakresie bezpieczeństwa obywateli,
- podejmowanie przez PSP aktywności z zakresu prewencji społecznej przy współpracy i zaangażowaniu ochotniczych straży pożarnych należących do KSRG,
- nieustanny rozwój profesjonalnej kadry w ramach poszczególnych specjalności PSP,
- budowanie etosu służby i wzmacnianie odpowiedzialności funkcjonariuszy za realizację misji PSP.

W ramach niniejszego artykułu autorzy dziękują instytucjom współpracującym z PSP, w tym z SA PSP w Krakowie, m.in.: Policji, Straży Miejskiej Kraków, Podkarpackiemu Oddziałowi Straży Granicznej, Ośrodkowi Zamiejscowemu w Krakowie – Centralnego Wojskowego Centrum Rekrutacji, 11 Małopolskiej Brygady Obrony Terytorialnej, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych, Małopolskiej Wojewódzkiej Komendzie Ochotniczych Hufców Pracy, lekarzom, duchownym, jednostkom samorządu terytorialnego, Caritas Archidiecezji Krakowskiej, stowarzyszeniom, fundacjom, kadrze Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (obecnie Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej) w tym studentom Instytutu Spraw Społecznych i Zdrowia Publicznego oraz wszystkim tym, którzy pomagali, pomagają i wspierają Szkołę Aspirantów PSP w Krakowie w ich codziennej służbie drugiemu człowiekowi.

Streszczenie: W każdej społeczności poczucie bezpieczeństwa jest nadrzędną potrzebą, która bezpośrednio wpływa na funkcjonowanie rodziny, jej rozwój, a także pojawiające się kryzysy. Rola i zadania Straży Pożarnej, które wpisują się w działania polityki społecznej i znajdują odzwierciedlenie w zarządzaniu kryzysem, bezpośrednio przyczyniają się do poprawy bezpieczeństwa, w danych społecznościach, a co z tym związane, i w rodzinach. Postrzeganie działań służb, a przede wszystkim Państwowej Straży Pożarnej, ma ogromne znaczenie w lepszym rozumieniu bezpieczeństwa lokalnego, jak również ogólnokrajowego. Polityka społeczna charakteryzująca się kształtowaniem warunków życia ludności jest mocno powiązana z funkcjonowaniem służb, które poprzez współpracę, działania interdyscyplinarne, reagują natychmiastowo w sytuacjach kryzysowych.

Słowa kluczowe: Państwowa Straż Pożarna, bezpieczeństwo, społeczeństwo, kryzys, pomoc, Ukraina,

Abstract: In every community, a sense of security is an overriding need that directly affects the functioning of the family, its development and the emerging crises. The role and tasks of the Fire Brigade, which are part of social policy and are reflected in crisis management, directly contribute to the improvement of safety, in the communities concerned and in the families. The perception of the activities of the services and, above all, of the Fire Brigade is of great importance for a better understanding of local as well as national security. Social policy, characterized by shaping the living conditions of the population, is strongly linked to the functioning of services which, through cooperation and interdisciplinary activities, react immediately to crisis situations.

Keywords: State Fire Brigade, security, society, crisis, aid, Ukraine

Bibliografia

- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, BBN, Warszawa 2013.
- Bogucka, A. (2022). Pomoc humanitarna we współczesnych operacjach i misjach pokojowych NATO oraz ONZ – case study. *Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono*, 1.
- Chwała, M. (2022). Znaczenie Państwowej Straży Pożarnej w ochronie dóbr kultury – rola Wydziału Centrum Szkolenia Ochrony Ludności i Dóbr Kultury w Szkole Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie. *Ochrona ludności i dziedzictwa kulturowego*, 1.
- Danecki, J., Auleytner, J. (1999). *Teoretyczne problemy polityki społecznej*. Warszawa: Wyd. ELIPSA.
- Gwardyński, R., Kogut, B. (2021). Znaczenie państwowej straży pożarnej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. *Bulletin of Lviv State University of Life Safety*, 24.
- Kaczmarek, J., Łepkowski, W., Zdrodowski, B. (red.) (2008). *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Wydawnictwo AON.
- Kobiałka, A. (2022). Potrzeby edukacyjno-szkoleniowe studentów na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne – komunikat z badań. *Ochrona ludności i dziedzictwa kulturowego*, 1.
- Księżopolski, M. (2001). Bezpieczeństwo socjalne. W: B. Rysz-Kowalczyk, *Leksykon polityki społecznej*. Warszawa.
- Majer, P., Urbanek, A. (2016). *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*. Warszawa: Wydawnictwo Editions Spotkania.
- Malec, M. (2006). *Percepcja bezpieczeństwa: definicje, wymiary, paradygmaty*. Warszawa: .
- Potoczek, A. (2020). *Bezpieczeństwo jako obszar polityki rozwoju lokalnego*. W: G. Górski, A. Potoczek (red.), *Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, Toruń: Wydawnictwo Jagielloński Instytut Wydawniczy.
- Rysz-Kowalczyk, B. (2007). Teoria kwestii i problemów społecznych. W: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, *Polityka społeczna*. Warszawa: .
- Supińska, J. (1991). *Dylematy polityki społecznej*. Warszawa: Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wiśniewski, B. (2013). *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*. Szczecino: Wydawnictwo WSPol.

Józef Młyński

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-2475-9658

Marzena Socha

Dyrektor Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Dębicy

ORCID: 0009-0009-6833-641X

Działania inkluzyjne i zarządzanie w usługach samorządowych Dębicy wobec uchodźców ukraińskich

Inclusive activities and management in Dębica's local government services towards Ukrainian refugees

Wprowadzenie

Jednym z ważnych tematów współczesnego świata i Europy jest fakt dotyczący kwestii, iż świat pogrąża się w różnych globalnych kryzysach. Jednym z takich kryzysów jest kryzys związany z napaścią Rosji na Ukrainę, dokonaną w nocy 24 lutego 2022 r. W tym kontekście dla społeczności ukraińskiej zrodził się kryzys uchodźstwa, tzw. exodus uchodźczy. Tam, gdzie jest kryzys, tam zawsze jest potrzeba pomocy – otwartych dłoni i serca, otwartych granic sąsiadujących państw i nie tylko. Innymi słowy, potrzeba jakiejś zorganizowanej „bezpiecznej przystani” dla tych, którzy zmuszeni są uciekać, nierzadko całymi rodzinami, przed wojną.

W sytuacji konfliktu militarnego na Ukrainie państwo polskie zaofiarowało szeroki zakres pomocy dla społeczności ukraińskiej. Z różnych opracowań i statystyk wynika, że do Polski po 24 lutym 2022 roku przybyło prawie 6 mln ukraińskich uchodźców. Dynamika napływu uchodźców ukraińskich do Polski przyjęła kierunek masowy. Jak zaznaczył

Wysoki Komisarz Organizacji Narodów Zjednoczonych, „jesteśmy świadkami sytuacji, która może się przerodzić w największy kryzys uchodźczy w Europie tego stulecia” (Wysoki Komisarz ONZ, 2022).

W takiej sytuacji poczucie bezpieczeństwa i przynajmniej względnej stabilności jest niewątpliwie niezwykle ważne. Z teorii dyskursu naukowego i publicznego wynika, iż człowiek społecznie zagubiony potrzebuje pomocy, wsparcia i bezpieczeństwa. Pierwszym faktorem wobec osób potrzebujących pomocy i wsparcia, szczególnie w kryzysach kontekstowych, militarnych, jest zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego. Zdaniem A. Skrabacz bezpieczeństwo dotyczy „ochrony egzystencjalnych podstaw życia ludzi, zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb: materialnych i duchowych, a dalszej konieczności trwania kryzysu także tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne” (Skrabacz, 2017). Bezpieczeństwo lokuje się więc jako przestrzeń ochrony w obszarze niedostatków materialnych oraz duchowych potrzeb jednostek. Gwarantuje możliwość swobodnego rozwoju uchodźców w zakresie nie tylko ryzyk socjalnych, ale również problemów społecznych z uwzględnieniem tożsamości narodowej (Gierszewski, 2018). Jest stanem wolności od zagrożeń, których skutkiem jest brak lub niedostatek środków utrzymania (Rysz-Kowalczyk, 2001). Inicjatywy te w omawianym pojęciu oznaczają działalność instytucji chroniących uchodźców przed zagrożeniami egzystencji oraz dezorganizacji społecznej. Z tej racji bezpieczeństwo socjalne jest stanem wolności od zagrożeń warunkujących brak środków utrzymania czy brak miejsca zamieszkania, w różnych sytuacjach losowych człowieka.

Wobec społeczności ukraińskiej pierwszym spektrum pomocy był solidarnościowy kapitał ludzi. Kapitał solidarnościowy zaprezentowany wówczas przez polskie społeczeństwo był niezwykle istotny. W ten poryw solidarności aktywnych „pomagaczy” (wolontariuszy) społeczeństwa włączyły się władze państwowe, organizując logistyczne, instytucjonalne i pozainstytucjonalne możliwości wsparcia uchodźców ukraińskich. Procedura przyjmowania uchodźców, początkowo niezależnie od ilości, zarówno w deklaracjach władz państwowych, jak i wielkim sercu ludności polskiej oraz różnych instytucji pomocowych, przyjęła natychmiastowo model inkluzyjny. Niewątpliwie ważnym czynnikiem prawnym w zakresie udzielenia bezpieczeństwa społecznego na wielu poziomach było wdrożenie 12 marca 2022 r. ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym spowodowanym przez inwazję Rosji na terytorium tego państwa, która określiła szczególne zasady zalegalizowania pobytu obywateli Ukrainy oraz publicznych form pomocy (Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy..., 2022).

Ustawa weszła w życie, a jej przepisy przyjęły charakter obligatoryjny z mocą wsteczną od 24 lutego 2022 r. Na jej podstawie we wszystkich miastach i gminach od 17 marca 2022 roku uruchomiono punkty rejestracji uchodźców z Ukrainy, gdzie odbywało się także nadawanie im numeru PESEL.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania deklaratywnych działań inkluzyjnych na rzecz uchodźców ukraińskich w Dębicy. Zarządzenie w tym okresie zarówno na poziomie samorządowym, jak i usług ośrodka pomocy społecznej wydaje się być istotną kwestią udzielanej pomocy oraz bezpieczeństwa socjalnego. Zakres tych działań przyjmuje szeroki wachlarz wsparcia.

Działania i zarządzanie na poziomie samorządowym

Rodziny ukraińskie, które po wybuchu wojny dotarły do Dębicy, zostały otoczone kompleksową opieką ze strony samorządu lokalnego i mieszkańców. Mieszkańcy miasta zgłaszali się osobiście lub informowali telefonicznie o możliwości zakwaterowania osób lub rodzin we własnych domach. Ponadto już od 25 lutego przynosili artykuły spożywcze, odzież, środki czystości do magazynu Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej (MOPS). W zbiórkę włączyło się również wielu przedsiębiorców i firm. Władze miasta Dębicy, oprócz wsparcia rodzin przebywających na terenie Dębicy, zaangażowały się w organizację zbiórek i transportów darów za wschodnią granicę. Działania samorządu Dębicy w strukturze zarządzania na rzecz obywateli Ukrainy rozpoczęły się zaraz po wybuchu wojny w Ukrainie i trwają do dzisiaj, angażując jednostki organizacyjne miasta, przedsiębiorstwa, placówki oświatowe oraz mieszkańców Dębicy. W strukturze organizacyjnej należy wskazać: zbiórki niezbędnych artykułów i rzeczy; transport; uruchomienie świetlicy dla dzieci ukraińskich; utworzenie klasy przygotowawczej dla dzieci uchodźców; zorganizowanie kursu podstaw języka polskiego dla obywateli Ukrainy; zorganizowanie wydarzeń dla dzieci uchodźców; zapewnienie mieszkań oraz świadczeń rodzinom ukraińskim; powołanie punktów konsultacyjnych i wsparcie środowiskowe dla obywateli Ukrainy.

Dębica jako jeden z pierwszych samorządów zorganizowała zbiórkę potrzebnych rzeczy, takich jak: żywność, wózki dziecięce, śpiwory, koce, środki medyczne i higieniczne, które zostały przetransportowane za wschodnią granicę. Kilka dni po wybuchu wojny Dębica wysłała sześć transportów, w tym cztery tiry, w których znalazło się blisko 50 ton darów. Rzeczy trafiły m.in. do Kijowa, Czernichowa, Jaworowa, Kamionki Bużańskiej pod Lwowem. Przez kilka tygodni w mieście funkcjonowało pięć punktów zbiórek najpotrzebniejszych rzeczy

dla Ukraińców, gdzie mieszkańcy, przedsiębiorcy, samorządowcy dostarczali dary dla uchodźców. W kolejnych dniach w mieście działał punkt zbiórki w hali sportowej przy ul. Akademickiej. Miasto na bieżąco ogłaszało zbiórki aktualnie potrzebnych rzeczy dla uchodźców, w tym m.in. ogłoszono zbiórkę wiosennej i letniej odzieży dla dorosłych i dzieci.

Samorząd dębicki uruchomił także zbiórkę publiczną pod nazwą „Zbiórka humanitarna Dębica dla Ukrainy”, którą prowadziło Stowarzyszenie Pomocy Społecznej „Ad Astram”. Władze miasta zwróciły się również z prośbą do zaprzyjaźnionych miast partnerskich o włączenie się w akcję zbiórki i wsparcie sąsiadów z Ukrainy. Belgijskie miasto Puurs wspólnie z samorządem Dębicy organizowało akcję pomocy dla walczącej Ukrainy. W Belgii ogłoszono zbiórkę najpotrzebniejszych rzeczy. Mieszkańcy partnerskiego miasta pomagali przygotowując jeden z trzech pakietów. W pierwszym znalazła się żywność do szybkiego przygotowania z długą datą przydatności. W drugim – produkty dla dzieci, m.in. słoiczki, pampersy, butelki, smoczki i niezbędne środki higieniczne. Na trzeci pakiet składały się karimaty, śpiwory, latarki i powerbanki. Rzeczy trafiły do Dębicy, a następnie samorząd zorganizował transport z pomocą humanitarną za wschodnią granicę.

W Dębicy powstał również HUB, czyli magazyn logistyczny przeznaczony do gromadzenia pomocy humanitarnej dla mieszkańców Ukrainy. To wynik inicjatywy oraz współpracy Polsko-Niemieckiej, Ukraińsko-Niemieckiej i Bałtycko-Niemieckiej Izby Przemysłowo Handlowej, niemieckiego federalnego Ministerstwa Polityki Żywnościowej i Rolnictwa oraz Dębicy. Dzięki wspólnym podjętym działaniom do Ukrainy wysłano transporty z herbatą, ciepłymi napojami oraz pieczywem.

Samorząd, przyjmując pomoc dla obywateli z Ukrainy, dystrybuowaną z Włoch, Holandii i Norwegii, w ramach współpracy zorganizował transport pozyskanych towarów za wschodnią granicę. Ponadto wspierał Caritas przemyski w działaniach na dworcu PKP i w punkcie recepcyjnym w Przemyśle. Pracownicy socjalni zawozili posiłki i pomagali uchodźcom w dotarciu do przygotowanych miejsc ich przyjęcia.

W lokalnym miejscu władze samorządowe uruchomiły świetlice dla dzieci z Ukrainy, początkowo w jednym punkcie, później widząc duże zainteresowanie, w dwóch kolejnych. Obecnie w Dębicy działają trzy świetlice: „Zgrana Paka” przy ul. Sienkiewicza 1, „Zgrana Paka” przy ul. Matejki 7 oraz „Zgrana Paka” przy ul. Kraszewskiego 90. Dzieci biorą udział w ciekawych zajęciach plastycznych, bawią się ze swoimi rówieśnikami i mogą zawierać nowe przyjaźnie. Zapewniono

również wsparcie matkom dzieci, które początkowo miały duże trudności w komunikacji, i to nie tylko ze względu na barierę językową, ale też indywidualne traumy i obawy.

Również w zakres dobrych inicjatyw organizacyjnych wpisuje się powołanie pierwszej w regionie klasy przygotowawczej dla dzieci uchodźców z Ukrainy ulokowanej w Szkole Podstawowej nr 2, gdzie obecnie uczy się 25 uczniów. Do oddziału przygotowawczego uczęszczają uczniowie zza wschodniej granicy, którzy nie znają języka polskiego. W szkole utworzona została klasa dla dzieci z nauczania początkowego. Uczniowie mają 20 godzin zajęć dydaktycznych, w tym 10 godzin języka polskiego. Nauczanie w oddziale przygotowawczym jest prowadzone według realizowanych w szkole programów nauczania z dostosowaniem form i metod do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów oraz ich możliwości psychofizycznych. Poza nauczycielem prowadzącym zatrudniony został nauczyciel wspomagający – osoba z Ukrainy, której zadaniem jest wsparcie dzieci w lepszym przyswajaniu wiadomości oraz adaptacji w warunkach polskiej szkoły.

Wychodząc naprzeciw potrzebom obywatelem ukraińskim, Urząd Miejski w Dębicy zorganizował kurs podstaw języka polskiego. W każdy wtorek i czwartek w sali sesyjnej Urzędu Miejskiego w Dębicy odbywały się bezpłatne lekcje języka polskiego dla uchodźców z Ukrainy. Na zajęcia uczęszczało około 25 osób.

Szczególną opieką w ramach działań organizacyjnych samorządu w Dębicy zostały otoczone przede wszystkim dzieci z rodzin ukraińskich. Zaproponowano im szereg wydarzeń, warunkujących nade wszystko działania integracyjne z dziećmi z Dębicy, co zaowocowało przyspieszeniem adaptacji ukraińskich dzieci do nowych warunków oraz zacieśnianie więzi między najmłodszymi. W mieście odbyły się pikniki integracyjne, zajęcia, spotkania z najmłodszymi. W Domu Kultury i Kinie „Śnieżka” odbywały się darmowe seanse kinowe dla najmłodszych Ukraińców. Przygotowano dla nich filmy animowane z wytwórni Disneya z ukraińskim dubbingiem. Zorganizowano również koncert „Karuzela Muzyczna bez granic”, podczas którego wspólnie wystąpiły dzieci polskie i ukraińskie. Miasto Dębica gościło również dwudziestoosobową grupę pływaków z Kijowa, która na co dzień trenuje na kompleksie basenów w Miejskim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Dębicy.

Ponadto Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Dębicy zdobyła dofinansowanie z Fundacji Świętego Mikołaja na realizację projektu utworzenia „Przystani św. Mikołaja” dla ukraińskich dzieci. W ramach działań realizowana była i jest permanentnie pomoc edukacyjna, psychologiczna i integracyjna

dla dzieci zza wschodniej granicy, przebywających obecnie w Dębicy. W ramach projektu prowadzone są m.in. zajęcia z języka polskiego, muzykoterapii, innowacyjne warsztaty (rękodzielnicze, kulinarne, sensoryczne, literackie, plastyczne, recyklingu, ceramiczne, robotyki i lego), gry terenowe oraz wyjazdy m.in. do Muzeum Lalek w Pilźnie, Muzeum Dobranocek w Rzeszowie, Centrum Edukacji Ekologicznej w Stobiernej, ogrodów sensorycznych oraz ogrodu baśni i legend w Krynicy Zdroju, Europejskiego Centrum Kultury w Lusławicach, do ruin zamku Kamieniec w Odrzykoniu, do nadleśnictwa tj. Głobikowa – Dębica – Stasiówka, do Centrum im. Łukasiewicza w Rzeszowie i Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej.

W ramach działań integracyjnych w 2022 roku zorganizowano cotygodniowe pikniki integracyjne w parku Skarbek-Borowskiego oraz warsztaty kulinarne kuchni ukraińskiej; wspólne świętowanie zarówno Bożego Narodzenia, jak i Wielkanocy (m. in. czekoladowe prezenty dla dzieci). Organizowano andrzejki i mikołajki, zabawy karnawałowe, Dzień Dziecka. Ponadto zakupiono wyprawki szkolne dla dzieci z Ukrainy. W ramach projektu „Poznajemy świat – Wędrówki po świecie z dębicką biblioteką – Poznajmy bliżej Ukrainę” dzieci z Ukrainy przedstawiały swój kraj, tradycje i zwyczaje. Organizowano wyjścia na basen, do kina i do Fun&Sport (czteropiętrowy plac zabaw z trampolinami, czterema zjeżdżalnikami, spiderem, basenem z piłeczkami i innymi atrakcjami dla dzieci od 3 do 12 lat). Odbłyły się zajęcia z dogoterapii i z alpakami.

Rodzinom ukraińskim, które w wyniku wybuchu wojny przyjechały do Dębicy, udzielono bezpieczeństwa mieszkaniowego. Ponad 96 rodzin ukraińskich otrzymało mieszkania w nowopowstałym osiedlu przy ul. Ratuszowej, które wybudowano w ramach rządowego programu Mieszkanie Plus. Urząd Miejski w Dębicy oraz jednostki miejskie zorganizowały sprawną pomoc w załatwianiu spraw urzędowych dla obywateli Ukrainy, m.in. pomoc w wyrobieniu numeru PESEL. We współpracy z Powiatowym Urzędem Pracy samorząd miasta wspiera również uchodźców, którzy poszukują pracy na terenie miasta.

Istotną przestrzenią pomocy organizacyjnej było utworzenie punktów konsultacyjnych oraz wsparcia środowiskowego dla obywateli Ukrainy. Dla potrzeb uchodźców zorganizowano spotkania informacyjne instytucji i organizacji działających w powiecie dębickim. W ten sposób Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Dębicy zainteresowanych pomocą poinformował nie tylko różnych formach wsparcia, ale również innych możliwościach pomocy, adekwatnych do indywidualnych potrzeb jednostki, rodziny. W celu dotarcia do największej liczby osób zainteresowanych pomocą korzystano z pomocy tłumaczy – Ukraińców, którzy

byli obecni podczas spotkania. Dzięki temu można było udzielić kompleksowych i rzetelnych informacji. Do współpracy pozyskano lekarzy różnych specjalizacji, stomatologów, optyków, oferujących bezpłatną, szybką pomoc w obszarze zdrowia. W ramach wsparcia środowiskowego firma poligraficzna przygotowała kolorowanki i materiały edukacyjne w języku ukraińskim, które przekazywano matkom i babciom dzieci z Ukrainy. Ponadto zostały one wykorzystane podczas wizyt rodzin ukraińskich w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Dębicy oraz w placówkach wsparcia dziennego Zgrana Paka. Zapewniło to wzrost poczucia bezpieczeństwa dzieci i stwarzało przestrzeń do nawiązania kontaktu.

Zarządzanie i wsparcie w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej

Od początku wybuchu wojny pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Dębicy aktywnie i z pełnym zaangażowaniem działali na rzecz wsparcia uchodźców z Ukrainy. W ramach organizowanych zbiórek żywności i odzieży pełnili dyżury w magazynie MOPS¹. Zebrane artykuły spożywcze, higieniczne, chemiczne, wózki dziecięce, odzież, środki opatrunkowe, leki itp. pracownicy MOPS, przy pomocy żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej (WOT), Strzelców i wolontariuszy, segregowali i pakowali do tirów, które zebrany towar transportowały w głąb Ukrainy. Nagłą i doraźną pomoc świadczyli także kobietom z dziećmi, które dotarły osobiście do ośrodka. O skali tych działań świadczy liczba wykonanych i odebranych połączeń telefonicznych tj. ponad 1000 w ciągu pierwszych pięciu dni po wybuchu konfliktu zbrojnego na telefon dyrektora MOPS i 100-procentowy wzrost w pierwszym miesiącu po wybuchu konfliktu połączeń z sekretariatu MOPS. Doposażono mieszkania w sprzęt gospodarstwa domowego, łóżka, pościele, ręczniki, a dostarczanie żywności i odzieży stało się codziennością zawodową pracowników socjalnych.

W strukturze organizacyjnej Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej należy wskazać kilka podjętych inicjatyw udzielających wsparcia i pomocy obywatelom Ukrainy, m.in.: uruchomienie świetlicy dla dzieci ukraińskich; wsparcie ukraińskich dzieci i matek w programie SPYNKA; integracja międzydziecięca (Polska–Ukraina); wdrożenie jednorazowego świadczenia pieniężnego 300 zł; wprowadzenie posiłków dla dzieci i uczniów z Ukrainy; świadczenia rodzinne dla obywateli Ukrainy oraz powołanie opiekuna tymczasowego.

¹ Magazyn czynny był również w godzinach wieczornych, tak aby każda osoba z terenu naszego miasta oraz powiatu, która chciała przywieźć dary dla mieszkańców Ukrainy, mogła je dostarczyć w dogodnym dla siebie terminie.

W marcu 2022 roku w placówkach wsparcia dziennego „Zgrana Paka” przyjmowano dzieci, udzielając im podstawowych potrzeb i zagospodarowując wolny czas. W placówkach tych przyjmowane były dzieci od trzeciego roku życia, które czas spędzają w towarzystwie swoich mam, natomiast wszystkie dzieci powyżej szóstego roku życia korzystały z pełnej oferty organizowanych zajęć. W ich siedzibach prowadzona była również, przez wolontariuszy i pracowników MOPS, nauka języka polskiego oraz praca edukacyjna dla dzieci. Od marca do grudnia 2022 roku nauka języka polskiego dla kobiet i dzieci z Ukrainy prowadzona była przez nauczycieli-wolontariuszy oraz Siostry Służebniczki.

We wszystkich trzech placówkach organizowane były zajęcia opiekuńcze oraz edukacyjne. Z oferty skorzystało 105 dzieci oraz 69 matek. Aby przygotowane dla nich zajęcia były ciekawe, interesujące i choć na chwilę oderwały myśli dzieci od traumy wojny, pozyskaliśmy gry, zabawki, pomoce dydaktyczne oraz artykuły spożywcze. W ofertę wsparcia placówki włączyła się Fundacja Śnieżka, proponując pomoc finansową w zakresie zakupu materiałów dydaktycznych oraz wsparcia rzeczowego w postaci żywienia.

Kolejną inicjatywą była współpraca Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Dębicy z Fundacją Rozwoju Dzieci im. A. Komeńskiego w Warszawie oraz UNICEF Polska, w ramach której w placówkach wsparcia dziennego „Zgrana Paka”, prowadzonych przez dębicki MOPS, utworzone zostały lokalne centra animacji SPYNKA. „SPYNKA – wsparcie ukraińskich dzieci i matek” to program, którego celem było tworzenie lokalnego systemu wzajemnej pomocy. Pozostałe założenia projektu to: ułatwienie dzieciom z Ukrainy i ich matkom adaptacji w nowym miejscu; wspieranie rozwoju najmłodszych uchodźców; budowanie wspólnoty oraz integracja. Działania prowadzone w ramach programu miały za zadanie pomóc matkom i dzieciom w zaadaptowaniu się do nowych warunków oraz przygotowanie dzieci do włączenia w system edukacyjny. Cele prowadzonych zajęć realizowane są w formie dwóch bloków zadaniowych:

- SPYNKA – grupa zabawowa dla najmłodszych dzieci i ich matek, proponująca regularne spotkania kilka razy w tygodniu dla matek z dziećmi (1–3 lata), prowadzone przez wyszkoloną i objętą wsparciem merytorycznym animatorkę;
- SPYNKA – grupa animacji przedszkolnej dla dzieci przedszkolnych, w której odbywały się regularne spotkania dzieci ukraińskich w wieku 3–6 lat z profesjonalnie przygotowanymi animatorkami charakteryzującymi się merytorycznym wsparciem.

Zajęcia prowadzone były w godzinach porannych w placówkach wsparcia dziennego „Zgrana Paka” przy ulicy Kraszewskiego 90 oraz Matejki 7. Podejmowane w ramach Programu SPYNKA działania finansowane były z grantu otrzymanego od UNICEF. Z regularnej pomocy w 2022 roku skorzystało 30 dzieci ukraińskich.

W ramach działań integracyjnych MOPS w Dębicy zorganizował wystawę prac plastycznych wykonanych przez dzieci, które na co dzień uczestniczą w zajęciach organizowanych w Placówkach Wsparcia Dziennego „Zgrana Paka”, działających przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Dębicy – zarówno dzieci polskie, jak i ukraińskie. To jak dzieci postrzegają otaczającą je rzeczywistość, przedstawiły za pomocą farb i kredek. Wspólnie stworzyły też „List do świata”, w którym spisały najważniejsze dla nich uczucia, emocje i zachowania. Podopieczni wykonali także zbiorową pracę plastyczną pt. „Jeszcze będzie pięknie”, przedstawiającą polskie i ukraińskie dzieci w ludowych strojach podczas wspólnej zabawy w zielonym i wiosennym ogrodzie. Wystawa prac odbyła się w galerii Miejskiego Ośrodka Kultury.

Pracownicy socjalni MOPS w Dębicy w ramach działań terenowych wspierali wolontariuszy Caritas w Przemysłu zaangażowanych w pomoc uchodźcom z Ukrainy. Czynnie brali udział w organizacji pomocy na dworcu kolejowym oraz w punkcie recepcyjnym, udzielając wsparcia m.in. w znalezieniu noclegu, kolejnego połączenia kolejowego, przeniesieniu bagaży oraz wsparcia rzeczowego (wyżywienie, czy ciepłych koców).

Znamiennym i istotnym przedsięwzięciem podjętych działań MOPS w ofercie wsparcia, zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, była realizacja jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę. Świadczenie można było przeznaczyć na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków związanych z: konsumpcją, zakupem odzieży, obuwia, środków higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowej (Musiał, 2023)². W 2022 roku z takiej oferty wsparcia skorzystało 1036 obywateli ukraińskich. Środki wydatkowane na wypłatę jednorazowego świadczenia wyniosły 310 800 zł. Dotychczas w 2023 roku wypłacono świadczenie dla 25 osób na kwotę 7500 zł. Oznacza to, iż nadal uchodźcy przybywają do Dębicy, wybierając ją miasto jako miejsce osiedlenia.

² Uprawniony do pomocy był obywatel Ukrainy, który wjechał legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od dnia 24 lutego 2022 r. i deklarował zamiar pozostania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz został wpisany do rejestru PESEL.

Kolejnym ważnym punktem pomocy obywatelom Ukrainy, których pobyt na mocy ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy, został uznany za legalny była możliwość ubiegania się o świadczenia rodzinne (Musiał, 2023). Realizacja tych świadczeń w zakresie działań MOPS w Dębicy realizowana była także w oparciu o ustawę z dnia z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy..., 2023, art. 26 ust. 1 pkt 1). Poniższa tabela przedstawia skumulowany rodzaj świadczeń, liczbę beneficjentów objętych pomocą oraz przeznaczone środki na ten cel.

Tabela. Rodzaj świadczenia a liczba beneficjentów i kwota (2022 r.)

Lp.	Rodzaj świadczenia	Liczba osób objętych wsparciem	Kwota wypłaty świadczenia /zł/
1.	Zasiłek rodzinny wraz z dodatkami	136	97 491,00
2.	Świadczenie rodzicielskie	5	21 276,00
3.	Świadczenie pielęgnacyjne	2	25 428,00
4.	Jednorazowa zapomoga z tyt. urodzenia się dziecka	4	4000,00
5.	Zasiłek pielęgnacyjny	6	7 555,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPS w Dębicy.

Jak wynika z powyższej tabeli, w ramach pomocy objęto łącznie 156 osób na kwotę 155 903 złotych.

Programem pomocy w strukturze organizacyjnej MOPS w Dębicy, na mocy ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Art. 48b ust. 5 pkt 1), objęto dzieci i młodzież ukraińską, udzielając wsparcia w ramach zasiłku celowego, w postaci dożywiania w przedszkolach i szkołach. W 2022 roku z tej pomocy skorzystało 123 dzieci w szkołach, natomiast w przedszkolach – 53 dzieci ukraińskich. Natomiast według stanu na czerwiec 2023 roku z tej pomocy korzysta nadal 58 dzieci w placówkach oświatowych, tj. 18 – w przedszkolach, 37 – w szkołach podstawowych i 3 – w szkołach średnich.

Również istotnym obszarem wsparcia udzielonym przez MOPS w Dębicy było powołanie tymczasowego opiekuna. Opiekun tymczasowy, powołując się na art. 25. ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (2022), pełni pieczę nad małoletnim obywatelem Ukrainy, „(...) który przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez opieki osób dorosłych odpowiedzialnych prawnie za jego egzystencje. Opiekun tymczasowy, o ile przy jego ustanowieniu nie określono inaczej zakresu jego praw i obowiązków, jest upoważniony do reprezentowania małoletniego oraz sprawowania pieczy nad jego osobą i majątkiem. Do takiej opieki powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego. Opiekuna tymczasowego sąd może ustanowić dla małoletniego obywatela Ukrainy, który przybył na terytorium państwa polskiego bezpośrednio z terytorium Ukrainy, w związku z działaniami wojennymi tam prowadzonymi oraz przebywa na terenie danej gminy bez opieki osób dorosłych, które zgodnie z prawem byłyby za niego odpowiedzialne. Opiekuna tymczasowego można wyznaczyć dla kilku małoletnich. Rodzeństwo powinno być pod opieką tego samego opiekuna tymczasowego. Osoby, które pełnią funkcję opiekuna tymczasowego dla dziecka z Ukrainy odpowiadają za to dziecko zgodnie z prawem obowiązującym w Polsce. Oznacza to, że ustanowieni przez sąd opiekunowie ponoszą również odpowiedzialność za zapewnienie dziecku odpowiednich warunków mieszkalnych, wyżywienia i opieki. Opiekunem tymczasowym może być krewny lub powinowaty małoletniego lub inna osoba dająca rękojmię należytego wykonywania obowiązków takiego opiekuna. W przypadku braku takich osób, na wniosek sądu, kandydata na opiekuna będzie wskazywał Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej za jego pisemną zgodą na ustanowienie opiekunem tymczasowym. Nadzór nad realizacją praw i obowiązków opiekuna tymczasowego sprawuje ośrodek pomocy społecznej (Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy..., 2022, art. 25 ust. 3 i 6). Aktualnie pracownicy socjalni Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Dębicy pełnią nadzór nad 10 opiekunami tymczasowymi i 10 nieletnimi. Podstawą pełnienia nadzoru jest wykonywanie postanowienia Sądu Rejonowego. W miesiącach po wybuchu konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy pracownicy dębickiego MOPS pełnili nadzór nad 29 opiekunami tymczasowymi, którzy pod swoją opieką mieli 32 nieletnich. Wraz z upływem czasu część rodzin powróciła do Ukrainy, część wyjechała do innego miasta, a także pewna grupa nieletnich uzyskała pełnoletniość.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo socjalne realizowane w obszarze bezpieczeństwa społecznego na rzecz uchodźców wojennych z Ukrainy przyjęło szeroki wachlarz pomocy. Procedura przyjmowania uchodźców początkowo niezależnie od liczby, zarówno w deklaracjach władz państwowych, jak i wielkim sercu ludności polskiej oraz różnych instytucji pomocowych, przyjęła natychmiastowo model inkluzyjny. Włączenie to dotyczyło, jak zauważyła G. Firlit-Fesnak (2022), kilku charakterystycznych cech: otwartości dla uciekających uchodźców ukraińskich przed wojną; solidarności współdziałania struktur państwa polskiego i wspólnoty solidarnej narodu, inkluzyjności uchodźców do egzystencji w polskim społeczeństwie; zaniechania relokacji warunkującej iż państwo polskie nie będzie zabiegało o koordynowaną przez UE czy organizacje międzynarodowe pomoc w docelowej destynacji uchodźców.

W tym kontekście podejmowanie działań i zarządzanie w strukturach samorządowych stało się niezwykle ważnym wyzwaniem w obszarze polityki społecznej. Pierwszym bowiem obszarem wsparcia było wdrożenie koncepcji inkluzyjności, warunkującej włączenie i adaptację uchodźców w lokalne społeczeństwa. Z tego powodu w ramach opisywanej powyżej rzeczywistości pomocy uchodźcom ukraińskim w Dębicy bezsporny jest fakt udzielenia kompetentnego i profesjonalnego wsparcia. Wsparcie to dotyczyło pakietu bezpieczeństwa socjalnego przyznanego społeczności ukraińskiej na różnych poziomach: socjalnym, medycznym, edukacyjnym, egzystencjalnym.

Niewątpliwie istotnym aspektem świadczonej pomocy jest realizacja pracy socjalnej, która integralnie wpisuje się w pomoc uchodźcom jako obszar bezpieczeństwa socjalnego, przyjmując szeroki wachlarz pomocy edukacyjnej, mieszkaniowej, schronienia, zatrudnienia i aktywizacji uchodźców, poradnictwa specjalistycznego oraz pracy środowiskowej w lokalnej społeczności.

Ponieważ sytuacja związana z uchodźcami wojennymi Ukrainy stała się wyzwaniem dla natychmiastowych działań samorządowych, trudno upatrywać wcześniejszego przygotowania władz lokalnych. Zagadnienie to dotyczy zarządzania w sytuacjach kryzysowych. W związku z tym jako rekomendacje dla polityki społecznej należy wskazać – już po udzieleniu pomocy humanitarnej oraz materialnej, w ramach świadczeń pomocy społecznej, wsparcia i zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa – systemową społeczną inkluzję tych uchodźców, którzy pozostali na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Dla pomocy społecznej i pracy socjalnej oznacza to podejście zbliżone do systemowej pracy z polskimi

podopiecznymi. Zbliżone, gdyż pozostają różnice, np. w sposobie wychowania dzieci, które należy poznać, aby skutecznie pomagać w adaptacji i integracji z polskimi rówieśnikami oraz pomóc pokonywać traumy. Wiele z nich obserwowaliśmy już od 24 lutego 2022 roku, ale długofalowo wiele sytuacji związanych zarówno z pracą z dziećmi, jak i kobietami z Ukrainy zaskakuje i przerasta ludzką percepcję. Potrzeba więc szkoleń, superwizji, specjalistów (psychologów, psycho-terapeutów, pedagogów) i tłumaczy języka ukraińskiego.

Dla samorządu wyzwaniem jest edukacja i rynek pracy. Z obserwacji doświadczenia lokalnego samorządu wydaje się, iż łatwiejsze jest wchłonięcie uchodźców przez rynek pracy niż integracja w klasach polsko-ukraińskich dzieci, które przenoszą nawyki z innego systemu oświatowego.

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie działań inkluzyjnych wobec uchodźców ukraińskich, jako obszaru zarządzania w usługach samorządu w Dębicy. Niewątpliwie w takiej sytuacji poczucie bezpieczeństwa i przynajmniej względnej stabilności jest niezwykle ważne. Pierwszym faktorem wobec osób potrzebujących pomocy i wsparcia, szczególnie w kryzysach kontekstowych, militarnych jest zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego. Z tej racji inkluzyjne działania stanowią efekt nie tylko doraźnej pomocy, ale umiejętnego włączenia uchodźców do społeczności lokalnej. Przyjęty opis pozwolił wskazać kilka rekomendacji, m. in. zapotrzebowanie na systemową społeczną inkluzję wobec uchodźców którzy pozostali na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Dla pomocy społecznej i pracy socjalnej oznacza to podejście zbliżone do systemowej pracy z polskimi podopiecznymi, które pozwoli skutecznie pomagać w adaptacji i integracji obywateli ukraińskich oraz pokonywać traumy.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, bezpieczeństwo socjalne, zarządzanie, działania inkluzyjne

Abstract: The aim of the article is to show inclusive activities towards Ukrainian refugees as an area of management in the services of the local government in Dębica. Undoubtedly, in such a situation, a sense of security and at least relative stability is extremely important. The first factor for people in need of help and support, especially in contextual and military crises, is to ensure social security. For this reason, inclusive activities are the effect of not only emergency assistance, but above all the inclusion of refugees into the local community. The adopted description made it possible to indicate several recommendations, e.g. the need for systemic social inclusion towards refugees who remained on the territory of the Republic of Poland. For social assistance and social work, this means an approach similar to systemic work with Polish charges, which will allow effective assistance in the adaptation and integration of Ukrainian citizens and overcoming traumas.

Keywords: social policy, social security, management, inclusive activities

Bibliografia

- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r (Dz. U. 2023 r., poz. 901).
- Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa z dnia 12 marca 2022 r. (Dz. U. z 2023 r., poz. 103 ze zm.).
- Domański, Z. (2017). Bezpieczeństwo socjalne. *Journal of Modern Science*, 2(33), 367–384.
- Gierszewski, J. (2018). Bezpieczeństwo społeczne jako dziedzina bezpieczeństwa narodowego. *Historia i Polityka*, 23(30), 21–38.
- Firlit-Fesnak, G. (2022). Działania administracji publicznej wobec uchodźców wojennych z Ukrainy w Polsce – pierwszy miesiąc budowania systemu pomocy. W: G. Firlit-Fesnak, E. Jaroszevska, Ł. Łotocki, J. Łukaszewska-Bezulska, M. Ołdak, P. Zawadzki, C. Żołędowski, T. Żukowski (opr.), *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny* (s. 10–22), Warszawa 2022.
- Rysz-Kowalczyk, B. (red.) (2001). *Leksykon polityki społecznej*. Warszawa 2001.
- Skrabacz, A., *Bezpieczeństwo społeczne – podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa 2012.
- Musiał M., *Świadczenia socjalne przysługujące obywatelom Ukrainy*. Pobrane 15 maja 2023 z: <https://www.pitax.pl/wiedza/przepisy-i-wskazniki/swiadczenia-socjalne-przyslugujaace-obywatelom-ukrainy/>.
- Wysoki Komisarz ONZ (2022). *Wypowiedź z dn. 1 marca 2022 roku: Niemal 836 tys. uchodźców wojennych opuściło Ukrainę*. Pobrane 12 września 2009 z: <https://www.gazetaprawna.pl>.

Biblioteka Instytutu Zarządzania i Spraw Społecznych

Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Dotychczas ukazały się / They have been published so far:

- *Senior i rodzina*, red. naukowa M. Banach, A. Szwedzik, Wyd. «scriptum», Kraków 2013, ss. 236.
- *Wybrane zagadnienia z pomocy i integracji społecznej*, red. naukowa J. Matejek, N. G. Pikuła, Wyd. «scriptum», Kraków 2014, ss. 176.
- *Problemy i kwestie społeczne*, red. naukowa Katarzyna Białożyty, Bogusław Uliasz, Maciej Soliński, Wyd. «scriptum», Kraków 2014, ss. 190.
- *Współczesne wyzwania oraz wielowymiarowość edukacji i pracy*, red. naukowa Ewelina Zdebska, Bogusław Uliasz, Wyd. «scriptum», Kraków 2014, ss. 240.
- *Universalism of work in the context of the Polish and European civilizational challenges*, edited by: Marek Banach, Magdalena Lubińska-Bogacka, Adam Szwedzik, Wyd. «scriptum», Kraków 2015, ss. 238.
- *Praca w życiu człowieka i jej społeczno-edukacyjne uwarunkowania*, red. naukowa Józefa Matejek, Katarzyna Białożyty, Wyd. «scriptum», Kraków 2015, ss. 272.
- Jiří Prokop, Petr Prokop, *Osamostatňování klientů zařízení náhradní výchovné péče v mezinárodním srovnání. Česko – polské kontexty*, Wyd. «scriptum», Kraków 2015, ss. 150.
- *Wielowymiarowość resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie*, red. naukowa Sylwester Bębas, Katarzyna Jagielska, Ryszard Kozioł, Wyd. «scriptum», Kraków 2015, ss. 172.
- *Integracja społeczna i bezpieczeństwo osób niepełnosprawnych*, red. naukowa Sylwester Bębas, Katarzyna Jagielska, Ryszard Kozioł, Wyd. «scriptum», Kraków 2016, ss. 204.
- *Edukacja i praca nauczyciela: ciągłość – zmiana – konteksty*, red. naukowa Joanna Madalińska-Michalak, Norbert G. Pikula, Katarzyna Białożyty, Wyd. «scriptum», Kraków 2017, ss. 272.
- *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, redakcja naukowa: Norbert G. Pikula, Mirosław Grewiński, Ewelina Zdebska, Wojciech Glac, Wyd. «scriptum», Kraków 2020, ss. 230.
- *Wybrane krajowe i międzynarodowe aspekty polityki społecznej w czasie pandemii koronawirusa*, redakcja naukowa: Norbert G. Pikula, Mirosław Grewiński, Ewelina Zdebska, Wojciech Glac, Wyd. «scriptum», Kraków 2020, ss. 250.
- *Wyzwania dla edukacji w sytuacji pandemii COVID-19*, redakcja naukowa: Norbert G. Pikula, Katarzyna Jagielska, Joanna M. Łukasik, Wyd. «scriptum», Kraków 2020, ss. 286.
- Józef Młyński, *Praca socjalna w bezpieczeństwie społecznym. Myśleć – widzieć – działać*, Wyd. «scriptum», Kraków 2021, ss. 256.
- *Edukacyjne, społeczne i medyczne konteksty w perspektywie zmian cywilizacyjnych*, redakcja naukowa: Anna Mirczak i Katarzyna Jagielska, Wyd. «scriptum», Kraków 2021, ss. 182.
- *Areas of scientific research among young academics. Scientific writing workshops and doctoral students' development*, edited by: Katarzyna Jagielska, Joanna M. Łukasik, Norbert G. Pikula, Wyd. «scriptum», Kraków 2021, ss. 192.
- *Ważne obszary badawcze w pedagogice*, redakcja naukowa: Katarzyna Jagielska, Wyd. «scriptum», Kraków 2022, ss. 170.
- *Praca socjalna i pomoc społeczna w obliczu pandemii Covid 19 i innych współczesnych wyzwań*, redakcja naukowa: Józef Młyński, Ewelina Zdebska, Beata Ziębińska, Wyd. «scriptum», Kraków 2022, ss. 256.
- *Pomoc społeczna i służby ratownicze w obliczu wojny w Ukrainie*, redakcja naukowa: Beata Ziębińska, Józef Młyński, Ewelina Zdebska, Wyd. «scriptum», Kraków 2023, ss. 256.

(...) monografia stanowi cenne opracowanie w kontekście współczesnych uwarunkowań związanych z sytuacją konfliktową w Ukrainie. Przedłożony tekst chronologicznie dobranych artykułów posiada charakter naukowy, zawiera walory intelektualne, poznawcze i praktyczne. Jest opracowaniem interdyscyplinarnym, naukowych i aktualnym. Opublikowana monografia będzie stanowić wkład w rzeczywiste kwestie profilaktyki i prewencji w problematyce bezpieczeństwa społecznego i socjalnego. (...) zaprezentowane teksty naukowe są efektem poszukiwań badawczych, a także praktycznych działań podejmowanych przez ekspertów naukowych.

z recenzji prof. PhDr. Marii Šmidovej, PhD.

* * *

(...) publikacja niewątpliwie przyczyni się do lepszego poznania ogromu pracy i zaangażowania się władz państwowych, samorządów, różnych organizacji i ogromnej rzeszy jednostek na rzecz pomocy ukraińskim uciekinierom wojennym. W tym aspekcie, recenzent upatruje wartość publikacji.

z recenzji prof. dr. hab. Władysława Majkowskiego

www.wydawnictwoscriptum.pl

ISBN 978-83-67586-60-3

